

1. GİRİŞ

Ortadoğu, bilinen insanlık tarihinden günümüze kadar yeryüzünün en fazla ilgi gösterilen bölgesi olmuştur. Tüm dünyayı etkileyen üç semavi dinin buradan dünyaya yayılması ve kutsal mekanlarının bu bölgede bulunması gösterilen ilginin en önemli sebebidir.

Ortadoğu; Afrika, Asya ve Avrupa'nın tam ortasında ve bu kıtaları birbirine bağlamaktadır. Su yollarının bölgeden geçmesi askeri ve ticari önemini arttırmaktadır. Petrol ilk defa bu bölgede bulunmuştur ve dünya petrol rezervlerinin üçte ikisi yine buradadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel bir aktör olarak dünya politikalarını etkilemeye başladığı günden bu yana bölgeye olan ilgisi hiçbir zaman azalmamış, aksine gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. İsrail'in bölge toprakları üzerindeki varlığı ABD'nin bölgeye olan ilgisini çoğaltmıştır.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra ABD yeni bir hedef belirlemiştir; Ortadoğu'da bulunan ülkeler demokratikleşerek bölgeden kaynaklanan terör sona erdirilecek ve bölge ülkeleri İsrail ile ilişkilerini düzelterek ve ekonomilerini de uluslararası rekabet kurallarına göre düzenleyecekler.

ABD'nin bu amaçla hazırlayıp uygulamaya başladığı Büyük Ortadoğu Projesi, bölge ülkelerinin ekonomileri ve devlet yapıları üzerinde etkili olmaya ve toplumları dönüştürmeyi planlamaktadır.

Adına önce Büyük Ortadoğu Girişimi daha sonra da Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi denilen girişim, Türkiye'de genellikle Büyük Ortadoğu Projesi olarak adlandırıldığı için çalışmamızda bu ismi kullandık.

Bu çalışmanın 2. Bölümünde; Ortadoğu kelimesinin tarihi kökeni ve bölgenin kapsadığı alanla önemi anlatılmıştır. 3.Bölümde; Büyük Ortadoğu Projesinin Arka Planı ve projenin içeriği ayrıntılı olarak incelenmiştir. 4.Bölümde; Projenin kronolojisi ve G-8 2004 toplantısında görüşülen metin verilmiştir. 5. Bölümde; Projenin kapsamı ve programları, 6. Bölümde; Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülke Ekonomileri, 7. Bölümde; Projenin ekonomik hedefleri anlatılmıştır. 8.Bölümde; Türkiye'nin bölge ile olan münasebeti ve Büyük Ortadoğu Projesinin Türkiye'ye ekonomik olarak ne anlam ifade ettiği anlatılmıştır.

2. ORTADOĞU BÖLGESİNİN TANIMI, KAPSADIĞI ALAN VE ÖNEMİ

2.1 Kavram Olarak Ortadoğu

"Ortadoğu" kavramı üzerinde çalışmış yazarların eserlerine bakıldığında genellikle, bu kavramın kapsamının birbirinden farklı olduğu ve her bir çalışmaya göre genişleyip daraldığının görülmesidir. Bunun içindir ki Ortadoğu ile ilgili bütün çalışmalar öncelikle bu kavramın içeriğinin belirlenmesi ve kapsamına nerelerin alındığının gösterilmesiyle başlamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel çalışmalarda ve uluslararası siyasette giderek kullanımı yaygınlaşan "Ortadoğu" (Middle East; Moyen Orient; eş-Şarku'l-Evsat) kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, National Review'de yayınlanan Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır.

Yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan A.T. Mahan, jeostratejik bir konsept dahilinde kullandığı "Ortadoğu" (Middle East) kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktaydı.

Mahan'ın ardından İngiliz gazetesi The Times'in dış politika editörü Valentine Chirol, Tahran muhabiri imzasıyla Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya'nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına "Ortadoğu'nun Problemleri" başlığını koyarak kavramı Basra Körfezi bölgesini anlatmak için kullanmış ve kavramın benimsenmesine katkıda bulunmuştur.

Mahan ve Chirol'un İngiliz diline kazandırdıkları "Ortadoğu" kavramı asrın başlarında sözlüklere girerken kitap adlarında da görülmeye başlanmıştır. Angus Hamilton 1909 yılında Londra'da yayınladığı *Problems of the Middle East* adındaki kitabı ile kavramı bilim dünyasına taşıyarak Basra Körfezi bölgesinin İngiltere'nin uluslararası menfaatleri ve sömürgeci devletler arasındaki rekabet çerçevesindeki önemini anlatmaktaydı. Aynı yıllarda Hindistan'da Kral naibi olan Lord Curzon, ilk defa 1911'de Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek için resmi konuşma ve belgelerde "Ortadoğu" kavramını kullanarak ona yarı resmi bir nitelik kazandırmıştır.

Temelde "Ortadoğu" kavramının, "Şark" (Doğu) ve "Yakındoğu" (Near East) kavramları gibi Batı merkezli ve subjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olarak ortaya çıktığı ve kullanım sahasına girdiği söylenebilir. Bu kavramlaştırmayı yönlendiren ana bakış, Avrupa'yı dünyanın merkezi

olarak kabul eden ve dünyanın diğer bölgeleri bu merkeze olan uzaklıklarına göre "yakın", "orta" ve "uzak" şeklinde kategorize eden bakıştır.

Aslında dünyanın "Avrupa merkezli" olarak kategorize edilmesi geleneği yeni bir uygulama değildir ve böyle bir refleks tarihin derinliklerinde de karşımıza çıkabilmektedir. Avrupa kültürünün şekillenmesinde önemli bir role sahip olan Eski Yunanlılar dünyayı "medeni güney" ve "barbar kuzey" şeklinde ikiye ayırıyorlardı. Bu ikili ayırım Romalılarda "Doğu" ve "Batı" şeklini almıştır.

Bilindiği gibi Roma İmparatorluğu'nun iki merkezi vardı. İmparatorluğun batıdaki merkezi Roma, doğudaki merkezi de Constantinopolis idi. İmparatorluğun doğu kısmına "Bizans İmparatorluğu" adı daha sonra verilmiş bir ad olup önceleri Doğu Roma İmparatorluğu şeklinde anılıyordu. Bu durumda İstanbul "Doğu" dünyasının merkezi oluyordu.

XV. yüzyılda Avrupa'nın Avrupa dışı dünyayı keşfetmesiyle başlayan Keşifler Çağında Çin, Japonya ve Malezya "Uzak Doğu" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu çağda özellikle Portekizlilerin "Doğu"ya gidecek bir yol bulma çabaları sırasında ilişkiler geliştirilen "Uzak Doğu" ile Avrupa'dan uzak olan Akdeniz sahilleri arasındaki bölge "Yakın Doğu" (Near East) kavramı ile karşılanmıştır. Böylece "Yakın Doğu", Batı'da, konuşma dilinde "Uzak Doğu" ile Avrupa arasındaki bölgeyi ve genel olarak da 1453'ten bu yana Osmanlı Devleti tarafından yönetilen yerleri ifade etmek için kullanılmaktaydı.

Güneşin doğduğu yer ve "Yakın Doğu"nun ifade ettiği bölgeyi anlatacak şekilde "Levant" kavramı da kullanılmakla birlikte bu kavram daha çok Doğu Akdeniz kıyıları için tercih edilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise "Yakın Doğu" kavramının kullanımının iyice arttığı gözlenmektedir.

Batı dünyasında "Doğu"; (Şark; Orient) veya "Yakın Doğu" olarak ifade edilmiş olan Osmanlı Devleti için tercih edilen bu kavramlaştırma, elbette ki sadece bir coğrafi ifadelendirme değil aynı zamanda kültürel ve dini motiflerle beslenen ve farklı olan "öteki"ni ifade eden bir kavramlaştırma idi.

Aslında insanların kendi buldukları yeri merkez olarak dünyanın diğer yerlerini konumlandırıp adlandırmaları sadece Avrupalılara özgü bir uygulama değildir. Mesela Osmanlılar Batı dünyası için coğrafi adlandırmadan çok etnik vurguyu öne alan "Frenistan" kavramını kullanırken İslam coğrafyacıları batıdaki bölgeler için "el-Mağrib", doğu için ise "el-Maşrik" isimlendirmesini tercih etmişlerdir.¹

¹ Davut Dursun, 'Ortadoğu neresi?Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi', www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01html

'Ortadoğu' deyiminin yaygın olarak kullanılışı ve kavram değişikliği İkinci Dünya savaşı sıralarında oldu. İngiltere'nin Nil ordusu Mısır'da üslenmiş, Orta Doğu Komutanlığı da Kahire'de konuşlandırılmıştı. İkinci Dünya Savaşı zamanla Akdeniz'de Afrika ve Güneybatı Asya'da şiddetlenince İngiltere ve müttefiklerin Kahire'de üslenen komutanlığının görevleri genişledi. Bölgedeki hareketlilik, istihbarat, siyasi faaliyetler ve ikmal işleri dolayısıyla Ortadoğu Komutanlığı başlıca kaynak ve başvuru yeri oldu.

ABD'nin savaşa girmesinden sonra, Müttefik Devletler için Mısır başlıca ikmal üslerinden biri oldu. Avrupa Cephesi ve Balkanlarda hareketin desteği de Kahire'deki karargahça yönetilmeye başlandı. Böylece Ortadoğu kavramı da değişikliğe uğradı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce daha çok Osmanlı Devletinin Balkanlar'daki toprakları ile Doğu Akdeniz topraklarını anlatan Yakındoğu unutulmaya ve bu deyim yerini Ortadoğu almaya başladı. Dünyanın coğrafi, siyasi ve ekonomik edebiyatına iyice yerleşen Ortadoğu kelimesi askeri bir komutanlık karargahından kaynaklanarak dünya ölçüsünde yaygınlaştı.²

2.2 Ortadoğu Bölgesinin Kapsadığı Alan

Ortadoğu en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezine kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Ortaasya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemene uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanabilir.

Daha dar ve yaygın kullanım olarak Ortadoğu; Batıda Mısır, Kuzeyde Türkiye ve İran'ın Yer aldığı Doğuda Umman Körfezi, Güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'i içine alan bölge Ortadoğu olarak tanımlanmaktadır.

Büyük LAROUSSE Ansiklopedi ve sözlüğüne göre Ortadoğu; Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeleri, Türkiye'yi verimli hilal ülkelerini (Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak) Mısır'ı, Arabistan Yarımadası'nı İran'ı ve genellikle Afganistan'ı da içine almaktadır.

² Atilla Sandıklı, 'Küresel Gelişmeler, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Yansımaları', **Büyük Ortadoğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler**, yay.haz: Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı, İstanbul, Tasam yayınları, 2006, s,16

Encyclopedia BRITANNICA'ya göre Ortadoğu; Atlantikten doğuda Afganistan'a kadar uzanmaktadır.Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Arap Yarımadası, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün Ortadoğu bölgesini meydana getirmektedir.

Encyclopedia AMERİCANA'YA göre Ortadoğu; Türkiye, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye, Arap Yarımadası'ndaki Arabistan, Yemen, Umman, Katar, Bahreyn, BAE ile Sudan ve Mısır'ı içine almaktadır. Ortadoğu terimi bugün eski terim olan Yakın Doğu yerine kullanılmaktadır.

Dünya Bankası'nın ülkelerin gelir ve bölgelere göre yaptığı ayrımında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri aynı coğrafya içinde kabul edilmektedir. Dünya Bankasının gruplandırmasında Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, Irak, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Umman, S.Arabistan, Suriye, Tunus, Batı Şeria ve Gazze'den oluşan Filistin ile Yemen yer almaktadır. Dünya Bankası'nın aynı ayrımında bu coğrafyada yer alan İsrail, Kuveyt, Katar ve BAE diğer yüksek gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. Böylece Dünya Bankası 19 ülkeyi kapsayan bir Orta Doğu coğrafi tanımı yapmaktadır ve ekonomik açıdan yapılan bu değerlendirmede Ortadoğu ve Kuzey Afrika bir bütün olarak öngörülmektedir.

Birleşmiş Milletlerin yaptığı çalışmalarda ise Dünya Bankası'nın yapmış olduğu kapsama Moritanya da dahil edilmektedir. Jeopolitik çalışmalarda ise Ortadoğu kapsamına Sudan ve Somali gibi Doğu Afrika bölgesinde yer alan ülkeler de katılmaktadır.

Bütün bu tanımlamalar ve değerlendirmelerden çıkaracağımız sonuç; Ortadoğu bölgesinin Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ile Mısır'ı kapsayacak şekilde kullanılmasının daha doğru olacağı şeklindedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nce hazırlanan Büyük Ortadoğu Projesi'nde, Büyük Ortadoğu; Arap Birliği'ne üye 22 Arap Devleti, Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan ve İsrail olarak tarif edilmiştir.Bu geniş coğrafyanın isimlendirilmesi de Projenin ismi **Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi** olarak değiştirilmiştir.³

2.3 Ortadoğu Bölgesinin Önemi

Tarih boyunca büyük medeniyetlere ve önemli olaylara sahne olan Ortadoğu, Kıtalararası durumu ve coğrafi konumu ile önem kazanır. Coğrafya ve Jeopolitik otoritelerinin 'Dünya Adası'olarak niteledikleri Asya-Avrupa ve Afrika'dan oluşan ve zaman zaman 'Eski Dünya' olarak da anılan bu kıtalar topluluğu birbirleriyle Ortadoğu'da buluşurlar.

³ Kenan Dağcı, 'AB ve ABD'nin Ortadoğu Stratejileri ve Büyük Ortadoğu Projesi' , Sandıklı, a.g.e, s, 178

Ortadoğu; Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü durumundadır. Kıtalar arasındaki merkezi konumu dolayısıyla Ortadoğu, tarih boyunca çeşitli istikametlerden gelen göçlerin geçit yeri ve bilinen tarihin ilk devirlerinden başlayarak insanlığın kaderine yön veren medeniyetlerin beşiği olmuştur.

Yakın tarihin şartları içinde Ortadoğu, dünyanın kuvvet merkezlerinden biri olma vasfını yitirmiş olmakla birlikte, İsrail'i göz önüne aldığımızda bu tesbit diğer Arap ülkeleri için geçerli olmaktadır. Arap ülkeleri askeri ve ekonomik anlamda bugün Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Avrupa Birliği'ne muhtaç konumda olup İsrail ise kendi teknolojisini ürettiği için böyle bir bağımlılığa ihtiyaç duymamaktadır. İsrail kendi askeri teknolojisini ABD, İngiltere ve özellikle Nükleer teknoloji alanında Fransa'nın yardımlarıyla geliştirmiş durumdadır. Bugün bölgede İsrail askeri anlamda en güçlü ülke konumundadır ve dünyanın sayılı askeri güçlerinden birisidir.

Dünya petrol kaynaklarının %73'ü Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri yıllık ihtiyaçlarının %70'ini (600 milyon ton) ABD % 20'den fazlasını (230 milyon ton), Japonya ise 240 milyon tonluk ihtiyacını bu bölgeden karşılamaktadır. '**Kara altın**' olarak tanımlanan petrolün karşı konulmaz bir güç haline gelmesi, Ortadoğu'nun dolayısıyla buradan geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemini dünyanın hiçbir yeriyle kıyaslanmayacak derecede arttırmıştır. Kızıldeniz ve Basra körfezi gibi asırlardır deniz ticaretinde kullanılan su yolları 20.yüzyılın ilk yarısından itibaren dünya deniz ticaretinin en yoğun yaşandığı bölgeler olmuştur.

Cengiz ÇANDAR Ortadoğu Çıkmazı adlı eserinde bölgenin stratejik önemini tarihten örnek vererek şöyle anlatmaktadır;

“Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarına kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer Ortadoğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin –her kim olursa olsun- birincil hedefi haline getirmiştir. Ortadoğu'da etkili bir varlık kuramayan hiçbir güç dünya egemenliği üzerinde iddia ileri süremez. Bu bölgede varlık sağlayan yada sağlayacak herhangi güce karşı koyabilecek durumda bulunmayan güçler ise peşinen yenilgiyi kabul ederler.(...)”

Ortadoğu tarihin her döneminde, dönemin süper devletlerinin çekiştikleri bir arena olmuştur.Daha İsa'dan önceki tarih kesitinde bile tarihin kaydettiği ilk ciddi uluslararası çatışmalarda geçit rolünü bu bölge üstlenmiştir.(...)”

Eski Yunan'ın kent-devletlerini tek bir yönetim çatısı altında toplayan Büyük İskender, Dünya İmparatorluğu kurma ereği ile Hindistan yollarına düşünce, Ortadoğu'dan geçmek ve Ortadoğu'yu egemenliği altına almak zorunluluğu duymuştur.’’

Ortadoğu'yu önemli kılan bir diğer özellik ise Mezopotamya ve Nil Vadisi gibi verimli toprakları kendi bünyesinde bulundurmasıdır. Bu coğrafya dünya tarihinde önemli yer tutan Mısır, Sümer, Babil, Asur gibi uygarlıklara beşiklik etmiştir. Tarım, şehircilik, ticaret dünyaya bu bölgeden yayılmıştır. İlk yazıyı Ortadoğu kaynaklı uygarlıklar kullanmıştır. Bilinen en eski barış anlaşması da M.Ö. 1278 yılında II. Ramses ile Hitit Kralı Hatusil arasında yine bu bölgede yapılmıştır. Yazılı tarih bu bölgede başlamaktadır.

Geçmişten gelen kültürel yoğunluğun izlerine bugün de rastlamak mümkündür. Ortadoğu Kıtalararası geçiş noktasında olduğu için kültürel etkileşimler ve çatışmalarında da en yoğun yaşandığı bölge olmuştur. Batı, Slav-Ortodoks, Afrika, Çin-Hint uygarlıkları gibi farklı kültürler hep bu bölgede yüzleşmişlerdir. Semavi dinler Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet aşağıda daha ayrıntılı anlatacağımız gibi bu bölgeden çıkmış ve çatışmaların, rekabetin en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

2.3.1 Dinlerin doğduğu ve tarih boyunca çatıştığı bölge

Ortadoğu'nun uluslararası ilişkilerde çok önemli çekişmelere ve hegemonya savaşlarına sebep olmasının en önemli etkenlerinden biri olarak belirttiğimiz semavi dinler, bu bölgede ortaya çıkmış ve ilk taraftarlarını ve gelişimini yine bu bölgede gerçekleştirmişlerdir. Her üç dinin mensupları da Asrı Saadet'ini (Huzur Dönemi) bu bölgede aramıştır. Ortadoğu'ya sahip olmak maddi kazançların yanında ilahi bir görev olarak da algılanır. Bu ilgi şüphesiz yeryüzündeki insanların büyük bir bölümünün bu bölgede kendi ruh derinliklerinden bir şeyler bulmasından kaynaklanmaktadır.

Kutsal kitaplar incelendiğinde insanoğluna gönderilen peygamberlerin çoğunun Ortadoğu'dan çıktığı ve insanlık tarihinde önemli bir yer tutan semavi dinlerin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet) öğretilerini bu coğrafyadan yaydıkları görülür. Dini kaynaklara göre ilk insan bu bölgede dünya hayatına başlamıştır.

Dini kaynakların dışında bilimsel araştırmalarda ilk insanın Arap yarımadasına pek uzak olmayan Etiyopya'dan çıktığını belirtmektedir.⁴

Şimdi bu üç dine kısaca bakalım;

Yahudilik

Bölgenin kökleri insanoğlunun ilk atası ve peygamberi olan Hz. Adem'e kadar uzanır. Ama yazılı tarihi Beni İsrail (İsrailoğulları) peygamberleri ve onların sergiledikleri mücadelelerle şekillenmeye

⁴Ömer Turan, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, İstanbul, Yeni Şafak Gazetesi Yayını, 2003, s, 36

başlar. Yahudiler tarihte Kenan ili olarak anılan günümüzde de Filistin olarak bilinen bu bölgeyi Babiller tarafından sürgün edilecekleri M.Ö. 586 yılına kadar yurt edinirler.

Mezopotamya'ya sürgün edilmeleri Yahudi diasporasının başlangıcı olur. Daha sonraki yıllarda yurtlarına dönme imkanı elde etmelerine rağmen Yahudilerin önemli bir bölümü, verimli Mezopotamya topraklarını terk etmeyi göze alamazlar. Bir bölümü ise II. Babil İmparatorluğu'nu yıkan Keyhüsrev'in geri dönmelerine izin vermesi üzerine, Kudüs'e gelip yıkılan mabetlerini tekrar inşa ederler. Bunlar da M.S. 70 yılında Kudüs'e girerek Süleyman Mabedi'ni yerlebir eden Roma İmparatoru Titus tarafından dünyanın dörtbir yanına dağıtılırlar. Sürgünde buldukları yıllarda kendilerini manevi açıdan bağlı hissettikleri Kudüs'ü hiç unutmazlar.

Musevilerin yoğunlaşmaya başladıkları Mısır ve Mezopotamya, V.yüzyıldan itibaren büyük Yahudi kolonilerinin bulunduğu merkezler haline gelir. Müslümanların bu coğrafyaya hakim olmasıyla yaşam standartları daha da yükselir ve kendilerine hoşgörülü davranılır. *Sasaniler ve Hıristiyan Bizanslılar zamanında zulüm gören Musevilerin durumu Müslüman Arap devletinde çok daha iyiye gitti.*⁵

Ama diğer bölgelere göç edenler bu kadar şanslı değildir. Kuzey Afrika'ya, oradan da İspanya'ya geçen Yahudiler, Diaspora boyunca makus talihleri haline gelen baskı ve işkenceden kendilerini kurtaramazlar. **Zaman zaman dayanılmaz boyutlara ulaşan olumsuzluklar İberya Yarımadası'nın Müslümanlar tarafından alınacağı 711 yılına kadar devam eder. Museviler bu tarihten itibaren burada da Müslümanların hoşgörüsünden yararlanarak daha rahat bir yaşam sürerler. 1492 yılına gelindiğinde İberya Yarım adasının Müslümanların elinden çıkması ile birlikte Museviler de bölgeden ayrılır yine Müslüman bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'na sığınır.**

Yahudilik bugün 1948 yılında kurulmuş olan Ortadoğu'daki askeri ve ekonomik yönden bölgenin en güçlü devleti olan İsrail ile birlikte anılmaktadır. Dünyadaki tek Yahudi devleti olarak her bölgeden gelen Musevilere kapısını açmakta hatta gelmeleri için teşvik etmektedir.

Hıristiyanlık

Bugünkü batı medeniyetini oluşturan Hıristiyanlık da dünyaya Ortadoğu'dan yayılır. Hz.İsa Roma İmparatorluğu içinde ayrı bir statüye sahip olan Filistin'de doğar. Kendisine gönderilen ilahi öğretileri bu bölgede yaymaya başlar. Havarileriyle bu bölgede buluşur.yine bu bölgede çarmla gerildiğine inanılır.

⁵ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Çev. Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2005, 2. bs, s, 63

Filistin o tarihte Roma Devletinin esareti altında yaşayan Musevilerin yurdudur. Yeni bir dinin gönderilmesini kabullenemeyen Yahudiler Romalıları kışkırtarak Hz.İsa'nın çarmıha gerilmesine neden olurlar. Hz.İsa'nın çarmıh hadisesinden sonra Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun özellikle batı kesiminde hızla yayılmaya başlar. Doğu kiliselerinin büyük bölümünün kökleri Hıristiyanlığın bu ilk yıllarına kadar uzanır. Bu kiliselerin Hıristiyanlık dünyasında ayrı bir yeri olmuştur.

Dini konularda tartışmalar ve mezhep çekişmeleri her dinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da erken başlar.Hz.İsa'nın Tanrı'nın oğlu olup olmadığı, ruhani ve cismani niteliklerinin birbirinden ayrı olduğunu savunanlarla karşıt görüştekiler ayrı ayrı kiliseler kurarlar.

Görüş ayrılıklarına son vermek için 451'de Papa I.Leo'nun başkanlığında Kadıköy'de toplanan konsülden, Hz. İsa'nın Tanrının yegane oğlu olduğu, onunla ayrılmaz bir bütün olduğu yönünde karar çıkar. Bu karar da yeni bölünmelere yol açar ve dini tartışmaları hafifletmez.

Hıristiyanlık dünyasında ki bölünmeler bu kadarla sınırlı kalmaz.Batı Roma ve Doğu Roma (Bizans) arasında uzun süredir devam eden siyasi gerginlik, 1054'te Papa IX.Leo ile İstanbul Patriği'nin karşılıklı olarak birbirlerini aforoz etmeleriyle dönülmez bir noktaya gelir. Bunun üzerine Doğu (Bizans) kilisesi Ortodoks kilisesi adı altında faaliyetlerini sürdürür. Ortodoks Rumların bağlı oldukları İstanbul'daki tarihi Fener Patrikhanesi günümüzde de etkinliğini sürdürmektedir.

16.yüzyılda Avrupa'da başlayan reform hareketlerinin bir sonucu olarak Protestanlık adlı yeni bir mezhep daha doğmuştur.Bu mezhep Ortadoğu'da Ortodoks ve Katolik gibi köklü mezhepler kadar yaygınlaşmamıştır.

Bugün Batı ülke nüfuslarının çoğunluğunu Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Ortadoğu'da ise azınlık olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Kıptiler Ortadoğu'daki Hıristiyan azınlıkların içinde en kalabalıkları olup Mısır nüfusunun %9'unu oluştururlar.Kıptileri Lübnan'daki Katolik Maruniler, Ermeniler ve Suriye, İran, Irak'ta bulunan Kaldaniler takip eder. Günümüz Ortadoğu'sunda doğu kiliselerinin oynadıkları rol, Müslüman ve Musevilerle kıyaslanmayacak derecede azalmıştır. Lübnan'ın dışında hiçbir ülkede siyasi mekanizma üzerinde etkin değildirlir.⁶

İslamiyet

Ortadoğu'da çıkan üç büyük semavi dinin sonuncusu İslamiyettir. Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan sonra gelen İslamiyet kısa sürede tüm bölgeye yayılır. Hz.Muhammed'in Medine'ye hicret ettiği

⁶ Turan, a.g.e., s, 26

622 senesinden vefat edeceği 632 tarihine kadar geçen on yıllık sürede hemen hemen tüm Arap yarımadası İslamiyet'i benimser.

Sasani İmparatorluğu'na son veren ikinci Halife Hz.Ömer devrinde ise günümüz Ortadoğu'sunun iskeletini oluşturan Suriye, Irak ve Mısır İslam topraklarına katılır. İslam orduları İran içlerine ve Kafkasya'ya kadar ilerler. 1071'den itibaren düzenli olarak Anadolu içlerine yayılan Türkmen boylarının 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle, Ortadoğu'nun tamamı İslamiyet hakimiyeti altına girer.

*Her iki büyük gücü alaşağı ederek yepyeni bir tarih çığırını açmış olan İslamiyet'in de kaynağı Ortadoğu'dur. İslamiyet, burada doğmuş, Sasani İmparatorluğu'nu yıkarak Asya içlerine buradan sarkmıştır. İslam orduları, buradan yola çıkarak Kuzey Afrika'yı boydan boya katetmişler, İspanya'yı geçerek ve Fransa'ya girerek Avrupa içlerine saplanmışlardır. Ortadoğu'dan yola çıkıp Kuzey Afrika'dan ilerleyen bir başka kol, aşağıya sarkarak siyah Afrika'ya İslamiyet'i taşımıştır.*⁷

İlk doğuşundan bugüne 1400 sene geçmiş olmasına rağmen İslamiyet Ortadoğu halkları üzerindeki hakimiyetini sürdürmektedir. Ama bölgenin %95'ini oluşturan Müslümanlar arasında, diğer dinlerde de olduğu gibi, bir homojenlik yoktur. İslam'ın ilk yıllarında meydana gelen Cemal ve Sıffin gibi iç savaşlar mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁸

Bu mezhepler Sünni Şii ve Harici olmak üzere üç ana grupta toplanır. Haricilerin hemen hemen tümüyle etkinliğini yitirdiği günümüzde Sünniler ve Şiiler arasındaki ihtilafların etkileri hala sürmektedir. Şimdi kısaca bölge ülkelerinde mezhep dağılımına ve getirdiği sorunlara bakalım.

Mezhep dağılımı ülkelerin yönetiminde ve sosyal yapısında zaman zaman sorunlar oluşmasına neden olmaktadır. Bölge devletlerinin I.Dünya Savaşı'ndan sonra kurulması sırasında özellikle Suriye ve Irak'ta mezhep dengesi gözetilmeden oluşturulan iktidarlar, halkın çoğunluğuyla ters düştüğü için dikta yönetim olarak oluşturulmuşlardır.

Suriye'de çoğunluğu Tablo.1 de görüleceği gibi Sünnilerin oluşturmasına rağmen iktidarda Nusayri azınlık bulunmaktadır. 1982 yılında Hama şehrinde ayaklanan Sünnilerin eylemi kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Tek adam olarak iktidarı uzun yıllar elinde tutan Hafız Esad, 2000 yılında öldükten sonra bir değişiklik olmamış, oğlu Beşşar Esad babasının yerine geçmiştir ve O da tek adam olarak bugün iktidarına devam etmektedir.

⁷ Cengiz Çandar, **Ortadoğu Çıkmazı**, İstanbul, Seçkin Yayınevi, 1988,

⁸ Ahmet Akbulut, **Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Prolemlere Etkisi**, b.a.,Ankara, 1992

TABLO. 1 Mezheplerinin Ortadoğu Ülkelerindeki Dağılımı(%)

ÜLKELER	SÜNNİ	Şii	DiĞER
IRAK	42	52	6
İRAN	7	90	3
ÜRDÜN	92		
LÜBNAN	20	35	45
SURİYE	86		14
S.ARABİSTAN	97	2.5	
KUVEYT	70	25	
UMMAN	92	7	
KATAR	78	10	
BAE	75		
BAHREYN	40	55	5

Kaynak : Atlas Politik XX.Sieci, Gerard Chaliand, Seul,Paris

Irak'ta da bunun tersi -sanki bilerek yapılmışcasına- Şii çoğunluk olmasına rağmen, Sünni diktatörlük kurulmuştur. 2003 Nisan'ında Saddam Hüseyin'in yönetimden Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki işgal ordusunca devrilmesi sonucu bir kaos ortamı oluşmuştur. Amerikan önderliğinde koalisyon güçlerince gerçekleştirilen bu işgal sonrası birkaç defa seçim yapılmasına karşın ülkeye istikrar gelmemiş, uzun süren koalisyon pazarlıkları ve hangi bakanlığın hangi mezhepte kalacağı ile ilgili tartışmalar uzayıp gitmiştir. Sünnilerin İşgal Güçleri'ne karşı direnişe geçmeleri, Şiilerin ise yılların diktatörü Saddam Hüseyin'den kurtulmanın sevinci ve iktidara kendilerinin geleceği ümidiyle işgalcilere ses çıkarmaması iki mezhep yanlılarını karşı karşıya getirmiştir. Bugün yaşanan iç savaşta iki taraftan onlarca kişi hayatını kaybetmektedir. Bu iç çatışmayı Şiilerin türbelerine yapılan saldırılar gibi bazı karanlık saldırıların da körüklemiş olduğu ifade edilmektedir.

2.3.2 Petrol

Ortadoğu deyince akla ilk, günümüzde âdetâ Ortadoğu ile özdeşleşen petrol gelmektedir. XX.yüzyılın başında keşfedilmesi ile, bölgenin kaderini değiştirmiş çok sayıda savaşa, iç çekişmelere, dışardan müdahalelere bölgenin maruz kalmasına sebep olmuştur.

Ortadoğu'nun dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip olması (%67) ve bölgedeki petrolün çıkarılış maliyetinin diğer bölgelerinkinden çok az olması (varil başına Ortadoğu'da 1 dolar iken Kuzey Denizi'nde 14 dolar), bu bölgeye büyük devletlerin yoğunlaşmalarına sebep olmuştur. Yeni enerji kaynaklarını ve onları tüketim merkezlerine ulaştıran geçiş noktalarını kontrol altında tutmak isteyen güçler için Ortadoğu ne pahasına olursa olsun hakim olunması gereken bir bölge haline gelmiştir.

İlk petrol yatakları 1908'de İran'da, 1927'de Irakta bulunur. Bunu 1932'de Bahreyn, 1938'de Kuveyt ve Suudi Arabistan, 1939'da da Katar takip eder. Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman Sultanlığı'nın petrol piyasasına katılmaları ise 1960'lı yılları bulur. Petrolden sağlanan astronomik gelirler bu ülkelerin çehresini değiştirir. Yüzyılın başında küçük bir balıkçı kasabası olan Kuveyt petro-dolarların sayesinde Ortadoğu'nun en görkemli başkentlerinden biri haline gelir. Umman, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de benzer süreci yaşamışlardır.

Petrol gelirlerinin nasıl anormal bir zenginliğe sebep olduğunu rakamlar göstermektedir. 1970'te Birleşik Arap Emirlikleri yılda 230 milyon Amerikan Doları kazanırken bu rakam 1980'de 19 milyar Amerikan Doları'na çıkmıştı. Cezayir'in geliri 272 milyondan 10.5 milyarı dolara, Libya'nınki 1.3 milyondan 22 milyar Dolar'a Irak'ın 1milyar 230 milyondan 25 milyar Dolar'a Katar'ın 122 milyondan 5.3 milyar Dolar'a, Kuveyt'in 221 milyon Dolar'dan 18.6 milyara Suudi Arabistan'ınki de 1.2 milyon Dolar'dan 102 milyar Dolar'a yükseldi. 1980'li yılların sonuna doğru tüm Arap ülkelerinin toplam petrol geliri yılda 220 milyar Dolar'a ulaştı''⁹

Doksanlı yıllardan günümüze kadar petrol gelirlerinde savaşlar (1991 Körfez Savaşı) ve Ekonomik Krizler (1997 Asya-Pasifik Krizi) sebebi ile dalgalanmalar olmakla birlikte, gelir trendi yukarı doğru yükselmeye devam etmiştir.Örneğin Suudi Arabistan'ın 1990 yılında 40.1 milyar Dolar olan petrol geliri 2000 yılında 67.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁰

Petrolün uluslararası ekonomi-politik güçler açısından taşıdığı hayati önem bu doğal kaynağa dayalı bir stratejik planlamanın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki petrol, uluslararası politikanın modern dönemdeki iki önemli çatışma alanı olan jeopolitik ve ekonomi-politiğin

⁹ Muhammed Heykel, **3.Petrol Savaşı** , İstanbul, Pınar Yayınları, 1993

¹⁰ www.eia.doe.gov.

kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Daha önce çorak ve önemsiz alanlar olarak görülen coğrafi alanlar petrolün bulunmasından sonra klasik jeopolitik yaklaşımları dönüştüren merkezi bir jeostratejik önem kazanmışlardır. Bu yeni jeostratejik önem, petrolün ekonomi-politik güç rekabeti içindeki rolünün olağanüstü bir tırmanış göstermesi ile birlikte uluslararası ilişkiler arenasının temel parametrelerinden birisi olmuştur.¹¹

Sonuç olarak petrol, Ortadoğu bölgesine sanayileşmiş büyük devletler tarafından ilgi duyulmasının en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin, 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra Kuveyt'i kurtarmak için yaptığı askeri hareket aslında Kuveyt'i kurtarmaktan çok petrolü kurtarma hareketi olduğu günümüzde daha da iyi anlaşılmaktadır. Özgürlüğüne kavuşan Kuveyt, bugün çok uluslu dev şirketlerin himayesinde petrolünü dünya pazarlarına kolaylıkla sunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin geliştirdiği Büyük Ortadoğu Projesi'nin sebeplerinden biri de ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi bölgenin Batı çıkarları açısından istikrara kavuşturulması ve petrol akışının kesintisiz olarak Avrupa ve Amerika pazarlarına akmaya devam etmesidir.

¹¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 18.bs. 2004, s, 333

3. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ ve ARKA PLANI

3.1 Büyük Ortadoğu Projesinin Arka Planı

Büyük Ortadoğu Projesinin ne zamandan beri uygulanmak istendiği ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. BOP'un zannedildiğinden daha bir uzun geçmişe sahip olduğunu savunan bir görüşe göre, Ortadoğu'da demokrasiyi yayma çalışmaları yaklaşık yirmi yıl önce Ronald Reagan döneminde, ciddi büyüklükte kaynaklar tahsis edilerek başlatılmıştır. Hatta 1990'lı yıllarda Türkiye'de bazı unsurlar da bu kaynaklardan faydalanmıştır.

BOP'un çıkış tarihini nispeten daha gerilere götüren bu görüşe göre BOP'un somut hale gelmesi 1989'dan sonra gerçekleşmiştir. Zira bu tarih, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesine zemin hazırlaması itibari ile bir dönüm noktası olmuştur. 1989'u takip eden yıllarda Birleşik Almanya ve Rusya'nın İran ile kurduğu yakın ilişkiler ABD, İngiltere ve İsrail'i ciddi biçimde rahatsız etmiş ve bu ülkeler bölgeye yerleşerek İran'ın petrol zengini bölgedeki muhtemel yayılmasının önüne geçme kararı almışlardı.¹²

Büyük Ortadoğu Projesi ortaya çıkmadan önce doksanlı yıllarda Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Yeni Dünya Düzeni ve ondan öncede küreselleşme kavramı ortaya çıkmış, dünya genelinde yoğun bir şekilde tartışılmıştır ve halen üzerinde teoriler geliştirilmeye devam edilmektedir. Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni ve Irak işgali, Büyük Ortadoğu Projesi'ni ortaya çıkaran süreçler gibidir. Daha doğrusu, küreselleşme ölçeğinin büyümesi Amerika Birleşik Devletleri'ne Büyük Ortadoğu Projesi'ni uygulamakta kolaylık sağlamaktadır Önce küreselleşme kavramına bakalım.

3.1.1 Küreselleşme

Küreselleşme süreci başta ekonomik alanda olmak üzere, siyasal sosyal ve kültürel alanlarda çok önemli değişim ve dönüşümlere neden olmakta, adeta dünya yeniden şekillenmektedir. Köken olarak küreselleşme terimi teknolojik devrimin dünya çapında etkilerini tasvir eden bir süreci anlatan tarafsız bir tanım olarak ortaya çıktı. Kavram üzerine pek çok tanım yapılmakta, sürecin çeşitli yönleri ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Küreselleşmeyi, kapitalizmin gelişmesinde bir aşama olarak gören yaklaşıma göre “pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, ulusal sınırların dışına çıkması ve dünyanın tek bir pazar haline gelmesi” şeklinde tarif edilmektedir.¹³

Çok boyutlu bir görünüm arz eden küreselleşme süreci hem ekonomik sınırları hem de ekonomi dışındaki sınırları ortadan kaldırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ticaret sadece birkaç ülke

¹² Cenap Çakmak, 'Irak Savaşı ve Büyük Ortadoğu Projesi', Sandıklı, a.g.e., s,153

¹³ Abdullah Özkan, 'Küreselleşmenin İşletim Sistemi ve Büyük Ortadoğu Projesi', Sandıklı, a.g.e., s,357

arasında yapılan bir işlem olmaktan çıkmış, coğrafi bakımdan çok farklı bölgelerde bulunan bir çok ülke arasında yapılı hale gelmiştir.Sadece mal ve hizmet ticareti değil, aynı zamanda üretim faktörlerinin tümü de küreselleşmektedir.Şirketlerin ve istihdam piyasalarının sınırlarının kalkmasıyla birlikte zaman ve mekan boyutunu aşan yeni ağlar ortaya çıkmaktadır.¹⁴

Daha geniş olarak, küreselleşmeyi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda değerlerin milli sınırları aşarak dünya geneline yayılması olarak tarif edebiliriz. Küreselleşmenin gerçekleşebilmesi için bir takım siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel dinamiklerin var olması gerekir.

Siyasal Dinamikler

Özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüdür.Bunlar ulaştırma, iletişim ve bilişim teknolojilerinden istifade edilerek bütün dünyaya yayılmaya çalışılmaktadır.

Ekonomik Dinamikler

Serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası ticaretin serbestleşmesidir. Bu dinamikler yönlendirmeler ve zorlamalar ile yayılmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucu olarak uluslar arası şirketlerin ve sermayenin etkisi artmaktadır. Sınır aşan ekonomik ilişkiler çeşitli devletlere mensup menfaat gruplarını birbirine bağlamaktadır.

Sosyo-Kültürel Dinamikler

Batı tarzı yaşam ve tüketim alışkanlıklarının bütün dünyaya yayılması, sivil toplumun ön plana çıkarılması ve uluslar arası düzeyde örgütlenmesidir. Bunun sonucu olarak uluslar arası sivil toplum örgütlerinin etkisi artmakta ve bu örgütler devletlerin iç siyasi gelişmelerine etki edebilmektedirler.

Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketler önemli bir rol üstlenmektedir. Dünya toplam ticaretinin büyük bölümü çok uluslu şirketler gerçekleştirmekte ve bu büyüklük giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmeyi de denetleyen bu büyük şirketler, âdeta dünyanın hangi yöresinin gelişeceğini ve hangi yörelerin yeni teknolojiye sahip olacağını da belirlemektedirler.

Çok uluslu şirketlerin genel merkezleri belli bir ülkede olsa da etkinliklerini bir veya birden fazla ülkede, kendisi tarafından koordine edilen bağlı şirketlerin vasıtası ile yürütebilmektedirler. Diğer ülkelerdeki şirketlerin işletme politikası, genel merkez tarafından belirlenmektedir. Şirketler etkinlik gösterdikleri ülkelerde istihdam ve kar konularında bağımsız, ancak yönetim açısından merkeze bağımlıdırlar..

¹⁴ Martin Setzer , **Ekonomik Küreselleşme: Küreselleşmenin Ekonomi Ve Teknoloji Üzerindeki Etkileri**, Ankara, SODEV Yayınları, , 1997, s, 21

Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği iletişim ve finans teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, çok uluslu şirketlere önemli avantajlar sağlamış, onların hem rekabet güçlerini, hem de pazar paylarını artırmıştır. Bilgisayar donanım ve yazılımları, uydular, fiberoptik kablolar ve yüksek hızlı elektronik transferler çok uluslu şirketlerin global pazarlar tekmiş gibi hareket etmelerine imkan sağlamaktadır.

Küreselleşme bugün çok uluslu şirketlerin dünya üzerinde egemenlik alanlarının genişletilmesi, milli devletlerin yetkilerinin sınırlandırılarak bölgesel ittifakların kurulması ve Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği gibi kurumlarca hukuki alt yapının oluşturulmasıyla birlikte tüm dünyanın tek serbest bir pazar haline getirmeye çalışılmasıdır. Batılı ülkelerde üretilen fikirler, yaşam biçimleri, ekonomik modeller dünyanın vazgeçemeyeceği değerler olarak herkese kabul ettirilmekte ve buna karşı direnç gösterecek herhangi bir ulus yada topluluğun üzerine küresel medya gücünün de yardımı ile gidilmektedir. Bunun bugün en bâriz örneği; Venezüella'dır. İktidara seçimle geldiği ve oyların çoğunluğunu aldığı halde Devlet Başkanı Hugo Chavez Amerika Birleşik Devletleri tarafından açıkça iktidardan düşürülmeye çalışılmaktadır. Chavez'in suçu dünya petrol üretiminin beşte birini gerçekleştiren ülkesinin yoksul kalmasını sorgulayıp petrolü millileştirmeye ve yoksul kesimlere kaynak aktarmaya çalışmasıdır.

Büyük Ortadoğu Projesi'ni Amerika Birleşik Devletleri'nin uygulamaya koyma cesaretini de küreselleşmenin kendisine verdiği bu imkandan kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Ortadoğu'da bulunan ülkeler demokrasi ile yönetilmediği için Büyük Ortadoğu Projesi, küreselleşme kavramı ile anlatılmak istenen ekonomik ve siyasi bütünleşmelerin dışında kalan Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin pazarlarının çok uluslu şirketlere açılmasını da böylece sağlayacaktır.

3.1.2 Yeni dünya düzeni

Küreselleşmenin ardından yeni dünya düzeni tartışılmaya başlanmış, SSCB ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra yeni bir dünya düzeninin kurulması beklentisi ön plana çıkmıştır. Yeni Dünya Düzeni ilk önce I.Dünya savaşı'ndan sonra galip devletlerin dünyayı kendi menfaatleri doğrultusunda şekillendirmesi olarak ortaya çıkmış ve bu düzenin devamlılığı için Milletler Cemiyeti gibi bazı örgütler oluşturulmuştur. II.Dünya savaşı'ndan sonra yine aynı düzen ABD ve galip devletler güdümünde oluşturulmuş ve Birleşmiş Milletler gibi bazı örgütler kurulmuştur.

İki kutuplu olarak doksanlı yıllara kadar devam eden bu yapı Varşova Paktı'nın ve SSCB'nin dağılmasından sonra, iki kutuplu sistemin sona ermesi ile ortaya çıkan yeni durum uluslar arası sistemde kırılma şeklinde bir değişikliğe neden olmuştur. Doğu Avrupa'da, ardından da Sovyetler

Birliği'nde meydana gelen değişmelerle, 1917 Rus Devrimi ile başlayan çeşitli yn değiştirmelerle birlikte 'Sovyet Modeli' olarak 70 yılı aşkın bir süre varlığını sürdürmüş olan toplumsal örgütlenme biçimi ortadan kalkmış, ABD tek süper güç olarak kalmış, Batı tarzı siyasal, ekonomik ve kültürel sistem dünyadaki etkinliğini arttırmıştır.¹⁵

Yeni dünya düzeni kavramı yine Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya atılmış ve 1990'dan günümüze kadar ABD'nin dünya ile ilişkilerinin şekillenmesine kılavuzluk etmiştir. 6 Mart 1991'de dönemin başkanı George H. Bush, Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada yeni bir dönemin başlangıcında olduklarını şu sözleri ile ifade etmiştir: *‘‘şimdi yeni bir dünyanın ortaya çıkışını görüyoruz.Yeni bir dünya düzeninin son derece gerçek bir beklentisinin olduğu bir dünya...Soğuk Savaş çemberinden sıyrılmış bir BM'nin temellerini atanların tarihi emellerini gerçekleştireceği bir dünya. Tüm milletler arasında özgürlüğün ve insan haklarına saygının kendilerine yer buldukları bir dünya’’*¹⁶

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George Bush bu söylemini 1991 yılında gerçekleştirdiği Birinci Körfez savaşı esnasında meşrulaştırıcı bir söylemin ana kavramı olarak da kullanmıştır. Doksanlı yıllar boyunca yeni dünya düzeni Amerika Birleşik Devletleri ile Almanya'nın başını çektiği Avrupa Birliği arasında bir rekabeti de gün yüzüne çıkarmıştır.Bu süreci Ahmet Davutoğlu şu şekilde anlatır:

*‘‘Irak'ın silah teknolojisindeki Alman patentini gören ABD, Birinci Körfez Savaşı ile gerek küresel gerekse bölgesel dengelerin nihai belirleyicisi olduğunu tescil etmeye yönelik Yeni Dünya Düzeni kavramı geliştirerek uluslar arası bütün aktörleri seferber etme becerisi göstermiş ve bunun reel gücünü de Körfez savaşında ispat etmiştir.’’*¹⁷

Günümüzde ise Amerika Birleşik Devletleri bu üstünlükle gerçekleştirdiği ve Irak'ı Kuveyt'ten çıkardığı Birinci Körfez Savaşı'nın ardından 2003 yılında yine Irak'a karşı bir harekate girişmiş ve bu sefer Irak'ı tamamen işgal etmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya'nın Irak İşgali'ne destek vermemesi bir şeyi değiştirmemiş, yukarıda bahsedildiği gibi ABD gücünü kabul ettirmiştir. Ama İşgal sonrası her şey ABD'nin beklentilerine uygun gelişmemiş Irak'ın Sünni bölgeleri etkili bir direnişe geçmiştir. Bu direniş daha sonra manipüle edilerek şii-Sünni mezhep çatışmasına kaydırılmaya çalışılsa da, Amerika aradan üç yıl geçtiği halde bugün Irak'ta bir çıkmazın içine girmiştir. ABD, Irak İşgali ile âdeta, II. Vietnam Sendromu'nu yaşamaktadır.

¹⁵ Sandıklı, a.g.m., s, 20

¹⁶ Zbigniew Brzezinski, **Tercih**, ev: Cem Küçük, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2005, s, 170

¹⁷ Davutoğlu, a.g.e., s, 293

ABD Yeni Dünya Düzeni'nin tek lideri olarak yanına İngiltere'yi alarak giriştiği Irak İşgali'nin maliyetini bugün NATO gibi kuruluşlarla uluslararası düzeye yaymaya çalışsa da, hiçbir ülke bu maliyeti paylaşmaya hazır görünmemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ne Yeni Dünya Düzeni söylemi I.Körfez Savaşı'nda ne kadar başarı getirdiyse, ikincisinde de o kadar başarısızlık getirmiştir.

3.1.3 Büyük ortadoğu projesi ve Irak işgali

Proje'nin ortaya çıkış sebeplerinden birisi de aslında Irak'ın işgal edilme düşüncesidir. Irak işgalinin meşrulaştırılması için bir takım teoriler üretildi ve bu teoriler daha sonra işgal edilecek ya da yönetimleri değiştirilecek Ortadoğu ülkelerine teşmil edildi.

ABD Irak İşgali'ne başlamadan önce, hem ABD kamuoyunu hem de dünya kamuoyunu savaşın haklı bir savaş olduğuna ikna etmek için ciddi bir propaganda kampanyası yürütmüştür. Bu propaganda kampanyasının argümanları hızlı bir şekilde değişikliğe uğrasa da, dozu savaşa yaklaştıkça giderek şiddetlenmiştir.

Saddam Hüseyin'in El Kaide lideri Üsame bin Ladin ile işbirliği yaptığı ve Kitle İmha Silahları'na sahip olduğu yolundaki argümanların doğru olduğunu kanıtlayan herhangi bir somut delile ulaşamayınca, Irak İşgali'nin Amerikan kamuoyu nezdindeki bahaneleri de geçerliliğini yitirmiştir.

Bu argümanlar boşa çıkınca üçüncü bir argüman ortaya atılmıştır: Irak'ta demokrasi inşa ederek bu ülkeyi tüm Ortadoğu'ya örnek olacak bir ülke haline getirmek. Bu argüman Irak'la sınırlı olmayacağı, BOP ile birlikte Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan bir coğrafyaya genişletileceğidir. Bunu iki yönlü işlevi olan bir proje olarak da değerlendirmek mümkün.

1. BOP her şeyden önce bir retoriktir, yani savaşı ABD ve uluslararası kamuoyu nezdinde haklı göstermek için ortaya atılmış bir söylemdir. Bu argümanın Amerika'nın geleneksel müttefikleri nezdinde de bir çekiciliğinin olacağı ve Müslüman ülkelerde Amerikan karşıtı havayı yumuşatacağı düşünülmüştür.

2. Bir retorik olmanın ötesinde politik bir gerçekliğe de tekabül etmektedir. ABD'li planlamacılar, gerçekten de dünyanın belli bir bölgesini kendi kafalarındaki imge doğrultusunda yeniden düzenleyebileceklerini düşünmektedirler. Bu noktada Almanya ve Japonya'nın II.Dünya Savaşı sonrası dönemde yeniden inşası bir model olarak düşünülmektedir.¹⁸

¹⁸ Nuri Ersoy, 'İran-İrak Savaşından Günümüze ABD'nin Irak Politikası', <http://www.bgst.org/keab/ne20051114.asp>

26 Şubat 2003'de George W. Bush bir neo-con (yeni muhafazakar) think-tanki olan American Enterprise Institute'da Ortadoğu'ya demokrasiyi yaymak konusundaki isteğini dile getirdi. Bu argüman Amerikan medyası tarafından alınıp inceltildi. Şubat 2003'de New York Times Magazine'de yazan Ignatieff şöyle diyordu: ABD "bir iyilik imparatorluğudur" ... "light bir imparatorluktur, dünyadaki en muazzam askeri güç ile, serbest pazar, insan hakları ve demokrasi gibi değerleri dayatan küresel bir hegemonyadır." ... "İmparatorluğu haklı çıkartan nedenler, Irak gibi bir yerde demokrasi ve istikrar yolunda insanların son umudu olmasıdır."¹⁹

Edward Said'in dediği gibi, "Tüm imparatorluklar, tıpkı Amerikan İmparatorluğu gibi kendisine ve tüm dünyaya sürekli olarak diğer imparatorluklardan farklı olduğunu, ve görevinin yönettiği yerleri ve halkları doğrudan veya dolaylı olarak yağmalamak ve kontrol etmek değil, ama eğitmek ve özgürleştirmek olduğunu söyler."²⁰

ABD'nin Ortadoğu'ya gerçekten demokrasi getirmek isteyip istemediğini tartışmak için ise ABD'nin Ortadoğu stratejisini özetlemek yeterli olacaktır: ABD son otuz yıldır Arap demokrasisine ve Araplar'ın kendi kaderini tayin hakkına karşı olmuştur ve üç ayağı olan bir strateji izlemiştir:

- ✓ İsrail'in savunmasını sübvans etmek ve bu arada oyalama kabilinden bir "barış süreci" söylemini sürdürmek
- ✓ Mısır ve Ürdün'de ABD yanlısı yönetimleri desteklemek
- ✓ Petrol üreten Körfez ülkelerinde iktidardaki kraliyet aileleri ile, özellikle Suud ailesi ile yakın ilişkiler geliştirmek.

ABD'nin Ortadoğu'ya demokrasi götürme söylemi bölge halkları açısından hiçbir inandırıcılığı olmayan, Amerikan karşıtı havayı yumuşatmak için tasarlanmış ikiyüzlü bir söylem olarak da değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra bölgede demokratik bir işleyiş, ABD ve Batı'ya düşmanlık besleyen güçleri iktidara getirebilir ve ABD'nin, Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün gibi ülkelerdeki iktidar yapılarına karşı tavrında önemli bir değişikliğe gitmesini gerektirir. Bu ABD'nin göze alamayacağı riskleri beraberinde getirir. Bunun en güzel örneğini Mısır ve Filistin seçimleri olmuştur. Filistin'de bu yıl Ocak ayında yapılan seçimlerde Amerika ve İsrail'in seçime girmesine

¹⁹ Michael Ignatieff, "The Burden", the New York Times Magazine, 5 Ocak 2003, Aktaran: Gilbert Achcar Olmayan Bölgenin Fantezisi, Büyük Ortadoğu: ABD Planı, Yazının aslına <http://mondediplo.com/2004/04/04world> adresinden erişilebilir. Le Monde Diplomatique, Nisan 2004

²⁰ Edward Said, 'Emperyal Perspektifler', Al-Ahram, 24-30 Temmuz 2003

izin verdikleri silahlı direniş örgütü Hamas seçimleri tek başına iktidar olacak şekilde kazanmış ve bugün Filistin’de iktidardadır. Mısır seçimlerinde de Müslüman Kardeşler Örgütü beklenenden fazla oy alarak bir sonraki seçimler de iktidarı kazanabileceğini göstermiştir.

Büyük Ortadoğu, Fas’tan Afganistan’a kadar geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır ve bu ülkelerin ortak paydası ABD düşmanlığının ve İslamcı hareketlerin en yoğun olduğu ülkeler olmalarıdır. Batılı sanayileşmiş ülkelerin ortak çıkarlarının bu ülkelerden kaynaklandığı düşünülen sorunlarla tehdit edildiği varsayılmaktadır. Bu sorunlar ise bölgedeki devletlerin yönetimde başarı gösterememeleri ve dolayısıyla yolsuzluk ve yoksulluğun baş göstermesiyle kaosların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu durumla başa çıkmak için alınması önerilen ekonomik önlemlere bakıldığında ABD’nin bölgeye demokrasi götürmekten ne anladığı daha açık olarak görülmektedir. Bölgedeki ülkelerin Doğu Avrupa ülkelerinin geçirdiğine benzer bir ekonomik dönüşüm geçirmeleri, girişimciliğin teşvik edilmesi, özel sektörün güçlendirilmesi, Genişletilmiş Ortadoğu Kalkınma Bankası’nın kurulması, serbest ticaret bölgeleri oluşturulması ve Dünya Ticaret Örgütü’ne katılmaları için bölge ülkelerine baskı yapılması önerilmekteydi. Dolayısıyla Büyük Ortadoğu Projesinin ardında yatan temel güdü bölgede orta sınıfları güçlendirmek ve bölge seçkinleri ile birlikte küresel kapitalizme eklemlemelerini amaçlamaktadır.

Bölgedeki halklar aslında 60’lı yıllardan itibaren Arap milliyetçiliği çerçevesinde daha sonra da ulus devlet yapılarının ve Radikal Arap Milliyetçiliğinin geniş kitlelerin sorunlarına çözüm üretemeyerek tıkanıdığı, 1980’lerden itibaren de İslami hareket çerçevesinde biçimi değişerek evrilen, ancak sürekliliği olan bir direniş örgütlemiştir. Bu direnişin tabanı büyük ölçüde orta sınıflar olmuştur. Direnişin hedefi temel olarak İsrail ve ABD’nin bölge politikalarıdır. Bu direniş, Amerikan elit düşüncesinde bir tür “Uygarlıklar Çatışması” olarak algılanmaya başlamış, ve bu çatışmanın sona erdirilmesinin ise karşı tarafı ehileştirerek, köleleştirerek ve kültürünü yok ederek mümkün olduğu düşünülmüştür.

Bu yeniden inşa sürecinin adımları ise ABD’li stratejistler için açıktır: Ülkenin altyapısının imha edilmesi, işgal edilmesi, halkın bir halk olma vasıflarını yitirecek derecede düşürülmesi, kültürel değerlerinin yağmalanması ve yok edilmesi, ondan sonra ülkenin yeniden imarı ve ulusun yeniden inşası, ülkenin ekonomisinin dışa (ABD’li şirketlere) açılması, politika sahnesinin ABD’nin öncelikleri doğrultusunda düzenlenmesi, toplumsal, siyasi ve kültürel kurumların bu çerçevede yeniden tanımlanması, bu modelin bölgedeki diğer ülkelere de yayılması, tüm bunların da ABD’nin ülke içinde ve bölgede kalıcı üsler ağı ile kalıcılaşan askeri varlığı ve tehdidi altında

gerçekleşmesi. Edward Said bu zihniyeti Şarkiyatçılık adlı incelemesinin son baskısına yazdığı önsözde çarpıcı bir şekilde dile getirilmektedir.

"Ben bu yazıyı yazarken Irak'ın Britanya ve Birleşik Devletler tarafından illegal emperyalist işgali ilerlemeye devam ediyor. İşgalin sonrası tahmin edilemeyecek derecede korkunç. Bu, medeniyetler çatışması olduğu varsayılan şeyin bir parçası, bitimsiz, dindirilemez ve çaresiz. Yine de ben öyle olmadığını düşünüyorum."

*"Amerika Birleşik Devletleri'nde Orta Doğu, Araplar ve İslam hakkındaki genel kavrayışın bir ölçüde gelişmeye başladığını söyleyebilmek isterdim, ama bu maalesef mümkün değil. Pekçok nedenden dolayı Avrupa'da durumun epeyce daha iyi olduğu görünüyor. ABD'de tavırların sertleşmesi, küçük düşürücü genellemelerin ve dinsel saplantılara dayalı klişelerin güçlenmesi, ve muhalif görüşte olanlara ve "ötekilere" karşı basit kibirli bir bakışla birleşen kaba güç, Irak'ın müze ve kütüphanelerinin yağmalanmasında mükemmel bir ifadesini buldu. Liderlerimiz ve uşak ruhlu entelektüellerinin anlama yetisinden yoksun göründükleri şey şu ki, tarih bir kara tahta gibi silinemez. Tarihi silip üzerine kendi geleceğimizi kazıyamayız ve kendi yaşam biçimlerimizi takip etsinler diye daha aşağı insanlara dayatamayız."*²¹

Savaşın başlarında yazılan bu makale ilerisinde korkunç şeylerin olacağını belirtiyordu. Nitekim korkunç şeyler Irak'ta oldu ve bugün de olmaya devam ediyor. Ebu Gureyb hapishanesinde yapılan işkenceler, koskoca ülkenin Amerikan tanklarıyla her gün yakılıp yıkılması, üç yüz bin nüfuslu Felluce kasabasının bir Amerikan hareketından sonra nüfusunun otuz bine düşmesi bu olanlardan sadece medyaya ve bize kadar yansıyan olaylardan bir kaçıdır.

3.2 Büyük Ortadoğu Projesi

Amerika Birleşik Devletlerinin Ortadoğu Bölgesi için hazırlayıp uygulamaya başladığı projenin kamuoyuna ilk duyurusu ABD Başkanı Ghorge W.Bush tarafından Kuzey Caroline Üniversitesi'nde yapılmış olan konuşma ile olmuştur. Bush konuşmasında 'Ortadoğu ile bir ortaklık girişimi başlatmak niyetinde olduğunu' belirtti.(Middle East Partnership Initiative -MEPI)

Proje taslağında belirtilenler arasında şunlar yer almaktadır. On yıllık bir süre içerisinde Ortadoğu ile ABD arsında bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak, adli reformlara yardımcı olacak bir forum

²¹Edward Said, 'Şarkiyatçılık'a Önsöz', Al – Ahram, 7-13 Ağustos 2003

kurmak, şirketlere daha özgür bir ortam yaratmak, edebiyat ve çevirileri desteklemek... Büyük Ortadoğu Projesi'nin çekirdeğini bu konuşma oluşturmuştur.²²

ABD'nin dünya egemenlik yarışında ele geçirdiği öncü rolü özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan çift kutuplu dünyanın yıkılması ile birlikte değişik bir hal almak zorunda kalmıştır. Amerikan sistemi tek başına kaldığı liderlik yarışında yeni bir ortak olmaması için uluslararası kurumları ve bölgesel ittifakları yönlendirmeye ve kendi kutbuna almaya çalışmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi de böyle bir nedenle ortaya çıkmış çalışmalardan biri olup, halen yürütülmeye devam etmektedir.

Zbigniew Brezinsky, ABD'nin dünyaya egemen olmak için nasıl bir strateji izlemesi gerektiğini tartıştığı 'Büyük Satranç Tahtası' adlı kitabında, üç bölgeye tayin edici bir önem verir: Ortadoğu, Orta Asya ve Güneydoğu Asya.

Ortadoğu ve Orta Asya'da her şeyden önce petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Pasifik daha şimdiden; klasik uygarlıklarda Akdeniz'in, XVIII., XIX., Ve XX. yüzyılın büyük bölümünde Atlas Okyanusu'nun ekonomik önemine sahiptir ve bu geleceğin dünyasının ekonomik merkezinin enerji alacağı ve malları satacağı yollar Güney Doğu Asya'dan geçer.

Büyük Ortadoğu kavramı sonradan Kuzey Afrika, yani Akdeniz'e kıyısı olan Arap ülkeleriyle genişletildi. Bu genişletme coğrafi olarak değil de tarihsel ve sosyolojik olarak ele alındığında, kelimenin sosyolojik anlamıyla tüm Ortadoğu'yu da kapsamı anlamına gelmiştir. Çünkü Ortadoğu, coğrafi değil, sosyolojik bir kavram olarak ele alındığında, Akdeniz'in güneyindeki ülkelerde klasik Akdeniz uygarlığına dahil ülkeler olarak Ortadoğu ülkeleridir.

Büyük Ortadoğu Projesinin hedefi, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, yönetimde bulunanlar için sınırlı iktidar, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, insan hakları, ferdiyetçilik ve hukukun üstünlüğü gibi Batı değerlerini, Müslüman halkların çoğunlukta yaşadığı ülkelerde tesis etmektir.²³

Resmi olarak ilan edilen çalışmalarda ise bu tanımlama şu başlıklar altında toplanıyor.

- ✓ Demokrasinin teşvik edilmesi,
- ✓ Bilgi toplumu oluşturulması ve
- ✓ Ekonomik fırsatların artırılması.²⁴

²²Haluk Gerger, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Sosyalist Strateji** 'Büyük Ortadoğu Projesi'ne Karşı İşçi Sınıfını'nın ve Halkların Stratejisi Ne Olmalıdır' Sempozyumu İstanbul, Araf yayıncılık, 2005, s, 23

²³Abdullah Şahin, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, İstanbul, Truva yayınları, 2004, s, 52

²⁴'Büyük Ortadoğu Projesi',Diplomatik Gözlem Gazetesi,(http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1497)

Buna benzer bir sınıflandırmayı da Cahit Babuna şu şekilde yapmıştır; Büyük Ortadoğu Projesi aslında üç temel unsuru içermektedir. Bunlar:

- Bu büyük bölgenin ABD ve dünya sermayesine uygun şekle dönüştürülmesi, demokratik düzene sokulması, insan haklarının geliştirilmesi, sosyal yapıların uygulanması, yabancı sermayeye açık–küreselleşmeye uygun hale sokulması,
- Ekonomik kalkınmaya açık olması, idari tarzlarının feodal yapıdan kurtarılması ve Batı sistemine uygun hale getirilmesi,
- Güvenliğin sağlanması – terör odaklarının kurutulması (Şu andaki ABD’ye karşı uygulanan karşı gelmelerin yok edilmesi).²⁵

Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu’ya hakim olmak istemesinin nedenlerinden biri de petrol ve doğalgazın Batı’ya güvenli bir şekilde aktarılması meselesidir. ABD’nin küresel isteklerini gerçekleştirmek için 11 Eylül 2001 yılında ülkesine yapılan ve halen bugün üzerinde spekülasyonlar yapılan saldırılar büyük bir fırsat olmuştur. Bu saldırıları Amerika Birleşik Devletleri istihbarat örgütlerinin bilerek önlemediği veya iç istihbarat desteği olmadan gerçekleşmeyeceği yönünde birtakım spekülasyonlar yapılmaktadır.

ABD ‘Küresel terörizm’ gibi içeriği de tam belli olmayan bir kavram çerçevesinde Ortadoğu’daki ülkelere daha fazla müdahalede bulunmak istemiş, Afganistan ve Irak’a doğrudan müdahale etmiştir. Bu müdahaleler de bu projenin öngördüğü stratejik amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Ayrıca bölgenin istikrarsız olduğu ve terör ürettiği savı ile hareket eden ABD gerektiğinde askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini ve bölgedeki güç dengelerini bozacak her adımı kararlılıkla önleyeceğini göstermek istemiştir. Bu güç dengelerini etkileyen faktörler şöyledir:

Arap-İsrail Çatışması /Barış Süreci: Bu süreçte Filistinlilere ve Araplara kabul ettirilmek istenen en önemli şey İsrail’in, Ortadoğu’nun bir parçası olduğu ve olası birleşmelerin İsrail merkezli olması fikridir.

Radikal İslami Hareketler : Bölgede, İsrail’in Filistin’e karşı haksız bir tutum içerisinde bulunduğunu iddia eden ve Filistin’in haklarına karşı daha saygılı davranılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş çeşitli örgütlerin yaptığı faaliyetlerdir.

Silahlanma: Özellikle İran-Irak Savaşı öncesinde başlayan ve günümüzde had safhaya ulaşan silahlanma sorunu bölge halkları üzerinde psikolojik etki yapmakta ve bölgenin uluslararası kuruluşlar tarafından kontrol altında tutulması gerektiği fikrine yol açmaktadır.

²⁵ Yeni Mesaj Gazetesi, 15.03.2004

Petrol Boru Hatları : Bölge petroleri Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı devletlerin kontrolü altındadır. Günümüzde söz konusu devletler Orta Asya ve Hazar petroleri ile de ilgilenmektedir.

Demokratikleşme: Belki de bölgedeki en önemli sorun, bölge ülkelerinde demokratik yönetimlerin kurulmamış olmasıdır.²⁶

²⁶ Giray Saynur Bozkurt, 'ABD'nin Ortadoğu Politikası', Sandıklı, a.g.e., s, 126-127

4. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNİN KRONOLOJİSİ

Aralık 1994: NATO'nun başlattığı "Akdeniz Diyalogu" girişimi, NATO üyesi olan ülkelerin dışında, Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus'u da bünyesine dahil etti.

Ocak 1995: 1985 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının devamı çerçevesinde, ABD ile İsrail arasındaki tüm ticari engeller kaldırıldı.

Kasım 1995: Barcelona'da bir araya gelen Avrupa Birliği ve Akdeniz havzası ülkeleri; Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye ve Filistin siyasi ekonomik, mali, sosyal ve kültürel boyutlarda Avrupa Akdeniz Ortaklığı'nı başlattılar. Sadece 1995-2000 yılları arasında AB bu projeye 9 milyar Euro ayırdı.

Aralık 2001: Ürdün, ABD ile serbest ticaret anlaşması imzaladı. Tüm gümrük duvarları, 2010 yılından evvel kaldırılmış olacak.

9 Mayıs 2002: George W. Bush, Kuzey Carolina Üniversitesi'nde yapmış olduğu bir konuşmada "Ortadoğu ile bir ortaklık girişimi başlatmak niyetinde olduğunu" belirtti. Büyük Ortadoğu Projesi'nin çekirdeğini aslında bu konuşma oluşturmaktadır.

10 Temmuz 2002: Richard Perle'in başkanlığındaki ABD Savunma Politikası Danışma Konseyi, Suud ailesinin iktidarına artık son verilmesini savunan uzun bir raporu dinledi.

12 Aralık 2002: ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Heritage Foundation Vakfı'nda yaptığı konuşmada, Ortadoğu ile Ortaklık Girişimi'ni başlattığını, 2003 yılı için ise bu programa 90 milyon Dolar tahsis edileceğini açıkladı. Bu 'müthiş' meblağ sayesinde, siyasi ve ekonomik kalkınma desteklenecek, kadınların toplum içerisinde rolü ve eğitimi güçlendirilecekti. Bu programın uygulanmasına, Colin Powell'ın yardımcılarından Richard Armitage ve Ortadoğu Bürosu Müdürü (Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin kızı) Elizabeth Cheney atandı.

26 Şubat 2002: American Enterprise Institute önünde konuşan George Bush, başlamak üzere olan Irak savaşına değinerek şunları söyledi: "*Özgürlüğüne kavuşan bir Irak, özgürlüğün tüm bu bölgeyi nasıl değiştirebileceğini milyonlarca insana umut ve terakki getirerek gösterecektir... Irak'ta kurulacak olan yeni bir rejim, bölgedeki başka uluslar için, özgürlüğün etkileyici ve muhteşem bir örneğini oluşturacaktır.*"

19 Ekim 2003 : Prag'da toplanan NATO zirvesinde, "NATO ve Büyük Ortadoğu" konulu konferansta söz alan ABD temsilcisi Nicholas Burns, şu noktaların altını çizdi: "*NATO'nun görevi, Avrupa ve Kuzey Amerika'yı savunmaktır.Sadece Batı Avrupa, Merkezi Avrupa veya Kuzey*

Amerika'da kalarak bunun mümkün olabileceğine inanmıyoruz. Askeri güçlerimizi doğuya ve güneye yaymalıyız. NATO'nun geleceği doğuda ve güneydedir. Dolayısıyla, NATO'nun geleceği Büyük Ortadoğu'dadır...'

6 Kasım 2003: Demokrasi Ulusal Vakfı (NED)'nda konuşan başkan Bush, girişimin çerçevesini genişleterek Ortadoğu'yu değiştirmeyi amaçlayan genel bir demokratik müdahale planından söz etti.

20 Ocak 2004: George Bush bu tarihte verdiği önemli bir demeçte şöyle dedi:

“Ortadoğu zulüm, umutsuzluk ve öfkeyle çalkalanmaya devam ettiği sürece, Amerikanın ve dostlarımızın güvenliğini tehdit eden insanlar ve hareketler üretmeye devam edecektir. Birleşik Devletler, bu nedenle, Büyük Ortadoğu'da bir özgürlük stratejisi izleyecektir...”

Projenin adı artık değişmiş, Büyük Ortadoğu Girişimi haline gelmişti (Greater Middle East Initiative-GMEI).

7 Şubat 2004: Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, Amerikan önerisini gayet olumlu şekilde değerlendirip, Avrupa ile ABD'nin Yakın Doğu ve Ortadoğu'da nasıl işbirliğine gidebileceklerini belirtti. Ancak Fransızların da dahil olduğu başka Avrupalı devletler, ABD girişimine daha soğuk bakmışlar, AB'nin zaten 1995 yılından bu yana, aynı konuyla ilgili olarak milyarlarca Euro'luk Barcelona sürecini başlattığını, ABD'nin ise bu işe topu topu 150 milyon dolar ayırmış olduğunu vurgulamışlardı.

13 Şubat 2004: Haziran ayında Sea Island'da düzenlenecek olan G8 toplantısına bu konuda sunulacak olan “G-8 ve Büyük Ortadoğu Arasında Ortaklık adlı bir belge, Londra'da Arapça yayınlanan El-Hayat adlı gazetede yayımlandı.

23 Şubat 2004: ABD'nin planına aşırı bir tepki göstermekten kaçınan Avrupa Birliği, Genel Sekreteri Javier Solana'nın ağzından, “ AB'nin kendi yaklaşımını belirleyeceğini, bunun Amerikan yaklaşımını tamamlayıcı nitelikte olacağını” belirtti.

4-5 Mart 2004: Ürdün Kralı Abdullah ve Mısır Devlet Başkanı Mübarek ile ABD'nin Büyük Ortadoğu Girişimini görüşen Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, “Ortadoğu'nun modernleşmesine ilişkin her girişimin, söz konusu halkların onayıyla yapılması gerektiğini” açıkladı.

27 Mart 2004: Tunus'ta düzenlenecek olan Arap Birliği Zirvesi, 22 üye arasında, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ile ilgili olarak ortaya çıkan ihtilafların sonucunda iptal edildi.

12-15 Nisan 2004: ABD'nin Demokrasi Ulusal Vakfı (NED), İstanbul'da İslam Dünyası Demokratları Kongresi'ni topladı. 190 delege, üç gün boyunca “Müslüman dünyasında demokratik yönetim platformunu” tartışılar.

8-10 Haziran 2004: Amerika Sea Island'da G-8 zirvesi toplandı ve aşağıda yayınladığımız raporu görüştü. Rapor Ortadoğu bölgesi ile ilgili siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayata dair tespitlerde bulunarak, G-8 tarafından bölge için yapılacakları anlatmaktadır.

28-29 Haziran 2004: ABD, İstanbul'daki NATO Zirvesi'nde, Büyük Ortadoğu Projesi'ni güvenlik kanadına sundu. Toplantıda BOP' u somutlaştırıcı adımlar atıldı. NATO bünyesindeki “istihbarat teşkilatı”nın işlevi artırıldı. Irak güvenlik birimlerine verilecek eğitim NATO bayrağı altına alınarak işgal meşrulaştırıldı. Afganistan'daki asker sayısı artırıldı..²⁷

G-8 Zirvesinde Görüşülen Raporun Tam Metni

“ ‘Büyük Ortadoğu’ uluslararası topluma meydan okuyuşu temsil etmekle birlikte değerli fırsatlar da sunuyor. Arap yazarların BM'nin 2002-2003 yıllarında Arap insani gelişimiyle ilgili hazırlanan iki ayrı raporda üç eksiklik olarak belirttiği ‘özgürlük’, ‘bilgi’ ve ‘kadın hakları’, G-8'ler topluluğuna üye her ülkenin milli çıkarlarını tehdit eden ortamın yaratılmasına katkı sağlamıştır.

Bölgede siyasi ve ekonomik haklarından mahrum bırakılanların sayısı arttıkça, radikalizm, terör, uluslar arası suçlar ve yasal olmayan göç konularında artış gözlenecektir.

‘Büyük Ortadoğu’daki durumu tanımlayan araştırma sonuçları ürkütücüdür:

- 22 ülkeden oluşan Arap devletlerinin toplam ekonomik girdisi İspanya'ninkinden daha azdır.
- Yetişkin Arapların yüzde 40'ı -65 milyon kişi- okuma yazma bilmiyor ve bu sayının üçte ikisini kadınlar oluşturuyor.
- 2010 yılında 50 milyon, 2020 yılında da yaklaşık 100 milyon Arap genci iş hayatına atılacak. İş hayatına yeni atılacak olan bu gençlerin istihdamı için en az 6 milyon işe ihtiyaç var.
- Bölgede işsizlik oranındaki dengeler mevcut haliyle devam ederse 2010 yılında 25 milyon kişi işsiz olacak.
- Bölge insanının üçte biri günde 2 dolardan daha az bir gelirle yaşamaktadır. Yaşam standardının düzeltilmesi için, bölgenin ekonomik gelişimi mevcut durumun iki katına yani yüzde 3'den en az yüzde 6'ya çıkarılmalı.

²⁷ Gerger, a.g.e., s, 22-25

- Toplumun sadece yüzde 1.6'sı internet kullanma imkanına sahip ki bu da –Büyük Sahra Çölü'nün güneyindeki Afrika ülkeleri dahil- dünyadaki tüm bölgeler içinde en düşük oranı teşkil etmektedir.

- Arap ülkelerindeki kadınlar, parlamentodaki sandalyelerin sadece yüzde 3.5'ini işgal ediyorlar. Kıyaslayacak olursak bu oran Büyük Sahra Çölü'nün güneyindeki Afrika ülkelerinde yüzde 8.4'tür.

- 2002 yılında hazırlanan Arap İnsani Gelişim Raporu'na göre, yaşları ilerlemiş gençlerin yüzde 51'i başka ülkelere göç etmeyi istiyor. Göç etmek istedikleri yerlerin başında Avrupa ülkeleri geliyor.

Bu araştırma sonuçları, bölgenin yol ayrımında olduğunu yansıtıyor. Büyük Ortadoğu ülkeleri, layık oldukları iş ve eğitim standardından mahrum bırakılan ve siyasi haklarından yoksun kalan gençlere her yıl yenilerini ekleyerek yoluna devam edebilir. Ancak bu durum bölgenin istikrarına ve G-8'ler topluluğu üyelerinin ortak çıkarlarına doğrudan tehlike arz etmektedir.

Bunun alternatifi ise reform yoludur. Arap insani gelişimiyle ilgili hazırlanan her iki raporun sonuçları, Büyük Ortadoğu'da harekete geçmek için zorunlu ve acil eylem çağrısı içermektedir. Bu çağrılar, bölgenin dört bir yanındaki aktivistler, akademisyenler ve özel sektör tarafından tekrarlanmaktadır. Büyük Ortadoğu'daki bazı liderler bu çağrılarını önemseyip siyasi, içtimai ve iktisadi reform yönünde bazı adımlar atmaya başladılar.

G-8'ler topluluğuna dahil ülkeler sırayla, Ortadoğu'daki reform çabalarını kendi özel Ortadoğu reform girişimleriyle teyit etmişlerdir.

'Avrupa-Akdeniz Ortaklığı', 'Amerika Birleşik Devletleri ile Ortadoğu Ortaklık Girişimi', ayrıca Afganistan ve Irak'ın çok yönlü yeniden imar çabaları, G-8'ler topluluğunun bölgedeki reform kararlılıklarını gösterir.

Yukarıda işaret edilen demografik değişimler, Afganistan ve Irak'ın baskıcı iki rejimden kurtuluşu ve bölge sathında demokrasi filizlerinin yeşermesinin tümü G-8'ler topluluğuna tarihi fırsat sunuyor.

G-8'ler topluluğunun Sea Island'ta Haziran ayında yapılacak olan zirvesinde, Büyük Ortadoğu'daki reform liderleriyle uzun vadeli işbirliğini şekillendirmesi, ayrıca bölgede siyasi, iktisadi ve içtimai reformu cesaretlendirmeye yönelik koordineli bir cevap vermesi gerekir. G-8'ler topluluğunun BM'nin hazırladığı Arap İnsani Gelişim Raporları'nın belirlediği eksiklikleri gidermeye yönelik reform için ortak öncelikler üzerinde uzlaşması mümkündür. Şöyle ki:

- Demokrasi ve İyi Yönetimin Desteklenmesi;

- Bilgi Toplumunun İnşası;

- Ekonomik Fırsatların Genişletilmesi.

Bu reformların öncelikleri, bölgenin gelişiminin anahtarıdır. Demokrasi ve iyi yönetim, içinde gelişmenin tahakkuk edeceği bir çerçeve oluşturur. İyi eğitilmiş fertler, gelişmenin temsilcisidirler ve girişim gelişmenin motorudur.

1-Demokrasi ve İyi Yönetimin Teşviki

Demokrasi ve özgürlük bireysel girişimin gelişimi için zorunludur. Ancak Büyük Ortadoğu sathında bu ikisi büyük oranda yoktur. Freedom House'un 2003 yılında hazırladığı rapora göre yapılan tasnifte, Büyük Ortadoğu ülkeleri içerisinde sadece İsrail 'özgür' olarak tanımlanmış; diğer ülkelerden sadece 4 ülke 'kısmen özgür' olarak nitelenmiştir. Arap İnsani Gelişim Raporu, 90'lı yıllar itibarıyla dünyadaki 7 bölge içinde Ortadoğu'nun özgürlük konusunda en az dereceyi elde ettiğine dikkat çekmiştir. 'İfade özgürlüğü' konusundaki sıralama listesinde Arap ülkeleri dünyadaki en alt derecededir. Buna ek olarak, Arap alemi kadın hakları konusunda sadece Büyük Sahra Çölü'nün güneyindeki Afrika ülkelerinin önüne geçebilmektedir. Bu cesaret kırıcı göstergeler, bölge halkının ifadelendirdiği arzularıyla kesinlikle uyum içinde değildir. Örneğin, 2003 Yılı Arap İnsani Gelişim Raporu'nda tüm dünyada 'Demokrasi her türlü yönetimden daha iyidir' diyen görüşü destekleyenler listesinin başında Araplar gelmektedir. Otoriter yönetimlere karşı çıkmada en yüksek oran yine Araplardadır.

G-8'ler, bölgede demokratik reforma desteğini şunları yaparak gösterebilirler:

a-Serbest Seçimler Girişimi:

Büyük Ortadoğu'daki bir çok ülke (Afganistan, Cezayir, Katar, Suudi Arabistan, Bahreyn, İran, Lübnan, Fas, Tunus, Türkiye, Yemen seçim yapmayı planlamaktadır) 2004 ile 2006 tarihleri arasında başkanlık, meclis veya belediye seçimleri yapma niyetini açıklamıştır.

Hür ve adil seçimler icra etme ciddiyetini ortaya koyan ülkelerle çalışarak G-8'ler topluluğu, seçim öncesi aktif yardım sunabilir:

- Seçimleri gözetleyecek, şikayetleri cevaplayacak ve raporları teslim alacak bağımsız seçim kurullarının oluşturulması veya desteklenmesi amacıyla karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmek ve seminerlere teknik yardımlar sunmak;

- Talepte bulunan hükümetler için seçmenlerin kaydı, sivillerin eğitimi konularında teknik yardım takdim etmek. Özellikle kadın seçmenlere yoğunlaşmak.

b- Parlamento Bazında Eğitim ve Karşılıklı Ziyaretler:

Ülkelerin demokratikleştirilmesinde parlamentoların rolünü güçlendirmek için, G-8'ler topluluğunun, kanunların şekillenışı, yasama ve kanuni reformların uygulanması ve seçmenlerin temsili konularına yoğunlaşarak parlamento üyeleri arasında karşılıklı ziyaretleri gözetmesi mümkündür.

c- Kadınlar İçin Yönetim Akademileri:

Arap ülkelerindeki parlamentolarda kadınlar, sandalyelerin sadece yüzde 3.5'ini işgal ediyor. G-8'ler topluluğu, kadınların siyasi ve sosyal hayata daha fazla katılımlarını sağlamak için liderlik eğitimi veren akademilere sponsor olabilir. Böylelikle seçim kurumları veya bir sivil toplum örgütünde kurucu/yönetici olarak çalışmaya istekli kadınlar için yöneticilik eğitimi sağlanmış olacaktır. Bu akademiler, G-8'ler topluluğundaki kadın yöneticiler ile bölge ülkelerindekileri bir araya getirebilirler.

d- Sıradan İnsanlara Hukuki Destek:

ABD, AB, BM ve IMF'nin yasama ve yargı reformunu cesaretlendirme amacıyla fiilen birçok girişim –ki bunların büyük bölümü yargı eğitimi, yargı yönetimi ve yasama sisteminin ıslahı düzeyinde- gerçekleştirdiği bir dönemde, dikkatleri toplumdaki sıradan insanlara yoğunlaştırarak G-8'lerin bu çabaları tamamlaması mümkündür. Böylece gerçek bir adalet algısı hissedilmeye başlanacaktır.

Yine G-8'ler, bireylerin medeni kanun, ceza hukuku ve Şer'i hukuk ile ilgili hukuki danışmada bulunabilecekleri merkezler inşa edip bunları finanse edebilirler. Bu merkezlerden savunma avukatı da temin edilebilir. (ki bu, bölgede pek alışıldık bir durum değil). Aynı şekilde bu merkezler, bölgedeki hukuk fakülteleriyle de irtibat kurabilirler.

e- Bağımsız Medya Girişimi:

Arap İnsani Gelişim Raporu, her bin Arap vatandaşına düşen günlük gazete sayısının 53'ten az olduğunu belirterek, bu oranın gelişmiş ülkelerde 285'i bulduğuna dikkat çekiyor. Ayrıca piyasadaki Arap gazeteleri kötü kaliteli olmaya meyyal.

Bölgedeki televizyon programlarının büyük bölümü ya devlet yapımı ya da devlet kontrolünde. Genelde kötü kalitede olan programları, analitik ve araştırmacı haberlerden yoksun bir karaktere sahip.

Bu eksiklik, halkın yazılı basına ilgi ve reaksiyonunun kaybolmasına neden olmakta ve halka açık bilgiyi sınırlandırmaktadır. Bunun üstesinden gelmek için G-8'ler:

- Görsel ve yazılı basında görev yapan gazeteciler arasında karşılıklı ziyaretler tertip edebilir.
- Bağımsız gazetecilerin eğitimi için programlar düzenleyebilir.
- Öğrencilerin bölge dahilinde veya dışarıda gazetecilik okullarına devam etmeleri için burslar verebilir. Bölge okullarında bir sömestr eğitim verecek ya da seminerler düzenleyecek gazetecilerin, gazetecilik profesörlerinin katılacağı programlara finans sağlayabilir.

f- Şeffaflığa İlişkin Çabalar/Yolsuzlukla Mücadele:

Dünya Bankası, Büyük Ortadoğu'daki ülkelerde kökleşmiş olan yolsuzlukları kalkınmanın önündeki yegane engel olarak belirledi. G-8'lerin şunları yapması mümkün:

- G-8'lerde olduğu gibi Şeffaflık ilkeleri ve yolsuzlukla mücadele prensiplerini adapte etmek;
- OECD ve BM'nin Ortadoğu-Kuzey Afrika için hazırladığı girişim, deneyimli devlet adamları, bağışçılar ve sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi için gerekli ulusal stratejileri tartışmaları gibi yollarla desteklenmelidir;
- G-8'lerin deneyimini konu alan, bölgenin şeffaflığıyla ilgili bir veya daha fazla programın başlatılması.

g- Sivil Toplum:

Büyük Ortadoğu'da gerçek reform için gerekli itici gücün içerden gelmesi gerektiği dikkate alınmalıdır. Reform teşvikini temsiliyet etkisi bulunan kuruluşlar eliyle yapmak en iyi yol olduğuna göre, G-8'lerin bölgede sivil toplum oluşturma aktivitesinde bulunan kuruluşları cesaretlendirmesi gerekir. G-8'ler bu konuda şunları yapabilir:

- Hiçbir sınırlama ve baskı olmaksızın özgürce çalışacak medya ve insan hakları örgütlerinin de aralarında bulunduğu sivil toplum kuruluşlarına izin vermeleri yönünde bölge hükümetlerinin teşviki;
- Bölgede demokrasi, insan hakları, basın araçları, kadın ve diğer alanlarla ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının doğrudan finansmanının artırılması;
- Halk kitlelerinin desteğinin alınmasına yönelik stratejiler, medyanın gelişimi, yönetimler nezdinde lobi faaliyetleri, bir platformun nasıl oluşturulacağı gibi konularda sivil toplum örgütlerinin eğitilmesi ve desteklenmesi için bölgedeki organizasyonlara para sağlanarak (Birleşik

Krallık Westminster Vakfı veya Amerikan Ulusal Demokrasi İçin Destek Teşkilatı gibi) sivil toplum örgütlerinin teknik kapasitelerinin arttırılması;

- Bir sivil toplum örgütü finanse edilerek, bu örgütün bölgedeki hukuk uzmanlarını veya basın uzmanlarını bir araya toplayarak bölgede basın özgürlüğü veya yargı reformu için sarf edilen çabaların yıllık değerlendirmelerini yapmaları sağlanabilir (Bu konuda Arap İnsani Gelişim Raporu'nun programı model alınabilir).

2- Bilgi Toplumunun İnşası:

Geçmişte bilimsel buluşların ve bilginin beşiği olan Büyük Ortadoğu bölgesi, bilgiye yönelmiş mevcut dünyanın karşısında çökmüştür.

Bölgenin bilgi alanındaki büyük boşluğu ve maruz kaldığı beyin göçü, bölgedeki gelişmenin başarı şansını tehdit etmektedir.

Arap ülkelerinin yayınladığı kitap miktarı dünya toplamının ancak yüzde 1.1'ini teşkil ediyor (ki bunların yüzde 15'ini dini kitaplar oluşturuyor). Üniversite mezunlarının dörtte biri yurtdışına göç ediyor. Teknoloji büyük oranda dışarıdan ithal ediliyor. 11 milyon kişinin konuştuğu Yunanca'ya tercüme edilen kitap sayısı, Arapça'ya oranla 5 kat daha fazla.

Bölgede bilfiil ortaya konan çabalara dayanarak G-8'ler topluluğu, eğitimin önündeki engelleri kaldırmayı destekleyebilir, ayrıca içinde bulunduğumuz yüzyılda öğrencilerin küresel pazarda başarıyı yakalayabilmeleri için gerekli becerileri kazanmalarına yönelik yardımlar sunulabilir.

a- Temel Eğitim Girişimi:

Nüfus yoğunluğunun oluşturduğu baskılara paralel olarak öğrenci sayısındaki artış nedeniyle bölgedeki temel eğitim, hükümetin sağladığı finanstaki yetersizlik ve gerilemeden muzdarip. Aynı şekilde kültürel önemsemeler nedeniyle kızların eğitiminin sınırlandırılmasından da muzdarip.

Büyük Ortadoğu bölgesinde G-8'lerin ilk öğretim için şu unsurları kapsayacak bir girişim çabası içinde olması mümkün:

- Okur Yazarlık Teması: BM 2003 yılında 'Okur Yazarlık Özgürlüktür!' teması altında '10 Yıllık Okur Yazarlık Programı' başlattı. Ümmilik ile mücadelede G-8'lerin girişimi, gelecek on yıl içinde Ortadoğu'da ümmilikten kurtulmuş bir neslin yetişmesine odaklanarak BM'nin programıyla bütünleştirilir. Bölgedeki ümmilik oranının 2010 yılında yüzde 50 oranında düşürülmesine çalışılır. G-8'ler girişimi, BM'nin programında olduğu üzere kadın ve kızlar üzerinde yoğunlaşır.

Bölgede 65 milyon yetişkinin ümmilikten yakındığını göz önünde bulundurursak, G-8'ler girişiminin yetişkinler arasında da ümmilik ile mücadeleye odaklanması ve internette eğitim metotlarından tutun da öğretmenlerin yetiştirilmesine kadar çeşitli programlarla eğitilmeleri mümkündür.

- Okur Yazarlık Teşkilatı: G-8'ler, kızlar arasında okur yazarlığın artırılması için, kadınlara yönelik öğretmen enstitülerinin kapasitelerini artırabilir veya yenilerini açabilir. Bu enstitülerde okullara kadın öğretmenler ve kadın eğitim uzmanları kazandırmak amacıyla kadınlar öğretmenlik mesleği üzerine eğitilir. (Kadınlara erkeklerin ders vermesini yasaklayan bazı devletler var). BM programı, sayıları 2008 yılında 100 bin kadın öğretmeni bulacak olan 'Ümmilik (okuma-yazma bilmeme) ile Mücadele Ekipleri'nin hazırlanması amacıyla UNESCO'ya bağlı 'Herkes İçin Eğitim' programındaki sağlam yönlendirmeleri de kullanabilir.

- Eğitim Kitapları: Arap İnsani Gelişim Raporu'nda felsefe, edebiyat, sosyoloji ve tabiat bilimlerindeki temel kitapların tercümesinde önemli bir eksiklik gözlenmektedir. Yine 'üniversitelerdeki kütüphanelerin içler acısı hali' dikkat çekmektedir.

G-8'ler topluluğuna mensup her ülke, bu alanda kendi klasik eserlerinin tercüme edilmesi programlarını finanse edebilir. Yine devletler ve yayınevleri (özel ve resmi sektör ortaklaşa), şu an piyasada olmayan Arap klasiklerini yeniden neşrederek okullara, üniversitelere ve yerel kütüphanelere bağışlayabilirler.

- Araştırma Okulları Girişimi: Ürdün, ileri teknolojinin kullanılacağı ve modern eğitim programlarının uygulanacağı 'Araştırma Okulları' inşa etme girişimini hayata geçirdi. G-8'ler, finans sağlayıp bu düşüncüyü özel sektör de dahil bölgedeki diğer ülkelere taşıyarak genişletebilir (Özel sektörün desteğini de talep ederek).

- Eğitim Reformu: 'Ortadoğu'da Amerikan Ortaklık Girişimi', G-8'lerin önümüzdeki (Mart veya Nisan) zirvesinden önce 'Ortadoğu Eğitim Reformu Zirvesi'ni kendi himayesinde gerçekleştirecek. Bu zirve, bölgedeki özel sektör temsilcileri, sosyal ve sivil kuruluş başkanları ile Amerika ve Avrupa'daki meslektaşlarının katılımıyla reform konusuna vâkıf, kamuoyundaki çeşitli düşünce akımlarının buluşma yeri olacaktır. Burada, çözüm bekleyen yerler ve konular belirlenecek ve eğitim alanındaki eksiklikleri giderme yolları araştırılacaktır. Zirvenin hemen öncesinde Büyük Ortadoğu Girişimi'ne desteği artırmak amacıyla G-8'lerin ev sahipliğini yapacağı bir zirve tertip edilebilir.

- Dijital Bilgi Girişimi: Bölge, internete erişim bakımından en düşük seviyede bulunmaktadır. İnternete yüklenen bilgi akışı, internetin eğitim ve ticaretteki önemi göz önünde

bulundurulduğunda, bölge ile dünya arasında farkı kapatacak köprü kurma tam bir zorunluluktur. Kamu ve özel sektör arasında işbirliği başlatarak bölgenin sathında ve bir ülke içindeki şehirler ile köyler arasında bilgisayar iletişimini kurması veya genişletmesi G-8'ler topluluğunun imkanı dahilindedir. Rusya'daki belde ve köylerde olduğu gibi, bir çok yerdeki postanelere bilgisayar temin edilmesi uygun olacaktır. Proje, ilkin Ortadoğu'da bilgisayarın az kullanıldığı (Irak, Afganistan, Pakistan, Yemen, Suriye, Libya, Cezayir, Mısır ve Fas gibi) ülkelere yoğunlaştırılacaktır. İletişim amacıyla maddi olanakların elverdiği oranda, mümkün olduğunca çok okul ve postaneye bilgisayar temin edilmeye çalışılacaktır.

Okulları bilgisayarlarla donatma girişimi ile yukarıda zikri geçen 'Ümmilik İle Mücadele ekipleri' girişimi arasında koordinasyon sağlamak da yine mümkündür. Yani akademi hocalarının eğitim programlarının geliştirilmesi üzerine yerel öğretmenleri eğitmeleri, bu programları internet ortamına taşınmaları; özel sektörün de öğrenci ve öğretmenlerin kullanımına sunulacak gerekli ekipman teminini üstlenmesi mümkündür.

- İş İdaresi Eğitimi Girişimi: Bölge genelinde iş idaresi düzeyini iyileştirme çabaları bağlamında G-8'ler, kendi ülkelerindeki iş idaresi okulları ile bölgedeki eğitim akademileri (üniversiteler ve enstitüler) arasından işbirliği oluşturabilir. Yine G-8'ler, oluşturulacak olan bu ortak akademilerdeki eğitimcileri ve eğitim gereçlerini finanse etme imkanına sahiptir. Bu akademinin programları, mezunları için bir senelik eğitim döneminden tutun da pazarlama stratejileri ve şirketlerin çalışma planları gibi sınırlı konuları içeren kısa kurlara varan alternatifler sunabilir. Buna örnek olarak Bahreyn Bankacılık ve Finans Enstitüsü verilebilir. Amerikalı bir müdürü olan bu kurum, Amerika'daki bir çok üniversiteyle işbirliği içindedir.

3- Ekonomik Fırsatların Yaygınlaştırılması

Büyük Ortadoğu'da refah seviyesinin yükseltmek için, Doğu Avrupa'daki eski komünist devletlerin yaptıklarına benzer ekonomik bir dönüşüm gerçekleştirmek gerekir. Dönüşümün anahtarı, bölgedeki özel sektörün gücünün önünü açmak olacaktır. Özellikle de ekonomik gelişmenin ve iş imkanları yaratmanın ana motorları olan orta ve küçük ölçekli projelerin. Girişimci sınıfın oluşması, demokrasi ve özgürlüklerin gelişmesinde büyük bir etken olacaktır. Bu bağlamda G-8'ler aşağıdaki adımları atabilir:

- Kalkınmayı Finanse Etme Girişimi:

Ekonomik kalkınma ve iş imkanları yaratma üzerindeki etkisini artırmak için G-8'ler, aşağıdaki unsurları içeren mali bir girişim başlatmaya çalışmalıdır:

a- Mikrofinans: Bölgede bazı mikrofinans kuruluşları mevcuttur. Ancak bu alanda faaliyet gösterenler hala büyük mali açıklarla yüz yüzelere. İhtiyaç duyanların ancak yüzde 5'i aradıkları mikrofinansa sahip olabiliyor ve toplam gereken finansın sadece yüzde 0.7'si karşılanabiliyor.

G-8'ler topluluğu küçük projeleri kredilendirerek bu eksikliği telafi etmeye yardımcı olabilir. Kazancı amaçlayan kredilere ağırlık vererek ve özellikle de kadınların başında olduğu projeler için bu yapılabilir.

Kar amaçlı mikrofinans enstitüleri, kendi ayakları üzerinde durabilir, süreklilik ve kalkınma için ek finansa ihtiyaç duymazlar. Beş sene geri dönüşümlü 400-500 milyon dolar kredi sağlayarak, ekonomiyle uğraşan ve 750 bini kadın olan bir milyon 200 bin kişiyi fakirlikten kurtarabiliriz.

b- Büyük Ortadoğu Para Fonu: G-8'ler topluluğu, bölgede iktisadi tekamüle ulaşmak amacıyla büyük ve orta ölçekli projeleri geliştirmeye yardımcı olarak, Uluslar arası Para Fonu (IMF) tarzı bir teşkilatın finansına katkıda bulunabilir.

Belki de bu teşkilatların G-8'ler topluluğundaki özel sektör yöneticilerinden bir grup tarafından idare edilmesi mümkün olabilir.

c- Büyük Ortadoğu Kalkınma Bankası: Kalkınma için öncelikli olan ihtiyaçları gidererek reform için çabalayan devletlere yardımcı olmak amacıyla 'Avrupa kalkınma ve İmar Bankası' tarzında bölgesel kalkınma müessesesinin inşası, bizzat Büyük Ortadoğu bölgesindeki finansörlerin katılımıyla G-8'ler tarafından yapılabilir.

Bu yeni müessese, bölgedeki zengin ülkelerin mali güçlerini birleştirip G-8'ler ile beraber temel altyapı inşası, sağlık koruması ve eğitimin yaygınlaştırılması projelerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşabilir. 'Büyük Ortadoğu Kalkınma Bankası', bölge ülkelerinin kalkınma stratejileri ile teknolojik yardım hizmetlerinin toplandığı yer (bir nevi veri bankası) olmalıdır. Kredi (veya bağış) kararları, kredi alan ülkelerin hissedilir reformlar gerçekleştirdikleri oranda belirlenmelidir.

d- Daha İyi Mali Düzen İçin Ortaklık: Bölgede mali hizmetler reformunu artırmak ve bölge ülkelerinin uluslar arası mali sisteme entegrasyonlarını iyileştirmek için G-8'ler, bölgedeki reform liderlerine yeni bir ortaklık önerebilir. Bu ortaklıktaki amaç, finans sektöründeki uzmanlık ve teknik yardımlarından bir oluşum sağlayarak bölge genelinde finans hizmetini başlatmak ve genişletmektir. Şu hususlara da yoğunlaşarak:

- Mali hizmetler üzerinde devlet egemenliğini azaltan reform planlarının uygulanması;
- Devletler arasındaki ekonomik ilişkilerde engellerin kaldırılması;
- Bankacılık işlemlerinin modernizasyonu;

- Pazar ekonomisini destekleyen mali araçların genişletilmesi, iyileştirilmesi ve sunulması;
- Mali hizmetler özgürlüğünün başlatılmasını destekleyen yapısal iskeletlerin inşası.
- Ticaret Girişimi:

Ortadoğu'da karşılıklı ticaret hacmi gerçekten de çok düşüktür. Şöyle ki, dahili ticaret Arapların toplam ticaretinin sadece yüzde 6'sını oluşturuyor. Büyük Ortadoğu ülkelerinin büyük kısmı bölge dışındaki ülkelerle ticaret yapıyor. Komşuları yerine kendilerine uzak ülkeler ile ayrıcalıklı ticari anlaşmalar yapmışlardır. Bunun bir sonucu olarak, gümrük ve gümrük dışı engeller sıradanlaşmıştır. Sınır ticareti de nadir olarak yapılmaktadır. G-8'ler topluluğu, Büyük Ortadoğu'da ticareti teşvik etmek için aşağıdaki unsurlardan oluşan kararlı yeni girişim oluşturabilir:

- Dünya Ticaret Örgütü Bağlamında Uygulama/Katılım ve Ticaretin Kolaylaştırılması: G-8'ler topluluğu, bölge ülkelerinin Dünya Ticaret Örgütü'ne dahil olmaları hususunda etkinliğini kullanabilir. (DTÖ'ye katılım talebinde bulunan ülkeler -bunlar için örgüte bağlı bir kurul oluşturuldu-, Cezayir, Lübnan, Suudi Arabistan, Yemen; katılım talebinde bulunan, ancak henüz talepleri incelenmeyen ülkeler, Afganistan, İran, Libya, Suriye; gözlemci sıfatı alma talebinde bulunan ülke, Irak). Program belirli teknik yardımları içerecektir. DTÖ'ne katılım konusunda söz konusu ülkelerde çalışacak müsteşarlar temin etmek gibi. Ayrıca ticaretin önündeki gümrük dışı engellerin tanımlanması ve kaldırılması üzerinde yoğunlaşmak dahil, katılım operasyonunun cesaretlendirilmesini G-8'ler teşvik edecektir.

Bölge ülkelerinin DTÖ'ne katılımları gerçekleşir gerçekleşmez, DTÖ'nün 'telif hakları' ve 'hükümet alımları anlaşması' gibi ek taahhütlerin imzalanması ve bu taahhütlerin yürütülmesine dönük teknik yardımın sağlanılmasına odaklanılacaktır. Bu teknik yardımların bölge çapında G-8'lerin himayesindeki programlarla irtibatı, bölge ülkeleri arasında karşılıklı ticarete yönelik fiziki ve idari engellerin azaltılması için gümrük vergileriyle ilgili yönlerin kolaylaştırılması konusunda sağlanabilir.

- Ticaret Bölgeleri: G-8'ler topluluğu, bölgedeki karşılıklı ticaretin ve gümrük işlemlerinin iyileştirilmesi için Büyük Ortadoğu'da ticaret bölgeleri inşa edecektir. Bu bölgeler, özel sektörün ticari faaliyetlerini desteklemek için bir dizi hizmetler sunacak ve özel projeler arasında ilişki kuracaktır. Bunlar arasında, yabancı yatırımcılara 'tek bir operatör elinden pazarlama' yapılması, nakliye işlemleri için harcanan zaman kaybının azaltılması için gümrük büroları arasında irtibatın sağlanması ve bölgede hizmet ve mal giriş çıkışının kolaylaştırılması için ortak kurallar var.

- Ticareti Geliştirme Bölgeleri: Diğer bölgelerde özel ticaret sahaları ile ihracat bölgelerinin gerçekleştirdiği başarılarla istinaden G-8'ler topluluğu, mamullerin tasarımı, üretimi ve pazarlanması konusunda bölgesel işbirliğini özendirmeyi üstlenecek Büyük Ortadoğu'ya mahsus belli bölgelerin kurulmasına yardımcı olabilir. Yine G-8'ler topluluğu, kendi pazarında bu mamullerin arzı için cazip reyonlar açabilir ve tecrübelerini söz konusu bölgelere aktarabilir.

- Büyük Ortadoğu Ekonomik Fırsatlar Forumu:

Cazip hale getirilmiş bölgesel işbirliğini özendirmek için G-8'ler topluluğu, 'Büyük Ortadoğu Ekonomik Fırsatlar Forumu' oluşturabilir. Bu forum, G-8'ler topluluğundan ve Büyük Ortadoğu'dan üst düzey yetkilileri ekonomik reforma ilişkin konuları tartışmak amacıyla buluşturabilir (İş camiasından hükümet dışı bireyler ile yetkilileri buluşturan ek toplantılar da tertip edilebilir). Forum, Asya-Hint Okyanusu Ekonomik İşbirliği Paketi'na (APEC) esnek olarak dayanabilir. Ayrıca mali ve ticari meselelere ilişkin kurallar dahil bölgesel ekonomik konuları kapsayacaktır.”²⁸

G-8 Zirvesi sonucunda; Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki reform sürecine destek verileceği açıklanarak şöyle denmiştir:

“ Biz (G-8 ülkeleri olarak) bölge ülkeleri liderlerinin reform ve modernleşme sürecine devam etmekle ilgili olarak ortaya koymuş buldukları istek ve vaatleri memnuniyetle karşılıyoruz. Arap Birliği'ni de içine alacak şekilde bölgenin belirlemiş olduğu reform önceliklerine karşılık, bölge liderleri ve halklarıyla istişare ve diyalog yoluyla reformlara destek olmayı amaçlayan bir plan geliştirdik. Bu plan (Reform İçin Destek Planı) bünyesinde ki girişimler, destek istedikleri takdirde bölge hükümetlerine, iş dünyasına ve sivil toplumuna çok çeşitli olanaklar sunacaktır. Bu karşılıklı saygıya dayalı dinamik bir süreç olacaktır.” ²⁹

Bu zirve sonunda Büyük Ortadoğu Projesinin ismi de değiştirilerek “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi”(GOKAP) yapıldı. Ayrıca kabul edilen reform planına göre bu bölgede demokratikleşmeyi amaçlayan ülkelere yardım amacıyla “Demokrasi Yardım Diyaloğu” adlı bir mekanizma kuruldu ve Türkiye bu yeni yapılanmanın eş başkanı seçildi.

Arap akademisyen ve bilim adamlarına, Amerikalılar tarafından hazırlatıldığı açıklanan ve G-8 zirvesinde görüşülen yukarıda tam metnini verdiğimiz rapora yine Arap dünyasından karşı tepkiler

28 Büyük Ortadoğu Girişimi Taslak Metni; Al-Hayat, 13 Şubat 2004

29 G8 Plan of Support for Reform, <http://www..g8.utoronto.ca/summit/2004seaisland/reform.html>

de gelmiştir. Kahire Amerikan Üniversitesi, Ekonomi Profesörlerinden Galal Amin bu metni Mısır'ı işgal eden Napolen Bonaparte'ın dağıttığı kitapçıklara benzetmiş ve projeye karşı çıkmıştır.

“...Büyük Ortadoğu Projesi, 1789’da Mısır’ı işgal eden Napoleon Bonaparte’ın dağıttığı kitapçıkları hatırlatıyor. Fransız ve Amerikan Projeleri ayrı asırlarda olmalarına rağmen, benzerlik çarpıcı. Ben Napoleon’un Mısırlı çağdaşlarından biri olan tarihçi Al-Gabarti’ye verdiği demece dönüyorum. Bildiri samimi bir notla başlayıp yabancılara haksız davranışlardan ötürü ülkenin mahalli liderlerine iftira ederken, demokrasi ve eşitliğin avukatlığıyla ilerliyor “ Allah’ın Adıyla , Rahman ve Rahim olan, O’nun oğlu ve benzeri yoktur. Bu özgürlük ve eşitlik temelinde Fransız Ordusu komutanı Bonaparte’ın kurmayların şefinin buyruğuna istinaden Fransız Otoritesi tarafından yayınlanmıştır...Uzun zamandan beri Mısır’ı kontrol eden yetkililer Fransız toplumunu ayıplamayı ve hor görmeye devam etmekteydiler, Fransız tüccarlarına haksız davranışlarda bulunup bir çok şekillerde zarar vermeye ve bir çok saldırıya hedef yapmaktaydılar ”

İlginç olarak bildiri sanki, Fransızca ilk yazıldığı ve sonra Mısırlılara çeviri için verildiği şekilde deyimleşti. Onun beceriksiz kalıbı Arap İnsani Gelişme Raporunun (G-8 için hazırlanan yukarıda yayınladığımız metin ç.n.) Arapça versiyonunda sık sık belli oluyor. Birleşik Devletler Girişiminin iki asır sonra yaptığı gibi...

Napoleon’un demeci Mısırlılara Fransız hakimiyeti altında gelişme ve refah vaadinde bulunarak sürüyor. “Bundan böyle, hiçbir Mısırlı yüksek devlet hizmeti veya yüksek yerlere ulaşmaktan ümitsiz olmayacak. Ulusun en iyi dimağları ve bilim adamları görev başında olacak , bu ülkenin konumunu geliştirecek”

Napoleon yumuşak tarzda konuşuyor fakat bugünün Amerikalılarına benzer şekilde büyük bir sopa taşıyor “ Fransız askerlerine başkaldıran herhangi bir köy ateşe verilecek ” Fransızca bildirinin II. Maddesi böyle söylemekte ”³⁰

³⁰ Galal Amin, ‘Colonial echoes’, Ahram Weekly, 7 Nisan 2004

5. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNİN KAPSAMI VE PROGRAMLARI

ABD açısından BOP stratejik önem taşımaktadır ve global yeniden yapılanmanın ilk ayağını oluşturmaktadır. ABD, BOP'un kapsamını iki ana unsur üzerine inşa etmektedir. Bunlardan ilki BOP girişiminin bölge ülkeleri için hedeflerinin yerine getirilmesi, ikincisi ise ABD'nin BOP girişiminde stratejik beklentilerinin karşılanmasıdır.

ABD, BOP girişiminin kapsamını bu çerçevede belirlerken uygulamaya dönük çok sayıda programı da tasarlamaktadır. BOP kapsamında yer alan siyasi ve ekonomik unsurlar ABD, bölge ülkeleri ve üçüncü ülkeler arasında oluşturulacak işbirlikleri ile uygulanırken, ABD, BOP kapsamında yer alan güvenlik ve enerji stratejilerini bölge ülkeleri ile ilişkiler çerçevesinde uygulamayı hedeflemektedir.

ABD, BOP içinde yer alacak olan bölge ülkelerinden bazı taleplerde de bulunmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi'nden bölge ülkelerinin yararlanabilmesi için ülkelerde aranan bazı kriterler ve koşullar bulunmaktadır. Bunlar;

- a. Piyasa ekonomisinin uygulanması
- b. Hukuk sisteminin etkin çalışması ve uluslararası hukukun kabulü
- c. Demokratik siyasi sistemin varlığı
- d. ABD çıkışlı ticaret ve yatırımlara yönelik engellerin ortadan kaldırılması
- e. İşsizliğin azaltılması, sosyal devlet hizmeti olanaklarının genişletilmesi yönünde politikalar.
- f. Yolsuzluklar ile ilgili denetim ve rüşvetin önlenmesi
- g. Uluslararası iş ve çalışma kurallarına tam uyum
- h. Etkin çevre politikaları ve önlemleri

Ülkelerde bu sayılan kriterlerin oluşumu için ABD'nin hem talebi hem de baskısı olacaktır. Bu kriterleri yerine getirdikçe ülkeler ABD'nin özellikle sıfır gümrük ile ticaret, mali yardımlar ve diğer ekonomik ve ticari yardımlardan ve girişimlerden yararlanabileceklerdir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bu girişime taraf olacak ülkelere İsrail ve kendi güvenliği için istediği diğer şartlar da şunlar olmuştur;

- a- ABD'nin ulusal güvenlik ve dış politikaları ve hedefleri ile çatışan, engelleyen, sınırlayan faaliyetler içinde olmaması, bu faaliyetleri

b- Desteklememesi ve ilgilenmemesi

c- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesini imzalamış olması

d- ABD Dış İşleri tarafından her yıl açıklanan terörizmi destekleyen ülkeler listesinde yer almaması

e- İsrail'e yönelik bir ekonomik boykot içinde bulunmaması

5.1 Ortadoğu Ortaklık Girişimi, MEPI (Middle East Partnership Initiative)

Ortadoğu ortaklık girişimi beş yıldır bölge ülkelerine yönelik olarak uygulanmakta olan ortaklık ve işbirliği girişimidir. ABD, BOP kapsamındaki reformların önemli bir bölümünü bu ortaklık çerçevesinde uygulamaktadır. Ortaklık girişimi, dört ana başlık altında reformlar ve programlardan oluşmaktadır. Ekonomik reformları ayrıca inceleyeceğimiz için burada diğer üç reforma ve programlara bakacağız.

5.1.1 Siyasi ve sosyal reformlar

a- Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde, BOP kapsamındaki ülkelerde demokratikleşme temel öncelik ve hedeftir. Bu amaçla taraf ülkelerde mevcut parlamenterlerin ve parlamenter adaylarının eğitimi için 'Parlamenter Eğitim ve Seçim Sistemleri Yardım ve İzleme Programı' yürütülmektedir. Halen bu program Bahreyn, Umman, Ürdün, Fas ve Katar'da uygulanmaktadır. Bu kapsamda çalışmalar yürüten sivil toplum örgütleri de desteklenmektedir.

b-Bölgede kapsamlı bir adalet ve hukuk reformu öngörülmektedir. Bölgedeki hukuk sisteminin iyileştirilmesi ve uluslar arası çağdaş hukuk sistemi ile uyum sağlanması çalışmaları yürütülecektir. Benzer bir çalışma Bahreyn'de yürütülmektedir.

c-Demokratikleşmenin önemli bir parçası olarak bölgede serbest ve bağımsız bir medya oluşturulması öngörülmektedir. Bu amaçla uygun bir basın kanunu çalışması başlatılması planlanırken, taraf ülkelerde medya eğitim programları düzenlenmesi öngörülmektedir. Bu projeye bölge ülkelerinden Cezayir, Bahreyn, Mısır, Lübnan, Fas, S.Arabistan ve Tunus katılmaktadır.

d-Demokratikleşmenin önemli bir diğer ayağı olan sivil toplum örgütlerinin kurulması, geliştirilmesi ve faaliyetlerinin desteklenmesi öngörülmektedir. Daha çok demokratik ve siyasi reformlar ve benzerleri için çalışan kurumlar desteklenecektir. Yanı sıra iş örgütleri, saha araştırma şirketleri, bağımsız medya kurumları kurulması da desteklenmektedir. Bu amaçla Ortadoğu Demokrasi Fonu kurulmuştur. Bu fon aynı zamanda sivil toplum örgütlenmesinin

serbestleştirilmesi, buna uygun yasa ve düzenlemelerin hazırlanması gibi konularda da destek olacaktır.

e-Siyaset ve sivil toplumda yeni liderlerin yetişmesi ve özellikle kadın liderlerin ve önderlerin yetişmesi konusunda eğitim kurumlarında bölgesel programlar yürütülmektedir. Bu kampanyalar özellikle kız öğrencilere ve kadınlara liderlik, politik liderlik, organizasyon ve yönetim becerileri, kampanya yönetimi, seçim yönetimi ve izlenmesi gibi alanlarda eğitimler verilmektedir. Böylece daha çok kadının iş hayatına ve politik hayata atılması amaçlanmaktadır. Bu program ilk olarak Katar'da uygulanmaya başlanmıştır.

f-Siyasi yönetimde ve kamu yönetiminde yolsuzlukların önlenmesi, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi alanlarda ilerlemeler sağlanması ve etkin kamu ve idari kurumların oluşturulması hedeflenmektedir.

5.1.2 Eğitim reformları

a-Tüm eğitim çağındaki nüfusun ilk ve orta öğrenime katılması ve eğitim görmesi hedeflenmektedir.

b-Özellikle kız öğrencilerin okullaşma oranının yükseltilmesi ve okullarda kalması için programlar yürütülmektedir. İlk aşama da Fas ve Yemen'de başarı ile uygulanan programların diğer taraf ülkelere de genişletilmesi öngörülmektedir. Fas ve Mısır'da ise ailelere kız çocuklarını okula göndermeleri konusunda teşvik programları uygulanmaktadır.

c-Aile ve yerel yönetimlere çocukların eğitimi konusunda destek ve bilgilendirme programları uygulanmaktadır. Mısır 'Alexandra' adı verilen program başarı ile yürütülmektedir. Program diğer ülkelere genişletilmektedir.

d-Eğitimde bilginin özendirilmesi programları ile uyumlu olarak iletişim ve bilgi teknolojileri kullanımının artırılması hedeflenmektedir. E-okuma, internete ulaşım ve okullarda internete bağlılık oranının yükseltilmesi, servis sağlayıcılarının genişletilmesi ve iyileştirilmesi, web tabanlı eğitim verilmesi çalışmaları yürütülmektedir.

e-Eğitimde kalitenin artırılması için öğretmenlerin ve eğitimcilerin eğitimi hedeflenmektedir. Kadın öğretmen sayısı (100.000 yeni öğretmen) programı uygulanmaktadır. Her seviyede bilgi paylaşımı, öğretmen eğitim programlarının iyileştirilmesi ve ilk ve orta öğrenim ile üniversite öğrenimi arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi ve beceri kazanmaya yönelik eğitim amaçlanmaktadır.

f-Üniversitelerin idari ve eğitim yapılarının güçlendirilmesi için ABD üniversiteleri ile işbirliği programları başlamıştır. 8 pilot üniversite ile çalışmalar yürütülecektir.

5.1.3 Kadının konumunun iyileştirilmesi ve reformlar

a- Büyük Ortadoğu Projesi bölge ülkelerinde kadının her yönü ile sosyal hayata azami katılımını öngörmektedir. Bu amaçla kadınların katılımı önündeki engellerin azaltılması ve kaldırılması bu amaçla gerekli hukuki düzenleme değişikliklerin yapılması hedeflenmektedir. Bu konuda Kadın ve Hukuk; Bölgesel Yardımlaşma (Women and The Law; Regional Dialogue) programı başlamıştır.

b- Kadınların siyasi ve sosyal hayata katılımının özendirilmesi ve ölçülmesi için de çalışmalar yapılması öngörülmektedir. Bu amaçla çok sayıda forum oluşturulmaktadır.Bölgesel kampanyalar hazırlanmaktadır.Uluslararası değişim programları geliştirilmektedir.

c- Kadınlar için sağlık, hukuk, siyaset alanlarında özel eğitim ve bilinçlendirme programları hazırlanmakta ve uygulanmaktadır.

Ortadoğu Ortaklık Girişimi, Büyük Ortadoğu Projesi'nde en kapsamlı reform programlarını içeren bölümdür. Bölge ülkelerindeki siyasi reformlar, sosyal dönüşüm, ekonomik kalkınma, eğitimde iyileşme ve kadının statüsünün iyileştirilmesi gibi hayati reform alanları Ortadoğu Ortaklık Girişimi'nde yer almaktadır. ABD bu kapsamdaki reformları yürüten ve BOP'a taraf olan ülkelere şimdiye kadar 1 milyar dolar kaynak aktarmıştır. ABD, 'Millenium Challenge Account' ismini verdiği fon ile BOP'un reform girişimlerine taraf olacak ve uygulayacak ülkelere çok daha geniş kaynak aktarmayı planlamaktadır.

Ortadoğu Ortaklık Girişimi kapsamında yer alan tüm programlar ve reform çalışmaları taraf ülkelerin hükümetleri, üniversiteleri, sivil toplum örgütleri ve akademisyenler ve uzmanların katılımı ve ortaklığı ile gerçekleştirilmektedir

5.2 Oluşturulan Kurumsal Yapılar

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında bir kurumsal yapı oluşturmuştur. Kurumsal yapı ABD, bölge ülkeleri ve girişime destek veren üçüncü ülkeler arasında uygulamada işbirliği ve koordinasyon sağlayacaktır. ABD bu konuda bölge ülkeleri ile üçüncü ülkelere, özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinden azami katılım talep etmektedir. Büyük Ortadoğu Projesinin hayata geçmesi için üç kurum oluşturulmuştur.

5.2.1 Demokrasi yardım diyalogu (democratic assistance dialogue dad)

Resmi adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi, bölge ülkelerinde demokratikleşmeyi temel ve öncelikli hedef olarak benimsemiştir. Buna bağlı olarak ABD, G-8 ile bölge ülkeleri arasında Türkiye'nin de demokratik ortak sıfatı ile katıldığı bir Demokrasi Yardım Diyalogu kurulmuştur. Demokrasi yardım diyalogunda, İtalya G-8 ülkeleri adına, Yemen Büyük Ortadoğu ülkeleri adına ve Türkiye demokratik ortak olarak eş başkanlık yapacaktır. Bu diyalog çerçevesinde demokratik kurumlar, sivil toplum kuruluşları, G-8 hükümetleri ve bölge ülkeleri hükümetleri bir araya gelerek demokratikleşme programlarına yardım ile demokratik programlarda koordinasyon ve bilgi paylaşımı içinde olacaklardır.

5.2.2 Gelecek için MENA forumu (greater middle east and north africa forum for the future)

Gelecek için Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Forum'u, G-8 ve bölge ülke liderlerinin reform konularında düzenli görüşme ve istişare yapacakları bir forum olacaktır. Bu forum çerçevesinde, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri dış işleri ve ekonomi bakanlarının da yılda iki kez bir araya gelmeleri öngörülmektedir.

5.2.3 MENA Demokrasi fonu (Greater Middle East and North Africa Foundation for Democracy)

Bölge ülkelerinde demokrasinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi için kamu otoritesi ve sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi amacı ile bir fon oluşturulmaktadır. Bu fona katkıyı G-8 ülkeleri yapacaktır. Büyük Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi'ne taraf olan bölge ülkelerinin demokratikleşme çabaları desteklenecektir.

5.3 BOP ve ABD'nin Stratejik Hedefleri

1-Siyasi olarak; Bölge ülkelerindeki rejimlerin ve yönetimlerin daha demokratik nitelikler kazanması, uluslar arası sistem ile bütünleşmeleri, siyasi istikrarın sağlanması ve bölge ülkeleri ile işbirlikleri kurularak ABD'nin oluşturduğu global ve bölgesel ortaklıklar içinde yer almaları,

2-Güvenlik açısından; Global sisteme yönelik olarak bu coğrafyadan kaynaklanan tehditler ile her türlü aktif mücadelenin verilmesi, bu tehditlerin en aza indirilmesi yada yok edilmesi ve global ve bölgesel askeri konuşlanmanın buna göre düzenlenmesi,

3-Ekonomi açısından; Bölge ülkelerinde ekonomik kalkınmanın sağlanması, enerji gelirlerine bağımlılığın azaltılması, halkın refah seviyesinin artırılması ve bu ülkelerden oluşacak ilave talebin global talebe katkı sağlaması ve özellikle ABD'nin bu artan talepten yararlanması,

4-Ticari açıdan; Bölgede oluşturulacak Ortadoğu Serbest Ticaret Girişimi (MEFTI,Middle East Free Trade Initiative) ile ABD ve bölge ülkeleri arasında karşılıklı ticari bağımlılık oluşturulması ve bölge ülkeleri ile ticaretin genişletilmesi,

5-Enerji açısından; Bölge enerji rezervlerinin, üretim alanlarının ve taşıma yollarının güvenliğinin sağlanması, enerji arzının ve fiyat istikrarının sürdürülmesidir.

ABD'nin bu hedeflerinden güvenlik ve enerji ile ilgili olanlara daha ayrıntılı bakalım. Diğerlerine ekonomi bölümünde yer verilmiştir.

5.3.1 Güvenlik stratejisi

ABD yeni global perspektif çerçevesinde global yeniden yapılanmasını siyasi ve güvenlik ayakları üzerine kurmaktadır. Siyasi ve güvenlik yapılanma karşılıklı ilişki ve bağımlılık içinde olan yeni siyasi denge ile güvenlik dengesinin oluşturulması ile sağlanacaktır.

Siyasi ve güvenlik yapılanmasının ilk aşaması olarak öngörülen BOP içinde ABD siyasi reformları ve değişimleri bölge ülkeleri ile G-8 ülkeleri ve demokratik ortak olarak Türkiye ile birlikte yürütmektedir.

BOP girişimi çerçevesinde güvenlik yapılanmasında ise ABD yalnızlık stratejisi izlemektedir ve bölgedeki güvenlik mimarisini tek başına ve bölge ülkeleri ile stratejik ortaklıklar ve işbirlikleri kurarak gerçekleştirmektedir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika Coğrafyası, ABD'nin yeni güvenlik anlayışı içinde tarif edilen tehdit kaynaklarının önemli bir bölümünü barındırmaktadır ve bu tehdit kaynaklarından gelebilecek tehditler de Amerika'ya göre bu bölgede yer almaktadır. Bölge aynı zamanda enerji güvenliği açısından ABD için hayati önem taşımaktadır. Yine siyasi ve ekonomik istikrarı bozabilecek ihtilaflar ve istikrarsızlık kaynağı unsurlar bölgede fazlası ile mevcuttur. Kalıcı istikrarın sağlanması için bu unsurlar ile mücadele kaçınılmazdır.

Bu çerçevede BOP içinde ABD güvenlik stratejisini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

a-Büyük Ortadoğu coğrafyasında yer alan tüm tehdit kaynaklarının ve unsurlarının en aza indirilmesi ve yok edilmesi. Bunun için önleyici vuruş stratejisinin benimsenmesi ve uygulanması. ABD başkanı 11 Eylül saldırılarından sonra bir konuşmasında 'ya bizimlesiniz ya da düşmanla' diyerek Afganistan ve Irak işgallerini işaretini vermişti. Bu doktrin bugün de uygulanmaya devam etmektedir. İran ve Suriye her an bir Amerikan saldırısına maruz kalabilir. Dünya böyle bir şey olduğunda şaşırmayacaktır.

b-Bölge ülkelerini , bölgedeki tüm güvenlik sorunu ve istikrarsızlık yaratan tehdit unsurları ile mücadeleye teşvik etmek ve bunun için her türlü desteği sağlamak.

c-Bölge içinde teröre ve istikrarsızlığa yol açan ihtilafların ortadan kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunmak. Özellikle, İsrail-Filistin sorununun çözümü bu çerçevede değerlendirilmektedir.

İsrail'in Filistin topraklarında işgalci bir devlet olarak varlığı 1967 savaşını baz alırsak tam 39 yıldır devam etmektedir. Bu işgalin sona ermesi için onlarca toplantı,konferans, Oslo Barış Süreci gibi oluşumlar meydana gelmiş olsa bile Filistinliler için herhangi bir şey değişmemiş ABD tüm İsrail politikalarını desteklemiştir. ABD Filistin işgalinin çözümünü İsrail'e bırakmaya devam ettiği sürece bir çıkış yolu da gözükmemektedir. Büyük Ortadoğu Projesi'nin akıbetini de İsrail işgali önemli ölçüde etkileyecektir.

d-Bölge ülkelerinin silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılanmasına ve eğitimine destek vermek

e-Enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak enerji kaynağı olan ve enerji taşıma ve geçiş yollarında bulunan ülkeler ile stratejik ortaklık ve işbirlikleri kurmak.

f-Bölgede terörizme destek veren ülkelere siyasi ve ekonomik (gerekirse askeri) yaptırımlar uygulamak, bu ülkelerin terörizme olan desteğini kesmek.

g-Bölge ülkelerindeki nükleer ve biyolojik-kimyasal silah programları ile kitle imha silahları programlarını sınırlamak, uluslar arası denetime açmak ve bölge içinde bu amaçlı programlar için gerekli teknoloji ve parça transferini ve kaçakçılığını engellemek.

h-ABD, BOP çerçevesindeki güvenlik stratejisini uygulayabilmek için, Küresel Güvenlik Stratejisi (Global Defence Posture) hedefleri içinde yer alan silahlı kuvvetlerinin kuvvet ve komuta yapısının yenilenmesine paralel olarak BOP bölgesindeki askeri varlığını arttırmaktır.

ABD, dünyadaki yedi merkezi komutanlığından (Centcom) birini BOP coğrafyası içinde Katar'da kurmuştur. Bölge ülkelerinden daha çok askeri kolaylık talep ederken, bölgedeki asker sayısını ve teçhizatı arttırmıştır.

i-ABD, BOP coğrafyasında güvenliğin sağlanması amacı ile NATO'nun da görev almasını hedeflemektedir. ABD, BOP girişiminin başarısı için NATO'nun istikrar, mukabele ve destek birliklerine ihtiyaç duymaktadır.

j-ABD, BOP coğrafyasını kapsayan Güney Doğu Akdeniz Güvenlik Mimarisi'ni oluşturmaktadır. Bu mimari çerçevesinde BOP coğrafyasının sınırlarındaki ve yakın bölgesindeki ülkelerde;

Romanya, Bulgaristan, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan gibi askeri varlığını genişletmeyi hedeflemektedir.

5.3.2 Enerji stratejisi

ABD'nin yeni global perspektifi içindeki genel enerji stratejisini 2001 yılında kabul edilen ve uygulamaya konulan 'Global Enerji Stratejisi' belgesi belirlemektedir. ABD, BOP coğrafyasına yönelik enerji stratejisini de bu çerçevede oluşturmaktadır.

ABD'nin yeni enerji stratejisi üç ayak üzerine kurulmaktadır. Global enerji kaynakları, üretimi ve ticareti güvenliğinin sağlanması ve korunması, enerji ithalatı yapılan bölge ve ülkelerin çeşitlendirilmesi, yeni ülkelerin enerji piyasalarına arz yönü ile katılımı ve bu yeni ülkeler ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi.

ABD'nin bu çerçevede BOP içindeki enerji stratejisi şöyle oluşturulmuştur.

a-Dünya enerji rezervlerinin ve üretiminin önemli bir bölümüne sahip olmaya devam edecek olan BOP coğrafyasında enerji güvenliğinin sağlanması. Bunun için bölge ülkeleri ile güvenlik alanında stratejik işbirliklerinin kurulması.

b-BOP bölgesinden petrol ithalatına olan bağımlılığın azaltılması ve petrol ithalatının kısılması, doğalgaz ithalatının ise genişletilmesi. Petrolde daha çok işlenmiş petrol ürünlerinin ithal edilmesi

c-Enerji zengini ülkelerin enerji gelirlerinin ekonomik kalkınma ve refah için daha çok kullanılmasına yönelik olarak özendirilmesi.

d-Bölge ülkeleri ile enerji arama, üretim ve işleme alanlarında işbirliklerinin genişletilmesi ve bölge enerji kaynaklarına bağılılıkları artmakta olan AB, Çin, Japonya ve Asya-Pasifik karşısında avantaj elde edilmesi.

6. ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA ÜLKE EKONOMİLERİ

6.1 Ortadoğu Ekonomi Tarihinin Kısa Özeti

Ortadoğu'nun ekonomik önemi hiç kuşkusuz bugün petrol ile özdeşleşmiş olsa da şimdiki dönem için doğru olan bu yargı aslında Ortadoğu'nun iktisat tarihi içinde oynadığı rol açısından değerlendirildiğinde eksik kalmaktadır. Bütün büyük medeniyet havzalarının doğduğu ılıman iklim kuşağının merkezinde bulunan bölge, antik dönemden bugüne tarım potansiyeli ve ticaret aktarım hattı olması bakımından başlı başına büyük önem taşımıştır.

Mezopotamya ve Nil Havzalarının tarım toplumunun gelişiminde oynadığı rol, Ortadoğu'yu çöl ve kuraklıkla özdeşleştiren modern dönem anlayışının yanlış olduğunu göstermektedir. Suyun doğal bir kaynak olarak Ortadoğu'da taşıdığı önem düşünüldüğünde, büyük tarım medeniyetlerinin doğduğu bu coğrafyanın iktisat tarihi açısından önemli olduğu görülebilir.³¹

Bu tarım potansiyelini daha da önemli kılan ve Ortadoğu'yu uluslararası ekonomik ve politik tarihin merkezine yerleştiren en temel olgu ise Afrika-Asya arasında hemen hemen bütün ulaşım ve ticaret yollarının bölge ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişki içinde olmasıdır. Doğu-batı istikametinde Akdeniz havzası ile Çin arasında, kuzey-güney istikametinde ise Karadeniz'in kuzeyindeki stepler ile Akdeniz ve Mısır arasında yürütülen ticaret Ortadoğu'yu ekonomi-politik bir eksen haline getirmiştir.

Hint Okyanusu kıyılarında seyreden ve Çin ve Hint ile Mısır ve Doğu Afrika'yı birbirine bağlayan ticaret yolları da Ortadoğu bölgesinin güney sahilleri üzerinden seyretilmiştir. Ortadoğu bölgesinin Akdeniz, Anadolu, Karadeniz, Kızıldeniz ve Basra sahillerinde gelişen liman şehirleri ile kara ticaretinin seyrettiği Avrasya boyunca kavşak noktalarını oluşturan ticaret şehirleri Afrika-Avrasya ölçekli bu ekonomik yapılanmanın aktarım hatlarını ve atardamarlarının oluşturmuştur.

Avrupa'da önce merkantilist, daha sonra da endüstriyel sömürgeciliğe dayalı yeni bir ekonomi-politik merkezin ortaya çıkışı ve bu merkezin Afrika-Avrasya ölçekli ve genelde Asya-merkezli ekonomi-politik yapılanmanın temel dinamiklerini dönüştürmeye başlaması Ortadoğu'nun ekonomik özelliğine yeni boyutlar katmıştır. Ortadoğu bu dönüşüm süreci içinde üretim teknolojisini geliştirmekle birlikte doğal kaynaklardan önemli ölçüde mahrum olan Batı Avrupa ile doğal kaynaklara sahip olmakla birlikte bunları üretim teknolojisine Avrupa ölçeğinde

³¹ Davutoğlu, a.g.e., s, 322

dönüştürecek araçlara sahip olmayan doğu arasında bir tür doğal kaynak aktarım hattı rolünü üstlenmeye başlamıştır.

Uluslararası ekonomi politik dengenin Asya'dan Avrupa'ya kayması sürecinde Sanayi Devrimini de doğrudan ilgilendiren bir olgu olarak enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, petrolü stratejik bir araç, Ortadoğu'yu da bu stratejik aracın bölgesi olarak bir rekabet alanı haline dönüştürmüştür.

Böylece Ortadoğu sadece ticari ve doğal kaynak aktarım hattı olarak değil, doğal kaynak stoku olarak da başlı başına önemli bir stratejik konum kazanmıştır. Ortadoğu'nun dünya petrol rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip olması bölgenin stratejik yapılanmasında ve gerek küresel gerekse bölgesel güçlerin bu yapılanma içindeki pozisyon alışlarında önemli bir etki yapmıştır ve yapmaya devam edecektir.³²

6.2 Bugünkü Ekonomik Yapı, Yapısal Sorunlar ve Reform İhtiyacı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, 1980 yılından itibaren başlayan küreselleşme sürecinde, gelişmekte olan ülkelerin gösterdiği büyüme, kalkınma ve iyileşme ile mukayese edildiğinde Afrika kıtasından sonra en düşük ilerleme gösteren bölge konumundadır.

Petrol gelirleri ile petrol zengini olarak algılan bölge, ekonomik açıdan global alanda sağlanan büyüme ve gelişmeden hemen hiç pay alamamıştır. Bölgenin küreselleşme sürecinde böyle bir konumda kalmasının siyasi ve ekonomik nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler yapısal sorunlar haline gelirken, reform ihtiyaçlarını da belirlerler.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülke ekonomilerindeki sorunları şöyle sıralayabiliriz;

6.2.1 Siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları

Ortadoğu bölgesi siyasi açıdan dünyanın en istikrarsız bölgelerinin başında gelmektedir. 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşı ile başlayan süreçte, ülkeler arasında çok sayıda savaş yaşanmış, iç çatışmalar oluşmuştur. Bu çatışmalar zaman zaman uluslararası eylemlere de dönüşmüştür.

Savaşlar, gerginlikler, çatışmalar bölgedeki ekonomik kaynakları eritirken, savunma ve silah harcamaları önemli kaynak israfına yol açmaktadır. Bölgedeki istikrarsızlık, özel sektörün ve yabancı yatırımların da bölgedeki ekonomik faaliyetlerini sınırlandırmaktadır.

³² Davutoğlu, a.g.e, s, 333

Siyasi olarak yönetimlerin gelenekçi ve muhafazakar tutumu da reformları ve girişimciliği sınırlandırmakta hatta engellemektedir. Ekonomik anlamda orta-uzun vadeli planlama yapmak imkansız hale gelmektedir. Yine mevcut siyasi yapı uluslar arası ekonomik ve ticari sistem ile bütünleşmeyi sınırlandırmaktadır.

Siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları nedeni ile bölge ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme ile gelişme yetersiz kalmaktadır.

6.2.2 Ekonomi-petrol bağımlılığı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ekonomik faaliyetler önemli ölçüde enerji gelirlerine bağımlıdır. Bu bağımlılık halen çok yüksektir ve ekonomilerde farklılaşmayı engellemektedir. Enerji kaynakları sınırlı olan ülkeler reformlara ve farklılaşmaya yönelmişlerdir. Ancak bu ülkeler bölgede ekonomik açıdan küçük olan ülkelere göre müteşekkildir.

Petrol kaynaklarına ve gelirlerine sahip ülkelerde ekonomi büyük ölçüde petrole bağımlı olmayı sürdürmektedir. Ancak bu bağımlılık ekonominin istikrar ve rekabet gücü kazanmasını engellemektedir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, aşırı iniş-çıkışlar, petrol talebindeki değişim, petrol üretiminde ve fiyatlamasında OPEC bağımlılığı ve siyasi kararlar ile petrol ithal eden ülkelerin alım politikalarındaki değişiklikler petrol gelirlerinde dalgalanmalara yol açmaktadır.

Petrol fiyatları ve talebindeki artışlar beklenmedik ekonomik patlama dönemleri yaratma, fiyatlar ve talepteki gerileme ise yine öngörülmeven ekonomik daralmalara yol açmaktadır. Bu yapı içinde ekonomik istikrar sağlanamazken, orta-uzun vadeli plan yapmakta mümkün olamamaktadır. Bugün çoğu petrol ihracatçısı ülke bu istikrarsızlık nedeni ile yapısal hale dönüşen kamu ve bütçe açıkları ile karşı karşıyadır.

Petrol gelirlerinin varlığı bu ülkelerde reform ve farklılaşma atılımlarını sürekli engellemektedir. Reform ve farklılaşma ihtiyacı zaman zaman görüle ve yönetimler tarafından hazırlansa bile petrol gelirlerindeki artışlar ile birlikte bu programlar yavaşlamakta veya yarıda kalmaktadır. Böylece ekonomik sorunlar giderek yapısal hale dönüşmektedir ve muhtemelen petrol gelirlerindeki artışlar bile bu yapısal sorunların çözümü için yeterli olamayacaktır.

6.2.3 Kamu sektörü ağırlığı ve sınırlı özel sektör

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde özellikle petrol ihracatçısı ülkelere ekonomi yönetiminde ve ekonomik faaliyetlerde kamu çok ağırlıklı bir paya sahip bulunmaktadır. Bu nedenle ekonomik kurumlar ve politikalar kamu odaklı ve bu kararları alan siyasi otorite odaklı olmaktadır. Doğal

olarak kararlar ekonomik akılcılıktan uzak olmaktadır. Kamu, daha çok enerji sektörünün her alanında üretici olarak yer almaktadır.

Ekonomik kalkınma ve büyüme için gerekli olan rekabetçi özel sektör ise sınırlı oranda ekonomik katma değer yaratabilmektedir. Özel sektör için uygun yatırım ve işletme koşulları sınırlıdır ve tüm ürün ve üretim faktörü pazarlarında aşırı kamu düzenlemeleri ve müdahaleleri bulunmaktadır. Böyle bir ortamda yerli ve yabancı sermayenin yatırım iştahı da kalmamaktadır. Bu nedenle bölgede yatırımların GSMH'ya oranı düşüktür.

Özel sektörün sınırlı faaliyet gösterdiği bir ekonominin rekabet gücü de yetersiz olmaktadır. Özel sektörün sınırlı varlığı ekonomideki farklılaşmayı da engellemektedir. Enerji sektörü dışında imalat sanayi, hizmetler sektörü ve tarım sektörlerinde gelişme istenilen ölçüde sağlanamamaktadır.

6.2.4 Sınırlı verimlilik ve rekabet gücü

Ekonomik gücün önemli bir kriteri verimlilik ve verimlilik artışıdır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin ekonomik yapısal sorunlarından biri de verimliliğin düşük olması ve artmamasıdır. Bölgede verimlilik sorunu uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Ekonomik gelişmenin hızlandığı ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin hızlı büyüme gösterdiği 1960-1990 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde verimlilikte net düşüş gösteren tek bölge Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi olmuştur. Bu dönemde verimlilik yıllık ortalama OECD ülkelerinde yüzde 1.65, Doğu Asya ülkelerinde yüzde 1.8 ve Latin Amerika ülkelerinde yüzde 0.45 artarken, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yüzde 0.2 azalmıştır. Böylece 30 yıllık dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da verimlilik toplam yüzde 6 oranında azalırken, Doğu Asya bölgesinde yüzde 54 oranında artmıştır.³³

1990 yılından 2000 yılına kadar olan dönemde ise bölgede verimlilikte iyileşme görülmektedir. Bu on yıllık dönemde verimlilik artışı pozitif dönüşmüştür. Ancak diğer gelişen bölgelerden yine düşüktür.

Ekonomide yapısal bir sorun olan düşük verimlilik oranının nedenleri ise büyük ölçüde diğer yapısal sorunlar oluşturmaktadır. Öncelikle ekonomide verimliliğe dayalı çalışan rekabetçi bir özel sektör yaratılamamıştır. Ekonomide ağırlıklı olan kamu imalat sanayi üretiminde ise verimlilik düşüktür. Ekonomide sanayileşmenin sınırlı olması, yenilikçi ve yaratıcı yüksek verimlilik ile çalışan imalat sanayi ve hizmet sektörünün yetersiz oluşu diğer önemli nedenlerdir. Özel sektör yatırımları da sınırlı olduğundan sermaye ve teknoloji yenileme ile verimlilik artışı sınırlı kalmaktadır.

³³ 'Büyük Ortadoğu Projesi; Siyasi, Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Değerlendirme', Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Raporu, Temmuz 2004, s, 5 www.turksae.com.tr.

Emek verimliliği de düşüktür.Emek piyasasında vasıfsız ve çok ucuz iş gücü niteliğinde yabancılar çalıştırılmaktadır. Kadın iş gücü vasıfsızdır.Eğitim sistemi ekonomik büyüme ve verimlilik odaklı değildir. Son olarak verimlilik artışına yol açacak rekabet ve girişimcilik koşulları sınırlıdır. Uluslararası kurallara uyum zayıftır. Katı kamu düzenlemeleri bulunmaktadır.

6.2.5 Ekonomik büyüklük

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi sahip olduğu potansiyelin altında bir performans gösterdiği son 40 yıllık ekonomik gelişme sürecinde özellikle enerji gelirlerine bağımlı kalarak belirli bir ekonomik büyüklüğe ulaşmıştır.Bölgedeki 18 ülkenin ekonomik büyüklükleri Tablo.2'de sunulmaktadır.2001 yılı verilerine göre 18 ülkenin toplam nüfusu 316 .2 milyon, yaratılan toplam gelir ise 820.7 milyar dolardır. Bölgede kişi başına gelir ise 2001 yılında ortalama 2.595 dolardır.

Bölge bu büyüklükleri ile 6.2 milyar olan dünya nüfusunun içinde yüzde 5.1 pay alırken, 33 trilyon dolarlık dünya geliri içinden aldığı pay ise yüzde 2.5'dir. Enerji alanında dünyanın en zengin bölgesi için alınan bu pay potansiyelin oldukça altındadır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaratılan bu gelir ülkeler arasında eşit dağıtılamamaktadır. Petrol ihraç eden ve nüfusu düşük olan Katar, BAE, Kuveyt 15.000 dolar ve üzeri kişi başına gelirleri ile diğer zengin ülkeler statüsünde yer almaktadır. İsrail 16.750 dolarlık kişi başına geliri ve enerji geliri bağımlılığı olmaksızın bölgenin tek gelişmiş ülke statüsündeki ülkesidir.

Suudi Arabistan, Umman ve Bahreyn'de kişi başına 8.000-11.000 dolar arasında olan gelirleri ile zengin ülkeler sınıfında yer almaktadır. Petrol zengini İran ve Libya ile doğalgaz zengini Cezayir kişi başına milli gelirleri itibari ile gelişen ülkeler konumundadır. Enerji zengini olmayan Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Yemen de kişi başına 490 ile 3990 dolar arasında değişen milli gelirleri ile gelişen ülkeler içinde orta ve az gelişmiş ülkeler statüsünde yer almaktadır.

6.2.6 Ekonomide reform ihtiyaçları ve uygulamaları

Enerji gelirin aşırı bağımlı kalarak potansiyelin altında bir gelişme gösteren Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi ekonomide önemli bir reform ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Bölge 1980'li yılların başında küreselleşme ile başlayan yoğun reformlar ile bilgi toplumu sürecine geçişin oldukça dışında kalmıştır. Enerji geliri zengin ülkeler de ekonomik kaynaklarını etkin kullanamamış ve kaynaklar verimsiz harcanmıştır. Bu ülkeler bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesine yönelik çok sınırlı kaynak harcamıştır. Bir yandan da bölgedeki bazı ülkeler dünyada en çok dış yardım alan ülkeler konumundadır.

TABLO.2 Ortadoğu Ve Kuzey Afrika Bölgesinin Ekonomik Büyüklük Göstergeleri

ÜLKELER	NÜFUS Milyon	MİLLİ GELİR Milyar Dolar	KİŞİ BAŞINA GELİR Dolar	SAGP MİLLİ GELİR Milyar \$	SAGP KİŞİ BAŞINA GELİR \$
CEZAYİR	31.0	53.8	1.720	167.0	5.330
BAHREYN	0.7	7.2	11.130	10.5	15.390
MISIR	66.0	97.6	1.470	246.0	3.710
İRAN	66.0	112.1	1.710	415.0	6.340
IRAK	26.0	35.0	1.345	----	----
ÜRDÜN	5.0	9.1	1.760	21.0	4.070
LÜBNAN	4.0	17.7	3.990	20.0	4.470
LİBYA	5.3	34.1	6.453	----	-----
FAS	30.0	35.4	1.190	109.0	3.690
UMMAN	2.7	19.8	8.226	29.0	12.040
ARABİSTAN	22.0	181.1	8.230	292.4	13.290
SURİYE	17.0	19.2	1.130	55.0	3.250
TUNUS	10.0	19.6	2.000	61.0	6.280
YEMEN	19.0	9.4	490	14.0	750
İSRAİL	6.0	106.6	16.750	117.8	19.630
KUVEYT	2.0	37.4	18.270	43.1	21.530
KATAR	0.6	16.5	28.132	----	----
BAE	2.9	44.1	15.206	-----	-----

KAYNAK : World Bank; World Development Report, 2002

SAGP: Satın Alma Gücü Paritesi

Reform ihtiyacının temelini hızlı ekonomik büyüme geçiş, yeni istihdam alanlarının yaratılması ile enerji sektörüne olan bağımlılığın azaltılması ihtiyaçları oluşturmaktadır.Çok genç bir nüfusa sahip olan bölgede önümüzdeki 20 yıl boyunca her yıl 4 milyon kişiye iş bulunması gerekmektedir.Bölge ülkeleri bugünün ekonomik yapıları ve büyüme modelleri ile ihtiyaç duyulan istihdamı yaratacak durumda değildir.

Yoksulluk, istihdam ihtiyacı, genç nüfusun artan ihtiyaçları gibi sosyal unsurlar da kapsamlı reformları zorlamaktadır.

Bölgede reformların önemli bir alanını da kamu kesimi olacaktır. Bugün petrol zengini ülkelerde daha fazla olmak üzere kamu kesimi açıkları giderek artmaktadır. Bu ülkelerin kendi enerji sektörü alt yapılarını geliştirecek ve iyileştirecek kaynakları giderek daralmaktadır. Genç nüfusun artan sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli kaynakta kamu kesimi için ayrı bir reform baskısı oluşturmaktadır.

Bölgede ekonomik reformların ana hedefini yeni bir ekonomik büyüme modeline geçiş oluşturmaktadır.Eski model, kamu sektörüne dayalı, yönetilen ve petrol gelirleri ile finanse edilen modeldir. Bu model artık yeterli büyüme ve istihdam yaratamamaktadır. Yeni büyüme modeli ise özel sektör ağırlıklı, dış ticaret ve yatırım odaklı enerji gelirleri yanı sıra yerli ve yabancı sermaye ve girişimcilik ile finanse edilen ve desteklenen model olacaktır.

Reform programları yeni büyüme modeline geçiş ve uygulama başarısı için uygun koşulları yaratmaya yönelik olacaktır. Bölgede kapsamlı bir reform uygulamasına ihtiyaç duyulurken bazı ülkeler bireysel olarak reform süreçlerini başlatmış bulunmaktadırlar. Ürdün ve Tunus erken reformcular olarak nitelendirilmektedir. Global ticaret ile bütünleşme ve yatırım ortamının iyileştirilmesi adımları atılmıştır. Mısır ve Fas ise yatırımlar ve ticaret ortamının iyileştirilmesi için reformlar yapmaktadır. Cezayir ve İran dış ticarete serbestleşmeye gitmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri, Dubai ile bölgesel bir rol üstlenmeyi ve uluslararası sistem ile bütünleşmeyi öngörmektedir. Ancak dünyanın geri kalanında atılan reform adımları ve ihtiyaçlar ile karşılaştırıldığında mevcut girişimler yavaş ve cılızdır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde kapsamlı reform ihtiyacı bulunmaktadır. Ekonomide duyulan dönüşüm ihtiyacı, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından ortaya çıkan ülkelerin ekonomik ve sosyal dönüşüm ihtiyacı ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Bölge için bir geçiş dönemi yaşanacaktır. Bu dönem muhtemelen iki on yılı kapsayacaktır. Bu dönemde önce gelir ve istihdam açısından bazı gerileme ve kayıplar yaşanabilecek, ardından hızlı bir gelişme dönemine girilebilecektir.

6.3 Ortadoğu Ülke Ekonomileri Büyüme Trendi Ve Diğer Bölgelerle Mukayesesi

6.3.1 Ekonomik büyüme gelişmeleri

Dünya ekonomisi 1960'lı yıllarda hızlı bir ekonomik büyüme süreci ardından 1970'li yıllarda petrol krizinin etkisi ile durgunluğa sürüklenmiştir. 1970 yılı sonuna kadar global ekonomik politikalar durgunluğun aşılmasını sağlayamamıştır.

1980 yılından itibaren küreselleşme süreci dünya ekonomisinde yeni bir dönem açmış ve piyasa ekonomisi, ticarete serbestleşmeye ve uluslar arası bütünleşme ile birlikte dünya ticareti hızla genişlemiş, bunun etkisi ile de dünya ekonomisi 1970'ler sonrasında tekrar hızlı büyüme sürecine girmiştir. Küreselleşme döneminden gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler de yararlanmış ve dışa açılma ile birlikte gelişen ülkelerde hızlı bir büyüme yakalamıştır. Zaman zaman gelişen ülkeler önemli ekonomik krizler ile de karşılaşmıştır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi özellikle 1980 sonrası büyüme için elverişli koşulların oluştuğu küreselleşme sürecinden en az yararlanan bölge olmuştur. Bölge küreselleşme sürecinin değişim dinamiklerine kapalı ve uluslar arası bütünleşmenin dışında kalmıştır. Bölge 1980-2000 yılları arasında diğer gelişen bölgeler ile karşılaştırıldığında sınırlı bir büyüme göstermiştir. Tablo.3'de büyüme performanslarını karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

TABLO.3 Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinin Karşılaştırmalı Ekonomik Büyüme Performansı

BÖLGELER	1981-1990	1991-2000	2003
ORTADOĞU-K.AFRİKA	0.7	3.4	3.3
GÜNEY ASYA	5.7	5.2	5.4
DOĞU ASYA-PASİFİK	8.1	7.7	6.1
L.AMERİKA-KARAİPLER	1.6	3.4	1.8
ORTA VE GÜNEY AFRİKA	1.8	2.8	2.0

KAYNAK : World Bank, Global Economic Prospects, 2004

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi 1970-1980 arasında petrol fiyatlarındaki artışın etkisi ile çok hızlı bir büyüme dönemi yaşadktan sonra, 1981-1990 arasında yıllık ortalama yüzde 0.7 büyüme göstermiştir. 1991-2000 arasında ise ekonomik büyüme yıllık ortalama yüzde 3.4 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında da bölge yüzde 3.3 büyümüştür. 1981-1990 arasında bölge en zayıf

büyüme gösteren bölge olduktan sonra 1991-2000 arasında Doğu-Asya Pasifik ve Güney Asya'nın ardından üçüncü en iyi büyüme performansını göstermiştir. Bu büyüme performansı ile birlikte bölgenin milli gelir büyüklüğü 2000 yılında 651.8 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Bölgenin 1970'den bu yana mukayeseli ekonomik büyüklükleri Tablo.4'de sunulmaktadır. (Dünya Bankasının bu karşılaştırmalı tablosunda, Ortadoğu ve Kuzey Afrika içinde gelişmiş ve zengin ülke statüsündeki İsrail, BAE, Kuveyt, Katar bulunmamaktadır). Bölge 1980 yılındaki konumunu, sonraki 20 yılda gösterdiği zayıf performansı ile kaybetmiştir. Latin Amerika, Karayipler ve Doğu-Asya Pasifik ile Ortadoğu-K.Afrika bölgesi arasındaki ekonomik büyüklük farkı açılmıştır.

TABLO.4 Ortadoğu-K.Afrika Bölgesi Karşılaştırmalı Ekonomik Büyüklüğü 1970-2000 Milyar \$

BÖLGELER	1970	1980	1990	2000
ORTADOĞU-K.AFRİKA	39.3	380.6	402.6	651.8
GÜNEY ASYA	84.2	236.3	401.9	621.3
DOĞU ASYA-PASİFİK	133.8	444.4	920.8	2025.7
L.AMERİKA-KARAİPLER	160.6	747.7	1067.1	2102.9
ORTA VE GÜNEY AFRİKA	59.7	259.3	280.7	311.9

KAYNAK : World Bank, Global Development Finance, 2001

6.3.2 Ekonomik büyüme öngörülleri

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi hızlı ve sürdürülebilir büyümeye en çok muhtaç bir bölge konumundadır ve büyüme ile ilgili önemli bir potansiyele de sahip bulunmaktadır. Bölge son yirmi yıldır dünya ekonomisinde hızlı büyümeye yol açan sürece ancak son dönemde katılmıştır. Bu katılım da halen çok sınırlıdır ve bu nedenle katılım göstermesi halinde önemli bir büyüme süreci yakalayacaktır.

Bölge nüfus artış hızı, genç nüfus ve istihdama her yıl katılacak iş gücü gibi göstergeler açısından kritik bir yirmi yıllık sürece girmektedir. Önümüzdeki yirmi yıllık dönemde her yıl 4 milyon ilave istihdam yaratılmak zorundadır. Bu istihdamı yaratabilecek bir ekonomik büyümeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgede nüfus artış hızı yavaşlamaktadır. Buna rağmen yıllık ortalama yüzde 2 nüfus artış hızı öngörüsü ile dünya ortalamasının üzerinde olacaktır. Kişi başına refahın yeterli ölçüde arttırılması için kişi başına reel milli gelir artışının en az nüfus artış hızı kadar olması öngörülmektedir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde sürdürülebilir ekonomik büyüme için makroekonomik istikrar da önemli ölçüde mevcuttur. Bölgede enflasyon yoktur. Dış borç stoku ve servisi istikrarlı ve kullanılabilir-sürdürülebilir oranlardadır. Bir olumsuz gösterge kamu bütçesinde oluşmaya başlayan açıklardır. Faiz oranları da yatırımları cezbedecek oranlardadır. Buna rağmen bölge büyüme potansiyelini kullanamamaktadır.

Şimdi Tablo.5 yardımı ile uzun vadeli ekonomik büyüme öngörülerine bakalım. Buna göre Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ekonomik büyüme performansının artacağı öngörülmektedir. Bölge 2005 yılında % 3.5 büyüdükten sonra, 2006-2015 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 4.3 büyüyecektir. Bu performansı ile 2015 yılında milli gelir bugünkü fiyatlarla 1.174 milyar dolara ulaşmaktadır. Bölgede bu ekonomik büyüme öngörüsünün gerçekleşmesi için dört önemli koşul bulunmaktadır.

- a.Bölgenin gelirlerinin enerji gelirlerine bağımlılığının azaltılması
- b.Siyasi ve güvenlik açısından istikrarın sağlanması
- c.Ekonomik ve sosyal reformların hayata geçirilmesi ve uluslar arası sistem ile bütünleşme
- d.Büyümenin kamu yerine özel sektör ağırlıklı hale getirilmesi

TABLO.5 Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uzun Vadeli Ekonomik Büyüme Öngörülleri

BÖLGELER	2005 %	2006-2015 %	MİLLİ GELİR 2015 MİLYAR DOLAR
ORTADOĞU-K.AFRİKA	3.5	4.3	1173.7
GÜNEY ASYA	5.4	5.4	1345.5
DOĞU ASYA-PASİFİK	6.6	6.2	4998.2
L.AMERİKA-KARAİPLER	3.8	3.8	3329.1
ORTA VE GÜNEY AFRİKA	3.8	3.5	515.5

KAYNAK: WORLD BANK:Global Economic Prospects, 2004

Özetle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi ekonomik büyüme öngörüsünde bulunmak açısından bilinmeyenleri ve değişkenleri en çok olan bölgedir. Bölgede sürdürülebilir ve yeterli bir büyüme

sağlanabilmesi için ekonomik büyümenin enerji kaynaklarına olan bağımlılığın azaltılması ve ekonomide farklılaşma sağlanması gerekmektedir.

Ancak bu süreç bir geçiş dönemini gerektirmektedir. Ve muhtemelen bu geçiş döneminin başarısı bir süre için enerji gelirlerine bağlı olacaktır. Bu aşamada özellikle petrol talebi ve fiyatlarındaki öngörülemeyen dalgalanmalar hem geçiş dönemini hem de ekonomik büyümeyi olumlu veya olumsuz etkileyecektir. Yine bölgede siyasi ve güvenlik açısından istikrarın sağlanması kaçınılmaz bir koşuldur. İstikrarın sağlanması ve bölgedeki çatışma ve ihtilafların ortadan kaldırılması doğal olarak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

7. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNİN EKONOMİK HEDEFLERİ

Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ekonomilerinin serbest piyasa düzenine geçmesi ve rekabetçi bir yapıya büründürülüp devlet kontrolünden çıkarılması için bir takım hedefler belirlemiştir; bu hedefler siyasi-sosyal, güvenlik, ekonomi ve ticaret başlıkları altında sunulmuştur. Ekonomik hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle siyasi, sosyal ve güvenlikle ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesi gerekir.

7.1 Siyasi ve Sosyal Hedefler

a-Bölge ülkelerinde siyasi reformlar ile demokratik yapılara geçilmesi, serbest ve hür seçimler için ortam hazırlanması.

b-Otoriter rejimlerin zamanla azaltılması, monarşik iktidarların siyasi otoritelerinin azaltılması ve iktidar gücünü paylaşmaları.

c-Uluslararası hukuk standartlarına uyum sağlanması ve kapsamlı bir hukuk reformu yapılması.

d-Kadının konumunun iyileştirilmesi ve sosyal hayata katılımının artırılması.

e-Eğitim, okullaşma, bilgi teknolojilerinin kullanımının hızla yoğunlaştırılması, özellikle kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması.

7.2 Güvenlik Yaklaşımı ve Hedefler

a-Bölge ülkeleri içinde güvenliğin ve istikrarın sağlanması için reformların yapılması, refahın genişletilmesi ile ekonomik ve sosyal kaynaklı risklerin azaltılması.

b-Bölgedeki terör örgütleri ile mücadele ve istikrar temini.

c-Enerji güvenliğinin sağlanması.

7.3 Ekonomik Yaklaşım ve Hedefler

a-Bölge ülkelerinin enerji gelirlerine olan bağımlılığın azalması diğer ekonomik faaliyetlerin özendirilmesi.

b-Ekonomik altyapının iyileştirilmesi, piyasa ekonomisine geçiş için ortamın hazırlanması, ekonomik kuralların uluslararası hukuk ile uyumlu hale getirilmesi.

c-Ekonomik gelirin otoriter yönetim ve çevrelerinden,giderek halka ve tabana yaygınlaştırılması, refahın artırılması ve adaletli dağılımı.

d-Bölge ülkelerinin ekonomik yapılarının dışa açık hale getirilmesi ve uluslar arası ekonomik sistem ile bütünleştirilmesi.

e-Yatırım ortamının iyileştirilmesi, yerli ve yabancı sermayenin özendirilmesi, küçük girişimcilerin desteklenmesi.

f-Özel sektöre dayalı bir büyüme sürecine geçilerek yeterli istihdamın yaratılması.

7.4 Ticari Yaklaşım ve Hedefler

a-Bölgenin dış ticaretinin genişletilmesi ve ekonomik büyüme için dış ticaretin özendirilmesi

b-Bölge içinde ülkeler arasında ticaretin genişletilmesi ve özendirilmesi

c-Ticaret rejiminin ve ticaret ortamının iyileştirilmesi, uluslararası normların benimsenmesi ve uygulanması.

d-Dış rekabete açık, ticarete rekabetçi özel sektörün yaratılması ve desteklenmesi.

e-Dış ticarete, özellikle petrol ihracatına bağımlılığın azaltılması, ihraç ürünlerin çeşitlendirilmesi, bunun için ekonomide farklılaşmaya gidilmesi.

Ortadoğu Ortaklık Girişimi çerçevesinde hedeflenen ekonomik reformlar ve bu reformları hayata geçirmek için oluşturulan kurumlar da şöyle sıralanmıştır;

7.5 Ekonomik Reformlar

a-BOP ülkelerinin temel ekonomik ihtiyacı hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlayacak özel sektörün oluşturulması ve geliştirilmesidir. Bu amaçla BOP'a taraf ülkelerde özel sektör girişimleri ve yatırımlarının özendirilmesi ve desteklenmesi öncelikli hedeftir.

b-Ortadoğu Finansman İşbirliği Programı (Middle East Finance Cooperation Programme), BOP'a taraf olan ülkelerin özel sektör ve girişimlerinin desteklenmesi için oluşturulmuştur. Bu programda daha çok küçük ve orta ölçekli işletmeler, yeni girişimciler, kadın girişimciler, ve genç girişimciler desteklenecektir. Program mikro finansman yöntemlerini kullanacaktır.

c- Özel sektör ve girişimcilere finansman dışında iş ve proje geliştirme, yatırım ve yönetim konularında teknik destek vermek üzere Ortadoğu Yönetici ve Girişimci Eğitimi (Middle East Executive and Entrepreneur Training) programı uygulanmaktadır. Ürdün, Fas ve Yemen'de uygulanan programda kadın girişimcilere ağırlık verilmektedir.

d- Ülkelerde finansal sektörlerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla taraf ülkelere yönelik olarak Finansal Mükemmeliyet için Ortaklık (Partnership for Financial Excellence) programları

uygulanmaktadır. Bu program kapsamında finansal piyasaların geliştirilmesi, uluslararası bütünleşme, özel kurumların oluşturulması, deregülasyon, rekabetçi düzenlemelerin oluşturulması çalışmaları yürütülmektedir.

e- Ticaret ortamının iyileştirilmesi için öncelikle ticaret kanununda iyileştirme programı (The Commercial Law Initiative) uygulanmaktadır. Ticaret kanunlarında iyileştirme, yatırım ve ticaret ortamının iyileştirilmesi fikri mülkiyet haklarının korunması gibi alanlarda teknik destek verilmektedir.

f- Özel sektör ve kamu yönetiminde şeffaflık (Transparency Programme) programı uygulanarak kurumsal yönetişime geçiş özendirilmektedir. Kurumsal şeffaflığın artırılması, ortaklık haklarının korunması, kamuda açıklık ve hesap verilebilirlik gibi alanlarda çalışmalar yürütülmektedir.³⁴

7.5.1 Ortadoğu serbest ticaret girişimi (middle east free trade initiative)

ABD hükümeti tarafından bu girişim ilk kez Şubat 2003 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. ABD bu girişiminde bölgeyi (Greater Middle East) Büyük Ortadoğu olarak tarif etmektedir. Bu girişim içinde MENA bölgesini oluşturan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri yer alacaktır. Ortadoğu Serbest Ticaret Girişiminin temel amacı; öncelikle bölgede istikrarlı bir ekonomik yapı kurulması, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ve buna paralel olarak bölgenin ticaret açısından daha dışa açık kılınması ve dünya ticareti ile bütünleşmesine yönelik adımların atılmasıdır. ABD bu noktada ticari bütünleşmenin öncelikle kendisi ile yapılmasını arzu etmekte ve Ortadoğu Serbest Ticaret Girişimini bu amaca yönelik olarak tasarlamaktadır. ABD yönetimi geniş Ortadoğu coğrafyasındaki ülkeler ile tek taraflı ve karşılıklı bir serbest ticaret anlaşmaları uygulamaya koymayı planlamaktadır. Böylece ticari olarak ABD ile bu ülkeler arasında tercihli ve geniş muafiyetlere dayalı bir serbest ticaret ortamı (alanı) kurulmuş olacaktır. ABD bu kapsamda aynı zamanda, ülke ekonomilerine ve bölge ekonomisine bölge içi ticaretin geliştirilmesi, global ekonomi ile ilişkilerin güçlendirilmesi konularında özellikle reformlar konusunda destek olmayı planlamaktadır.

Ortadoğu Serbest Ticaret Girişiminin son aşamasında ise ABD ile bölge arasında bir serbest ticaret Alanı Middle East Free Trade Area (MEFTA) kurulması hedeflenmektedir.

Ortadoğu Serbest Ticaret girişimi dört aşamadan oluşmaktadır.

³⁴ http://www.turksae.com/face/index.php?text_id=94

7.5.1.1 Genelleştirilmiş preferanslar sisteminin (gps) genişletilmesi

İlk aşamada GPS programının genişletilmesi suretiyle, yeni bazı ürünlerde bölge ülkelerinden ABD'ye gümrük vergisinden muaf ithal avantajı olanağı sağlanacaktır. Dolayısıyla girişimin ilk aşamasında sunulacak olanaklar ABD'nin uyguladığı GPS programının genel kurallarına ve süresine bağlı olacaktır. (GPS programı son kez 2002 yılında olduğu gibi belirli süreler için Kongre tarafından yenilenmektedir. Her yenileme döneminde GPS programının kapsamına ilişkin tartışmalar yaşanmaktadır.)

7.5.1.2 Ticaret ve yatırım çevresinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi (trade and investment framework action)

ABD, girişim kapsamı içinde yer alan ülkeler ile karşılıklı ikili ticareti ve yatırımları geliştirmek üzere öncelikle genel kapsamlı bir ticaret ve yatırım çevresinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi planı oluşturmaktadır.

Çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesinden kasıt; bölge ülkelerinin siyasi yapıda demokratik yönetimleri benimsemesi, hukuk düzenini oluşturması ve uluslararası hukuka uyum sağlaması, piyasa ekonomisi kurum ve kurallarının benimsenmesidir. ABD'nin bölgesel dış politikasına uyum ile teröre destek verilmemesi, barışçıl ülke (peaceful nations) statüsünde kabul edilmesi gerekmektedir. ABD bu konularda ülkelere azami yardımı öngörmektedir.

Buna paralel olarak da yine çevrenin iyileştirilmesine yönelik ticari ve ekonomi alanında adımlar atılacaktır. ABD, bölge ülkelerinin DTÖ kurallarına uyumu ve DTÖ'ye üyeliklerini teşvik edecek ve destekleyecektir.

ABD bu aşama içinde ticaret ve yatırım çevresinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine paralel olarak bu ülkeler ile Ticaret ve Yatırım Çevre Anlaşmaları (Trade and Investment Framework Agreements, TIFA), Karşılıklı Yatırım Anlaşmaları (Bilateral Investment Treaties, BITs) yapmayı hedeflemektedir.

ABD halihazırda Fas, Tunus, Mısır, Cezayir ve Bahreyn ile TIFA anlaşmalarını yapmıştır.

7.5.1.3 İkili serbest ticaret anlaşmaları (sta)

ABD üçüncü aşamada girişim içinde yer alan ülkeler ile kapsamlı serbest ticaret anlaşmaları yapmayı ve bunun için müzakerelere başlamayı öngörmektedir.

ABD Ürdün ile bir Serbest Ticaret Anlaşmasına sahip bulunmaktadır. Ancak bu anlaşma daha çok "Nitelikli Endüstri Bölgeleri" (Qualified Industrial Zone QIZ) üzerine kurulmuş olup İsrail ile barış sürecinin geliştirilmesine hizmet etmektedir.

ABD ilk aşamada Fas ve Bahreyn ile STA yapmayı planlamaktadır. Fas ile yürüttüğü görüşmeleri 2004 yılı içinde tamamlamış ve STA imzalanmıştır. Bahreyn ile ise müzakereleri başlatmak üzere resmi istişare sürecinde bulunmaktadır.

7.5.1.4 Ortadoğu serbest ticaret alanı (middle east free trade area, mefta) kurulması

Ortadoğu Serbest Ticaret Girişiminin son aşamasında nihai amaç 2013 yılı itibarı ile ABD – Ortadoğu Serbest Ticaret Alanı (Middle East Free Trade Area, MEFTA) oluşturulmasıdır.

ABD öncelikle Fas ve Bahreyn ile STA anlaşması çerçevesinde ikili serbest ticaret alanları oluşturacaktır.

Daha sonra önümüzdeki 10 yıl içinde Kuzey Afrika ülkeleri Fas STA'sına dahil olacaklar, Körfez ülkeleri ise Bahreyn STA'sına katılacaklar ve böylece yarı bölgesel “Serbest Ticaret Alanları” oluşturulacaktır.

Son aşamada ise bu yarı bölgesel Serbest Ticaret Alanlarının birleştirilmesiyle ABD-Ortadoğu Serbest Ticaret Alanı (MEFTA) 2013 yılı itibarı ile oluşturulacaktır.

ABD bir diğer alternatif olarak ise Serbest Ticaret Alanını İsrail ve Ürdün ile yapmış olduğu STA'ları kullanarak inşa etmeyi öngörmektedir. Yöntem bir önceki yaklaşım ile aynı olacaktır.

7.6 ABD ve AB'nin Büyük Ortadoğu Bölgesiyle Ticareti

Büyük Ortadoğu Projesi ile yukarıda gördüğümüz projenin en önemli bölümlerini oluşturan serbest ticaret bölgesi girişimi, genelleştirilmiş preferanslar sisteminin genişletilmesi, ikili ticaret serbest anlaşmaları ve Ortadoğu serbest ticaret alanları oluşturulması öncelikle bölge ülkeleri ile Amerika arasındaki ticaretinin artmasını ve bölge ülkelerinde kendi aralarında ticaret alanlarının genişlemesini amaçlamıştır. Bu anlaşmaların ve uygulamaların bölge ülkelerine ne getirip ne götüreceği bugün itibarı ile tam olarak belirlemek oldukça zordur. Bunu orta vadede daha net olarak görebileceğiz.

Amerikanın G-8 ülkelerini de Projeye dahil etmesi ve Avrupa Birliği'nin zaten 1995 yılında Akdeniz havzası ülkeleri (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin Otoritesi), ile siyasi, ekonomik, malî, sosyal, ve kültürel boyutlarda Avrupa Akdeniz Ortaklığını kurmaları bölge ile Batılı ülkeler arasında var olan ekonomik ilişkileri geliştirmiştir. Sadece 1995-2000 yılları arasında, AB bu projeye 9 milyar euro ayırmıştır.

Ancak Ortadoğu bölgesinin kaygan zemini, her gün yeni sorunlar üreten bir bölge olması bu tür anlaşmaların etkinliğini azalmaktadır. Irak işgalinin Amerika açısından kötü gidişatı, işgal sonrası

özgürlük ve demokrasi gelecek olan ülkenin bugün bir iç savaş yaşıyor olması Büyük Ortadoğu Projesinin etkinliğini azaltmaktadır.

Ortaya çıkan sorunlardan bir tanesi de İran'ın Nükleer Santrallerde Uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlamasıdır. Uranyum zenginleştiren İran İsrail tarafından büyük bir kaygı ile izlenmektedir. İsrail, İran'ın bu yönetimi ayakta kaldığı müddetçe bir gün kendisine saldıracağını düşünmektedir. Bu kaygıyı İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın İsrail'in haritadan silinmesi ve Yahudi soykırımının bir masaldan ibaret olduğu yönündeki açıklamaları iyice arttırmıştır. İsrail, Devletin Amerika Birleşik Devletleri üzerindeki ağırlığı göz önüne alındığında İran- Amerika gerginliğinin daha da derinleşeceğini söyleyebiliriz.

İsrail, Filistin Meselesi de henüz çözüme kavuşmamış ve çatışmaların aslında ana sebebi olarak ortada durmaktadır. İsrail'in tek yanlı olarak sınır belirlemeye çalışması, Batı Şeria bölgesini baştan sona Berlin Duvarı'ndan üç kat daha büyük bir duvarla çevirmesi Filistin tarafında umutsuzlukların artmasına sebep olmaktadır.

Bölgedeki bütün bu sorunlara rağmen Büyük Ortadoğu Projesi'nin Bölge ekonomilerine nasıl bir etki yaptığına bakalım.

Amerika, Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında Ortadoğu ülkeleri ile ikili ticaret anlaşmaları imzalamış ve ticaret hacmini genişletmeye çalışmıştır. Ancak Avrupa Birliği'nin ticareti bölge ülkeleri ile daha fazladır. Euromed (Avrupa-Akdeniz havzası ülkeleri) bölgesi, ABD'nin ticaret ve yatırımlarında geri planda kalmış bir bölgedir. Amerikan dış ticaretinin % 2'si, Amerikan dış yatırımlarının %1'den azı bu bölgeyle ilgilidir. Körfez ülkeleri, Pakistan, Afganistan ve Moritanya da dahil edildiğinde, tüm Büyük Orta Doğunun Amerikan dış ticaretindeki payı % 3,9'a çıkmaktadır.

ABD kaynaklı Doğrudan Yabancı Yatırımlar her ne kadar 1996 ile 2000 yılları arasında iki katına çıktıysa da, bazı ülkelere yoğunlaşmış durumdadır. Tablo.6'da Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Bölgesi ile olan ticareti 1991-2002 arası ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 6.' da Amerika'nın Ortadoğu bölgesinde geleneksel müttefikleri olan ülkelerle daha fazla ticaret yaptığını görmekteyiz. İsrail, 2002 yılı itibari ile 19.683 .000 Dolar ile başı çekerken petrol ve silah anlaşmaları vasıtası ile Suudi Arabistan ikinci sırada bulunmaktadır.

İsrail ve Suudi Arabistan'ın arkasından Türkiye üçüncü sırada bulunmaktadır. Büyük Ortadoğu'nun toplam ABD dış ticareti içindeki payı %3.9 gibi oldukça düşük seviyelerdedir.

TABLO.6 ABD’NİN DIŞ TİCARETİ

Amerikan Dış Ticareti (milyon \$ olarak)												
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İsrail	7 482	7 977	8 947	10 343	11 434	12 555	13 453	15 767	17 728	20 963	19 640	19 683
Suudi Arabistan	18 629	18 449	15 097	14 317	14 983	16 738	18 586	17 694	16 805	21 308	20 385	18 670
Türkiye	3 542	3 913	4 714	4 446	4 653	4 769	5 784	6 190	5 959	6 970	6 362	6 867
B.A.E.	2 224	2 424	2 586	2 072	2 479	3 065	3 570	3 077	3 469	3 327	3 923	4 597
Mısır	2 944	3 553	3 426	3 437	3 639	3 860	4 535	3 758	3 676	4 270	4 717	4 283
Irak	6	0	0	0	0	0	399	1 467	4 526	6 529	6 344	3 830
Cezayir	3 005	2 370	2 609	2 855	2 582	2 902	3 341	2 449	2 408	3 746	3 953	3 544
Pakistan	1 663	1 808	1 777	1 804	2 213	2 626	2 759	2 514	2 298	2 803	2 962	3 176
Kuveyt	1 267	1 637	3 012	2 773	2 885	3 761	3 392	2 950	2 487	3 792	3 116	3 067
Fas	569	688	803	616	776	748	752	919	993	996	753	990
Katar	179	265	239	248	322	370	528	592	444	777	916	849
Ürdün	226	268	383	320	366	371	428	370	307	391	585	842
Bahreyn	601	560	763	608	399	368	532	465	590	810	884	839
Yemen	357	368	429	377	230	287	172	221	177	456	418	624
Suriye	236	214	331	270	288	242	210	209	274	394	392	434
Lübnan	193	339	404	469	626	670	632	599	410	434	510	384
Tunus	198	284	276	386	291	270	318	262	358	389	408	294
İran	788	748	616	330	277	0	1	0	50	191	157	190
Afganistan	8	6	12	12	10	35	23	25	28	9	7	85
Moritanya	34	69	26	18	50	22	21	20	26	17	26	24
Körfez bölgesi	24 051	24 451	22 745	20 726	21 576	24 592	27 180	26 465	28 548	37 191	36 144	32 664
Euromed bölgesi	18 160	19 393	21 562	22 872	24 366	26 145	29 242	30 314	31 839	38 191	36 947	36 914
Büyük Orta Doğu bölgesi	44 152	45 942	46 453	45 702	48 503	53 661	59 436	59 547	63 013	78 605	76 478	73 297
Büyük Orta Doğu'nun, toplam ABD dış ticaretindeki yeri:	4,7%	4,6%	4,3%	3,8%	3,6%	3,7%	3,7%	3,7%	3,6%	3,9%	4,0%	3,9%

KAYNAK: AVRUPA YATIRIM BANKASI

EUROMED : AVRUPA AKDENİZ HAVZASI BÖLGESİ

Tablo 7 incelendiğinde ABD ve AB’ nin Büyük Ortadoğu Bölgesi ile olan ticaretinin mukayesesinin yapma imkanı vermektedir. AB Ortadoğu ile bölgesel yakınlık ve tarihi ilişkilerden dolayı ABD’den daha fazla ticaret yapma imkanı bulmaktadır.

AB'nin Ortadoğu ile ticareti toplam ticaret göz önüne alındığında ABD ile yakın oranlarda olmasına rağmen rakam olarak ithalat iki kattan daha fazla (AB 96 442 iken ABD 44 113) ihracat ise yaklaşık beş kat daha fazladır (AB 117 424 iken ABD 26 689)

TABLO.7 ABD ve AB'NİN BOP ÜLKELERİYLE TİCARETİ

ABD ve Avrupa Birliğinin, Büyük Orta Doğu ülkeleriyle ticareti				
YIL 2002, milyon \$	ABD		Avrupa Birliği	
Bölge ve ülke	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Büyük Orta Doğu toplamı:	26 689	44 113	117 424	96 442
Toplam ihracat veya ithalata oranla yüzdesi:	3,9%	3,7%	4,8%	4,2%
Cezayir	985	2 560	7 589	13 502
Suudi Arabistan	4 779	13 892	13 848	11 533
Bahreyn	419	419	886	369
Mısır	2 866	1 417	6 011	3 079
B.A.E.	3 598	998	13 360	2 778
Irak	32	3 798	1 664	2 644
İran	27	163	7 568	5 318
İsrail	7 039	12 644	12 705	8 274
Ürdün	404	438	1 848	190
Kuveyt	1 015	2 052	2 735	1 730
Lübnan	318	66	2 804	180
Libya	18	0	2 963	8 926
Fas	566	425	7 230	6 036
Oman	357	423	1 285	429
Katar	314	535	1 783	445
Sudan	11	2	515	198
Suriye	274	160	1 966	3 826
Filistin	0,1	7	37	9
Tunus	195	98	7 140	5 812
Türkiye	3 107	3 760	22 782	21 056
Yemen	366	258	706	106

KAYNAK: AVRUPA YATIRIM BANKASI

Avrupa Birliğinin bölgeye yönelik ekonomi ve ticari ilgisi bölgesel yakınlığın avantajları da kullanılarak her geçen gün artmaktadır. Avrupa Birliği bölge ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında 1995 İspanya Barselona konferansında AB ile 12 AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri arasında ticari ilişkilerin yönetileceği bir anlaşma kabul etmiştir. Bu anlaşma Avrupa Birliği Akdeniz Ortaklık Anlaşmasıdır.

Bu anlaşmanın nihai amacı tamamlandığında 40'a yakın ülke arasında yaklaşık 800 milyon nüfusu içeren dünyanın en geniş serbest ticaret alanının oluşturulması planlanmaktadır. Anlaşmaya taraf

olan 12 Ülke; Cezayir, Mısır, Fas, Tunus, Ürdün, Suriye, Kıbrıs Rum Kesimi, Malta, Türkiye, Lübnan, Filistin ve İsrail'dir. Bu ülkelerin dış ticarete yüksek oranda Avrupa Birliğine bağımlıdır.

Avrupa Birliği bu 12 ülke ile Serbest Ticaret Alanı oluşturma hedefi çerçevesinde öncelikle her bir ülke tek tek ticaret anlaşmaları imzalamaktadır. 12 ülkeden 9 ülke ile bu konuda belirli aşamalara gelinmiştir. AB ile Tunus, Fas, Filistin ve İsrail arasında serbest ticaret anlaşmaları imzalanması görüşmeleri çeşitli aşamalarda sürdürülmektedir.

Avrupa Birliği yaptığı tüm anlaşmalar ile ülkelere öncelikle AB'nin rekabet politikası kurallarının uygulamalarını, tarife dışı tüm engelleri ve antidampinge ilişkin girişimlerini kaldırmalarını istemektedir. Ardından belirli bir takvim içinde karşılıklı olarak gümrük vergilerinin tamamının kaldırılması planlanmakta ve uygulanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaptığı gibi 10 yıla yayılan bir süre içinde ticareti sınırlayan tüm engeller kaldırılmış olacaktır. Ancak anlaşmaların tümünde ülkeler tüm engelleri mümkün olduğunca anlaşmaların son dönemlerinde kaldırmayı planlamaktadırlar. Bununla birlikte anlaşmaların her birinde Avrupa Birliği ile karşılıklı ticarete uygulanacak menşe kuralları ile tarım ürünlerinin ticareti farklı düzenlemelere tabi olmaktadır.

Avrupa Birliği Arap ve Körfez ülkeleri ile de benzer bir ticaret ortaklığını hedeflemektedir. Ancak AB bunun için Arap ülkelerinin kendi aralarında oluşturmakta oldukları gümrük birliğinin tamamlanmasını beklemektedir.

Avrupa Birliğinin Akdeniz ülkelerine olan bu yakınlığı Büyük Ortadoğu Projesi için kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Her ne kadar Avrupa Birliği kendi siyasi nüfus alanı olarak gördüğü Kuzey Afrika için ve Irak savaşının etkisi ile Büyük Ortadoğu Projesine karşı ilk açıklandığında karşı durmuş olsa da Amerika Birleşik Devletleri G-8 ülkelerini ve NATO'yu kullanarak Avrupa Birliği Ülkelerini büyük oranda ikna etmeyi başarmıştır.

8. TÜRKİYE - ORTADOĞU İLİŞKİLERİ

Ortadoğu için Türkiye'nin ifade ettiği anlam diğer bütün ülkelerden daha fazladır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 400 yıl hükmettiği topraklar İmparatorluğun çöküşünden sonra bölge irili ufaklı devletlere ayrılmış ve bir türlü istikrara kavuşamamıştır. Bölgenin iç yüzünü anlamak için bu tarihe daha ayrıntılı olarak bakmakta yarar var.

XVIII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar, Türkiye, Ortadoğu, Mısır, ve Kuzey Afrika'nın dahil olduğu geniş bir toprak üzerine egemen halde idi. XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu merkezi devlet gücünü yeniden oluşturdu. Eyaletler üzerinde kontrolünü sağlamlaştırdı. Ekonomik, sosyal ve kültürel reformları gerçekleştirdi.

Osmanlı İmparatorluğu devlet ve toplumu ıslah etmek için çaba sarf ederken devleti aliye yavaş yavaş dağılmaya başlamıştı. Avrupa, daha önceden elde ettiği askeri, ekonomik ve teknolojik avantajlarını daha da ilerletti. Avrupa XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'dan çok daha güçlü hale gelmişti. Ayakta durabilmek için Osmanlı giderek Avrupa'daki güç dengesini bağımlı hale geldi. 1878 senesine kadar, İngiliz ve Ruslar rekabet sebebiyle birbirlerini engelleyerek, Osmanlı İmparatorluğuna direkt müdahaleden kaçındılar. Mamafih, 1878 ile 1914 yılları arasında Balkanların çoğunluğu bağımsız hale geldi. Rusya, İngiltere ve Avusturya-Macaristan, Osmanlı topraklarının direkt kontrolünü ellerine geçirdiler.

Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması, I. Dünya Harbi'nin sonunda Türkiye ve Arap-Ortadoğu Devletlerinin ortaya çıkması ile tamamlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması milli devletlerin ortaya çıkması İran'da olduğu gibi Avrupa müdahalesi, Osmanlı'nın kurumsal ve kültürel mirasını alt üst etti. Bu durum bir takım farklı modern Ortadoğu devletlerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Bu süreç ise şöyle gerçekleşmiştir:

I. Dünya Savaşı, Osmanlı'nın dağılma işlemini tamamlamıştır. Aralık 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu Almanya ve Avusturya safında savaşa katıldı. Alman askeri ve ekonomik yardımı, geleneksel Rus endişesi ve kaybedilen toprakları geri alma fikri bu ittifaka katılmaya teşvik etti. Buna karşılık olarak İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanlar Osmanlı eyaletlerinin paylaşılması hususunda anlaşmaya vardılar.

1916 tarihli Sykes-Picot antlaşmasıyla Fransızlar, Lübnan, Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi, Suriye ve Irak'ın kuzeyinde etki alanları oluşturacak, İngiltere ise Irak, Basra Körfezi'nin Arabistan tarafı ve Ürdün'ü ele geçirecekti. Filistin ise beynelmilel bir rejim ile yönetilebilirdi. Rusya, İstanbul ve Doğu Anadolu'ya sahip olacaktı. İtalya'ya Anadolu'nun güneyi vaadedildi.

Ortadoğu'da hakim güç olma ihtirası doğrultusunda İngiltere, genellikle tezat teşkil eden anlaşmalar yaptı. Osmanlıya karşı verilecek Arap desteğine mukabil İngilizler Mekke Şerifi Hüseyin'e bağımsız bir Arap devletini tanıyacakları vaadinde bulundular. Kurulacak bu devlet Lübnan'ı içine almayacak ve İngiliz ve Fransız menfaatleri doğrultusunda bulunacaktı. Fakat, öteki taraftan 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu, İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına destek olacağı vaadini içermekteydi.

1918 tarihi itibarıyla Avrupalı müttefikler, Almanya, Avusturya ve Osmanlı devletlerini mağlup etmişlerdi. İngilizler; Filistin, Suriye ve Irak'ı işgal ettiler. Müttefikler, İstanbul ve boğazların kontrolünü ele geçirdiler. İki büyük Avrupalı güç İngiltere ve Fransa Ortadoğu'yu bölmek için bir anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan Fransızların; Filistin, Irak ve Ürdün de İngilizlerin etki sahası altında olacaktı. İtalya'ya Güneybatı Anadolu verildi. Yunanistan'ın Trakya, İzmir ve Ege adalarını işgal etmesine müsaade edildi. Ermenistan bağımsız bir devlet olacak Kürdistan diye otonom bir bölge oluşturulacaktı. İstanbul ve Boğazlar müşterek şekilde müttefiklerin kontrolüne geçti. Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin ve Irak'ta yeni devletler kuruldu. Mısır, İngiliz himayesi altında, bütünüyle Osmanlıdan bağımsız hale geldi. İki asırdan daha fazla zamandır devam etmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatma ve parçalama siyaseti, yeni milli devletlerin teşkiliyle nihayet bulmuş oldu.³⁵

8.1 Türkiye'nin BOP İçindeki Yeri

Türkiye'nin Büyük Ortadoğu girişimine kamuoyunda ilk desteği ABD Başkanının Güney Carolina Üniversitesi'ndeki konuşmasında girişimi başlatmasından kısa süre sonra geldi. 12 Mayıs 2003'te Bulgaristan Bourgas Free Üniversitesi'ndeki konuşmasında Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 'alakalı bütün tarafları bu girişimi dikkatlice incelemeye ve üstünde iyi niyetle çalışmaya sevk etti'³⁶

Başbakan Erdoğan'ın 28 Ocak 2004'te Washington'a yaptığı ziyaretten sonra ise proje Türkiye'de daha sık gündeme gelmeye başladı. Erdoğan Türkiye dönüşü ABD Başkanı Bush'la görüşmelerinde Büyük Ortadoğu Projesinin gündeme geldiğini açıklamıştır: '*Sayın Bush ile görüşmede, ABD'nin global çerçevede büyük yeni kuvvet yapılandırması, Büyük Ortadoğu veya Genişletilmiş Ortadoğu Vizyonu gibi konulardaki yaklaşımlarını en etkili ağızdan dinleme imkanı bulduk, yaklaşımımızı ifade ettik*'.³⁷

³⁵ Ira M. Lapidus, **Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası** Çev.:İ.Safa Üstün, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996, s.63-64

³⁶ <http://www.mfa.gov.tr/groupa/ai/middleeast.gul.htm>

³⁷ 'Erdoğan ABD'den Mutlu Döndü', Radikal, 2 Şubat 2004.

Türkiye'nin İmparatorluk bakiyesi bir ulus devlet olması ve Ortadoğu ile Batı arasında kalan konumu, dış politikalarının oluşumunu her zaman etkilemiştir. Tarihsel olarak geçirdiği süreç ve Avrupa Birliği, NATO gibi Batı kurumları ile girdiği ilişkiler ve aynı zamanda İslam Konferansı Örgütü'ne üye olması, Batı ile İslam Dünyası arasındaki anlaşmazlıklarda politika oluşturma ve iki taraf arasında denge gözetilmesini zorunlu kılmaktadır.

‘‘Tarihi birikim açısından bakıldığında, Türkiye gerek bölge-içi gerekse bölge-dışı ülkelerden çok farklı ve kendine has özelliklere sahiptir. Bu da Türkiye'nin uluslar arası yapının hakim sistemik unsurları ile tarih boyu sürdüre geldiği ilişkilerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Türkiye ne bu sistemik unsurları ortaya çıkaran tarihi sürecin bir parçasıdır ne de bu sürecin sömürgeleştirdiği ülkeler gurubuna dahildir. Türkiye konjonktürel gerekçelerle ortaya çıkmış her hangi bir ulus-devlet değildir. Aksine, uluslar arası sistemi oluşturan hakim medeniyet ile asırlar süren çok yoğun bir hesaplaşma sürecinin oluşturduğu bir tarihi mirasın eseridir.’’³⁸

Bu ikilem arasında hareket etmek zorunda kalan Türkiye, Büyük Ortadoğu Projesi'nin uygulanmasında yürüttüğü eş başkanlığa rağmen dış politikada istediği kazanımları elde edememiştir. Irak İşgali'nden bu yana bölgede meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin çok da tasvip etmediği gelişmeler, Amerika bölgeyi Türkiye'nin çıkarlarını dikkate almadan biçimlendiriyor. Irak'ta gelinen sonuç, BOP, Türkiye içinde bulunurken oluştu ve bugün Türkiye'nin hiç de hoşuna gitmeyen bir noktada bulunuyor. Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına az bir süreç kalmış, Irak'ta iç kargaşa ve işgal Türkiye'nin komşusunu bir kaosun içine sürüklemiştir.

1 Mart 2003 tarihinde, TBMM'de reddedilen tezkere Amerikan askerlerinin Türkiye topraklarından Irak'a girmesini engellemiş ve Amerika ile ilişkiler gerginleşmiştir. Arap yönetimi ve halkları seviyesinde kazanılan bu prestij daha sonra Türk askerlerinin Irak'ta direnişe karşı konumlanmasını öngören ikinci tezkerenin kabulü ve İsrail'le girilen yakın ilişkiler nedeni ile kafa karışıklığına sebebiyet vermiştir. Amerika'ya karşı alınan bu riskin Arap ülkelerinden karşılığı hak ettiği ölçüde alınamamıştır. Bunun suçu elbette Amerika veya Arap ülkeleri değil, Türkiye dış politikasının ikilem üzerine oturmasıdır.

Özellikle Kasım 2002 seçimlerinden sonra İktidara gelen Ak Parti hükümetinin izlediği ikircikli dış politika, politikasızlığa dönüşmüştür. Her ülke ile dost olma ve her ülke ile olabildiğince yakınlaşma politikası ilk bakışta son derece makul gibi gözükse de uygulama safhasına geçince bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. İran'la yapılan ticari anlaşmalar bunun en güzel örneğini

³⁸ Davutoğlu, a.g.e., 65-66

oluşturmaktadır. TAV adlı Türk şirketine verilen Tahran İmam Humeyni Havalimanının işletim hakkı daha sonra söz konusu Türk şirketinin İsrail’de iş yaptığı gerekçesi ile iptal edilmiştir. İran tarafında Türkiye ile yapılmaya çalışılan işbirliği İsrail’le girilen istihbarat ve askeri yakınlaşmalar dolayısıyla kuşkuya sebep olmuştur. İsrail tarafından bakılınca da Türkiye güvenilir bir ülke değildir. İsrail Türkiye’yi yanında tutmaya çalıştığı bir stepne olarak görmek istemekte, Türkiye’nin Filistin’le olan anlaşmazlıklarında arabulucu olma teklifini her defasında ısrarla reddetmektedir.

İsrail, Türkiye’nin Filistin’e karşı daha yakın durduğunu düşünmektedir. Oysa kendisi ile Türkiye her dönem askeri tatbikatlar yapmakta, ayrıca İsrail’den milyonlarca dolarlık askeri malzemeler satın almaktadır. İsrail’le bir de Başbakan R. Tayyip ERDOĞAN gerginlik yaşamış, İsrail dış işleri bakanının ağzından Türkiye Başbakanı’nı tehdit etmeye kadar tırmandırılmıştır. İsrail’in Filistinli sivilleri katletmesini Başbakan R. Tayyip ERDOĞAN bir devlet terörü olarak tanımladıktan sonra yoğun baskılara maruz kalmış ve İsrail’e sürekli ertelediği gezisini yapmak zorunda kalmıştır.

Çok yönlü dış politika oluşturmanın zararlarından bir örneği de AB sürecinde yaşanmıştır; Avrupa Birliğinin 2002 Aralık ayında Danimarka’nın başkenti Kopenhag’ta yapılan, Türkiye’ye müzakere tarihinin verileceği toplantıya Ak Parti lideri sıfatı ile katılan R. Tayyip ERDOĞAN Kopenhag’a gitmeden önce Washington’a gitmiş, ABD Başkanı George W. Bush’un Türkiye’nin AB üyeliğine verdiği tehdit kokan destek, AB zirvesinde tepkilere sebep olmuştur. Türkiye’ye verilecek müzakere tarihi Aralık 2004 tarihine bırakılmıştır.

Dış politikada uygulanan bu zikzakların yanında ısrarla sürdürülen reform süreci sonunda AB üyelik müzakerelerinin başlatılması elde edilmiştir. Ak Parti iktidarı döneminde uygulanan dış politikanın en önemli başarısı da bu olmuştur.

Türkiye, Ortadoğu bölgesinde bugün en çok sözü dinlenebilecek ülke konumundadır. Suriye, Lübnan ve Filistin, Amerika, İngiltere ve İsrail üçlüsü tarafından her geçen gün biraz daha sıkıştırılmaktadır. Dış ticaret vasıtası ile bu ülkelerle daha yakın işbirliği yapılmasının önünde hiçbir engel yoktur. Coğrafi konum bu ticarete gayet elverişlidir.

Türkiye’de laik yönetimin olmasına rağmen İslamcı geçmişi olan bir partinin seçimle yönetime gelebilmesi ve demokratik hayatın bölge ülkeleriyle kıyaslanmayacak derecede ilerde olması, Ortadoğu ülkelerine model gösterilmiş ve projenin yürütülmesi için oluşturulan kurumlardan birisi olan Demokrasi Yardım Diyaloğu’na Türkiye, demokratik ortak olarak eş başkanlık görevine seçilmiştir. Hükümet bunu Dış Dünya’da ülkenin kazandığı bir itibar olarak görse de Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök Harp Akademilerinde yaptığı yıllık değerlendirme konuşmasında Büyük

Ortadoğu Projesine de değinmiş, Türkiye'nin ılımlı İslam ülkesi olarak diğer ülkelere model olmasına karşı çıkmıştır:

“Başta ABD olmak üzere önemli küresel aktörler bu bölgeyi, uluslar arası terörün ana kaynağı olarak görmekte ve bunun nedeni olarak da bölgedeki demokratikleşme eksikliğini işaret etmektedirler. Bu sebeple, bölge ile ilgili uzun vadeli ve kapsamlı projeler geliştirilmektedir ‘Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi’ bunlar içinde en kapsamlı olanıdır. Bu proje; 22 Arap ülkesi ile Afganistan ve Pakistan’ı da kapsayacak şekilde Moritanya’dan Afganistan’a kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır.

Türkiye; laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devletidir. Türkiye ne bir İslam devleti ne de İslam ülkesidir. Türkiye’yi model olarak göstererek; nüfusun büyük bir bölümü Müslüman olan ülkelerin kolaylıkla demokratik bir yapıya dönüşebileceği sonucunu çıkarmak yanıltıcı olabilir. Laiklik sürecini yaşamayan, bu deneyime sahip olmayan ülkelerin demokratik bir yapıya kolaylıkla ulaşabileceğini söylemek bir iddiadan ileriye geçemeyebilir. Laiklik ilkesi, Türkiye Cumhuriyetini oluşturan tüm değerlerin kilit taşıdır. Türkiye, bu nitelikleriyle “Türkiye Cumhuriyeti” olarak model gösterilebilir. Ancak başka ülkelerin kabul edebileceği bir ılımlı İslam devleti modeline dönüştürülmek istenmesi halinde bu yaklaşıma ulusça karşı çıkılacağı asla gözden kaçırılmamalıdır.”³⁹

Türkiye, demokrasi geleneğini, sürüp giden bu tür tartışmalar üzerinden diğer ülkelere nasıl yansıtacak bunu biraz da ABD'nin Irak işgalinden nasıl çıkacağı belirleyecektir.

8.2 Türkiye İçin BOP Yeni Bir Ekonomik Fırsat Olabilir mi ?

Türkiye BOP'un kapsadığı coğrafyaya ve taraf ülkelere yönelik politikalarını yenilerken yeni bir ekonomi ve ticaret diplomasisi geliştirmelidir. Yukarıda değindiğimiz zikzaklar çizen dış politika yerine Türkiye için bölgenin en önemli katkısı ekonomik ve ticari ilişkilerin ve hacminin genişletilmesi olacaktır. Bu çerçevede oluşturulacak ekonomi ve ticaret diplomasisi belirlenirken iki önemli unsur göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlardan ilki ABD'nin BOP girişimi çerçevesinde uygulamaya koyacağı Ortadoğu Serbest Ticaret Girişimi ile ikinci olarak bölge ekonomilerindeki ekonomik ihtiyaç ve reformların olası sonuçlarıdır.

ABD, BOP girişimi içerisinde ticaret alanında önemli bir girişim tasarlamış ve hayata geçirmiştir. Bu girişimin ismi Ortadoğu Serbest Ticaret Girişimidir. (MEFTI, Middle East Free Trade

³⁹ Hürriyet Gazetesi 21.04.2005

Initiative) Bu girişimin temel amacı bölge ülkeleri ile ABD arasında serbest ticaret alanı oluşturulmasıdır. Bu alanın ismi de Ortadoğu Serbest Ticaret Alanıdır (MEFTA, Middle East Free Trade Area). ABD'nin BOP içindeki bu ticaret girişimi diğer bölge ve ülkeler ile oluşturduğu ticaret ortaklıklarına benzemektedir.

ABD'nin bölgesel ticari girişimleri bölge ülkelerine yönelik geniş oranda ticari imtiyaz, muafiyet ve imkanlar sunmaya dayalı inşa edilmektedir. Burada ABD'nin önemli beklentileri, bölgede ekonomik gelişmenin sağlanması, uluslararası ticaret ile bütünleşme, bölgesel barış ve işbirliğine katkı sağlanması ve nihai olarak da ABD'nin ticari ve ekonomik nüfuzunun bölgeye yerleşmesidir.

Bu beklentiler ışığında ABD'nin özellikle ticari muafiyetlerinin sunulduğu bölgesel girişimlerinde Türkiye'nin yer alma olasılığı sınırlıdır. Çünkü Türkiye zaten ekonomik ve ticari açıdan uluslararası sistemin bir parçasıdır. Nitekim ABD yönetiminin bölge için planladığı Ortadoğu Serbest Ticaret girişiminde Türkiye'nin ismi telaffuz edilmemiştir. Sonrasında ise zaten Türkiye BOP kapsamından çıkmış ve projenin aracı ortağı konumuna gelmiştir. Bununla birlikte Türkiye, ABD'nin Ortadoğu bölgesinde kalıcı olarak planladığı ve nihai aşamada geniş bir Serbest Ticaret Alanı'nın (2013 tarihinde) kurulacağı girişiminden faydalanmalıdır. Aksi takdirde bölge ülkeleri içinde ve ABD ile aralarında oluşacak serbest ticaret alanı olanaklarının dışında kalması Türkiye'nin hem bölge ile hem de ABD ile olan ticaret ilişkilerinin gelişmesini sınırlayacaktır.

Bununla birlikte Türkiye'nin AB ile yapmış olduğu Gümrük Birliği Anlaşması Türkiye'nin bölgesel Serbest Ticaret Alanları içinde Serbest Ticaret Anlaşmaları yaparak yer almasını engellemektedir. ABD'nin Ortadoğu Serbest Ticaret Girişimi birkaç aşamada olup, kalıcı yapıda kurulmaktadır. Türkiye girişimin belirli aşamalarına katılabilecekken, nihai aşama olan ve bir Serbest Ticaret Alanı (STA) çerçevesinde bölge ülkeleri ve ABD ile bir serbest ticaret alanı içinde yer alamayacaktır.

Türkiye, bölgeye yönelik ekonomi ve ticaret diplomasisini belirlerken, bölgenin hem iç dinamiklerinin hem de BOP girişimi kapsamında öngörülen uygulamaların yaratacağı değişimleri öngörmelidir.

Bu çerçevede ekonomi ve ticaret diplomasisini etkileyecek önemli değişimler ile Türkiye için öneriler aşağıda sunulmaktadır.

8.2.1 Demografik Gelişim ve Hızlı Nüfus Artışı

Bölgede ekonomik ve ticari gelişmeleri etkileyecek en önemli unsur demografik gelişim ve mutlak nüfus artışı olacaktır. Bölge nüfusu 2005 yılında 340.5 milyon iken, 2025 yılında 491.2 milyona, 2050 yılında ise 636.2 milyona çıkacağı öngörülmektedir.

Bu nüfus artışı ile birlikte bölgede doğal ve yaşamsal temel tüketim maddeleri talebi, aynı oranda artacaktır. Bölge genç bir nüfusa sahip olmayı sürdürecektir.

Türkiye bölgede önemli ölçüde genişleyecek temel tüketim maddeleri talebini karşılayacak ve tedarik edecek en yakın ve önemli ülke konumundadır ve bu avantajı etkin şekilde kullanmalıdır.

Bölgede öngörülen refah artışı ile birlikte temel tüketim maddelerinin dışındaki dayanıklı tüketim malları konusunda da Türkiye önemli bir tedarikçi olacaktır.

8.2.2 Enerji ithalatında artış

Türkiye'nin enerji ihtiyacı önümüzdeki dönemde önemli ölçüde artacak ve Türkiye enerji ihtiyacının karşılanmasında dışarıya bağımlıdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin bölgeden petrol ve doğalgaz ithalatı önemli ölçüde artacaktır.

Türkiye, enerji ithalatı karşısında enerji ithal ettiği ülkeler ile mutlaka ikili ticari anlaşmalar yapmalı, bunları enerji anlaşmalarının parçası haline getirmeli ve enerji ithalatı karşılığında ihracatını arttırmalıdır.

8.2.3 Enerji köprüsü Türkiye

Türkiye birçok bölge ülkesinin doğalgaz ve petrol kaynaklarının uluslararası pazarlara ve özellikle AB'ye taşınmasında köprü konumunda olacaktır. Mısır, Suriye, Irak, Katar, S.Arabistan bu ülkelerin başında gelmektedir.

Türkiye enerji taşımacılığı ve boru hattı projelerinde enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara taşıdığı ülkeler ile ticaretin geliştirilmesi konusunu da mutlaka eklemelidir.

8.2.4 Ekonomide farklılaşma

Bölgede önemli ekonomik hedeflerden biri ekonomideki farklılaşma ve özel sektörün ve girişimciliğin geliştirilmesidir. Büyüme ve istihdam için özel sektör ve yabancı sermaye yatırımları özendirilmektedir.

Türkiye çeşitli rekabetçi sektörler ile hem bu ülkede ucuz işgücünden yararlanmak ve ihracat gücünü arttırmak, hem de bölge pazarında doğrudan yer alabilmek amacıyla yatırımlara yönlendirilmelidir.

8.2.5 Yatırım ortamının iyileştirilmesi ve mefta'dan yararlanma

Bölgede oluşturulacak serbest ticaret alanına Türkiye'nin taraf olması mümkün değildir. Bölgedeki işletmeler ABD'nin oluşturacağı serbest ticaret alanı çerçevesinde ABD'ne ihracatta muafiyete sahip olacaktır.

Türk işletmeleri de ABD pazarına yönelik aynı muafiyetlere sahip olabilmek için bölge ülkelerine yatırım yapmalıdır. Bölgedeki yatırım ortamının iyileştirilmesi ve yabancı yatırımlara yönelik destekler konusunda önemli reformların planlanıyor olması, Türk işletmeleri için önemli bir avantaj olacaktır.

8.2.6 Bilgi ekonomisine geçiş

Bölgeye yönelik önemli hedeflerden biri de bölgede iletişim teknolojileri ile bilgi teknolojilerinin ve ürünlerinin kullanımının yaygınlaştırılmasıdır. Bölgenin hem ekonomik hemde sosyal olarak dünya ile bütünleşmesi için bu iki alandaki gelişim çok önemsenmektedir. Türkiye bölgede hızla genişleyecek olan iletişim ve bilişim sektörlerinden pay almayı hedeflemelidir.

8.2.7 Hizmetler sektörüne ihtiyaç

Bölgedeki ekonomik farklılaşma hedefi çerçevesinde enerji sektörü dışındaki alanlarda üretimin ve özel sektörün geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu çerçevede başta finansal hizmetler olmak üzere bölge ülkelerinin hizmetler sektörü ürünlerine yönelik ihtiyaçları artacaktır. Taşımacılık ve lojistik, iletişim ve haberleşme, mali hizmetler ve benzeri alanlarda talep artacaktır.

Türkiye bölgeye yönelik olarak sadece tarım ve sanayi ürünleri değil, hizmetler sektörü ürünlerinin ihracatını da öngörmelidir.

8.2.8 Ekonomide reformlar ve özelleştirme

Bölge ülkelerinde ekonomiler kamu sektörü ağırlıklıdır ve dışarıya kapalıdır. Bölgede daha rekabetçi ekonomilerin oluşturulması ve özel sektörün geliştirilmesi amacıyla önümüzdeki süreçte özelleştirmelerin ve piyasaya girişlerinin serbestleştirilmesine başlanması beklenmektedir.

Bu çerçevede Türkiye'nin bu ülkelerdeki enerji üretimi, iletişim, taşımacılık, dağıtım, bankacılık, haberleşme, liman işletmeciliği ve benzeri alanlara katılımı öngörülmelidir.

8.2.9 İnsani gelişme ve ilgili sektörler

Bölgede insani gelişim ve sosyal kalkınma önümüzdeki dönemin öncelikli alanlarının başında gelmektedir. Kamu harcamalarının ve yatırımlarının ve BOP bünyesinde oluşturulan program ve fonların bu alanlara kayması beklenmektedir.

Bu çerçevede başta sağlık ve eğitim sektörleri olmak üzere ilgili sektörlerde bölgede oluşacak pazara Türkiye katılım sağlamalıdır. Yine bu çerçevede bölge ülkelerinde yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik alt yapı yatırımlarına azami katılım gösterilmelidir.

8.2.10 Enerji ve alt yapı yatırımları

Bölgedeki ekonomik faaliyetler büyük ölçüde enerji sektörüne dayalıdır. Bu nedenle özel sektör ve imalat sanayi çok sınırlıdır ve bölge ülkelerindeki enerji ve alt yapı yatırımları da sınırlı kalmıştır. Yeni dönemde ekonomik farklılaşma ve özel sektörün geliştirilmesi hedefi, ilave ve yeni enerji ve alt yapı yatırımlarını zorunlu kılmaktadır. Hızla artan nüfusun sosyal ihtiyaçları da yine alt ve üst yapı yatırımlarını hızlandıracaktır.

Türkiye bu alanda alt ve üst yapı yatırımları ile enerji yatırımlarında yer almalıdır.

8.2.11 Turizm, alışveriş ve diğer hizmetler

Bölgede öngörülen refah artışı, sosyal gelişme ve iyileşme ile satın alma gücünün yükselmesi bu ülkelerden Türkiye'ye yönelik turizm, alışveriş ve diğer hizmetler (sağlık, eğitim, kültür, eğlence vb) talebini doğrudan arttıracaktır.

Türkiye bu alanlardaki artış talebine hazırlıklı olmalı, hizmet kapasitesini ve kalitesini bu potansiyel talebe göre geliştirmelidir.

9. SONUÇ

Ortadoğu coğrafyasını diğer bölgelerden farklılaştıran özelliklerinin birden fazla olması, küresel güçlerin bu bölgeye olan ilgisini sürekli kılmıştır. Bölgenin Afrika, Asya ve Avrupa arasında merkezi bir konumda bulunması, kültürel ve dini değerlerin bu bölgeden yükselerek tüm insanlığı peşinden sürüklemesi, bölgenin önemini artıran etkenlerden sadece bir kaçıdır. Kudüs üç semavi dinin sembol değerlerini üzerinde barındıran şehir olarak bölgenin adeta kalbidir. Petrol ise bölgeye karşı duyulan ilginin ana sebeplerinden biri olmuştur.

XX.yüzyılda uluslararası ilişkiler açısından üç ana dönüşüm yaşanmıştır. Bunun birincisi I. Dünya Savaşının, ikincisi II. Dünya savaşının, üçüncüsü ise Soğuk Savaşın sona ermesini müteakip gerçekleşmiştir. I. Dünya savaşının ardından Avrupa'daki klasik imparatorluklar yıkılmış, ulus-devlet olgusu ve ideolojik temelli çatışmalar İmparatorluklar arası hakimiyet çatışmalarının yerini almaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise sömürge imparatorluklarının yerini Avrupa dışındaki alanlarda ortaya çıkan çok sayıda ulus-devlet almış ve ideolojik temelli çift kutupluluk uluslararası sistemin temel özelliği olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, bir yandan çift kutuplu sistem dağılırken, diğer yandan uluslar arası sistemin temelini oluşturan prensip ve yapılarda ciddi bunalımlar ortaya çıkmış, ulus-devlet olgusu bir çok ülkede meşruiyet bunalımına bağlı olarak sarsıntı geçirmeye başlamıştır. Bu durum uluslar arası sistemin unsurları olan ulus-devletleri ortaya çıkaran faktörleri ve bu devletlerin varlık sebeplerini tartışma gündemine getirmiştir.

Bu üç ana dönüşümü ortaya çıkaran savaşlar ve siyasi gelişmeler, Avrupa'da cereyan ederken bu dönüşümün en geniş çaplı sonuçları, Ortadoğu'yu etkilemiştir. I. Dünya Savaşı neticesinde bölgede gerçekleşen sömürgeci bölüşüm ile bölgenin asırlardır süren ve son olarak da Osmanlı Devleti tarafından daha geniş kapsamlı bir bütün içinde muhafaza edilen İslam medeniyeti kimliği etrafında şekillenmiş kültürel ve politik karakteri dağılmıştır. Bölgenin Müslüman toplulukları arasındaki çatışma unsurları tahrik edilerek, bölgenin ekonomik kaynakları sömürgeci güçlerin operasyonlarına uygun hale getirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonrasında bölgede egemenlik kuran İngiliz ve Fransız sömürge yapılarının kendi aralarında oluşturdukları etki alanları hala geçerliliğini sürdüren siyasi sınırların oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Sömürge yapılarının gayritabii bölüşümü II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ulus-devletlerin siyasi sınırları ile politik, ekonomik ve kültürel hatlar arasında uyumsuzluklar oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan BM sistemi çerçevesinde garanti altına alınan siyasi sınırlar ile bölge ülkelerinin tümünü ilgilendiren sınır problemlerinin doğmasına yol açmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İsrail'in kurulması ve II. Dünya Savaşı'nın sebeplerinden biri olan anti-semitik ırkçılığın gündeminde tuttuğu tarihi "Yahudi Meselesi" nin Avrupa'dan Ortadoğu'ya ihraç edilmesi Soğuk Savaş döneminin genel dengelerini de bölge üzerinden ki yansımalarını da ilgilendiren sonuçlar doğurmuştur. İsrail' in kurulması bir taraftan bölgedeki sömürge yapıları üzerinde doğan Arap ulus-devletlerin hat ve sınır uzlaşmazlıklarından kaynaklanan iç meselelerin ortak düşman karşısında dondurmaya sevk ederken, diğer taraftan küresel ölçekli Soğuk Savaş kutuplaşmasının bölgedeki devrimci–radikal–totaliter Arap devletleri ile geleneksel–ılımlı Arap sultanlıkları arasındaki rejim farklılaşmasının küresel ve bölgesel ittifaklara yansıyan bir kutuplaşmaya dönüşmesine sebep olmuştur.

Ortadoğu'ya olan etkileri açısından bakıldığında I. ve II. Dünya Savaşı ile ilgili sonuçların bir benzeri de Soğuk Savaş bitiren süreç için geçerli olmuştur. Aynen ilk iki sıcak dünya savaşı gibi Soğuk Savaş da temelde Avrupa-içi çelişkilerden kaynaklanmış ve bu çelişkilerin yol açtığı güç dengesine dayalı kutuplaşmalarla kendi dinamiklerini ortaya koymuştur. Bu sırada görülen küresel ölçekli üçüncü kutuplaşma olan Soğuk Savaşın bitişine yönelen süreç Orta ve Doğu Avrupa'da başlamışken bu sürecin en doğrudan etkileri aynen daha önceki savaşlarında olduğu gibi Ortadoğu'da görülmüştür.

Soğuk Savaş'ın eski düzeni Doğu Avrupa'da çözülürken, Yeni Dünya Düzeni'nin meşruiyet temelleri Ortadoğu'da atılmaya çalışılmıştır. Yeni Dünya Düzeni'nin dayandığı kabul edilen demokrasi ve insan hakları gibi kavramların, Ortadoğu'da yol açabileceği dalgalanmaları en aza indirerek hayata geçirilmesi için Amerika Birleşik Devletlerinin uygulamaya koyduğu Büyük Ortadoğu Projesi böyle bir alt yapının uzantısı olarak ortaya çıkmıştır.

ABD şimdi tek süper güç olarak kendi stratejik hedefleri doğrultusunda Ortadoğu bölgesini birincil hedefi yapmış, bölgeyi ekonomik, siyasi ve kültürel olarak liberalleştirmeye ve küresel sermayenin kolaylıkla iş yaptığı bir alan haline getirmeye çalışmaktadır.

Ortadoğu bölgesi; küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesi vasıtası ile özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi gibi kavramlarla daha sık karşılaşacak ve küresel aktörler tarafından bölge devletleri, demokratik ve liberal bir toplum inşa etmeye daha fazla zorlanacaklardır.

KAYNAKLAR

- Akar Atilla, Büyük Ortadoğu Kuşatması, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005
- Brzezinski Zbigniew, Tercih, Çev: Cem Küçük, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2005.
- Brzezinski Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası Çev: Yelda Yücel, İnkılap Yayınevi, İstanbul,1997.
- Çandar Cengiz , Ortadoğu Çıkmazı, Seçkin Yayınevi, İstanbul, 1988
- Davutoğlu Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, 18.bs İstanbul, 2004.
- Eslen Nejat, Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler, Truva yayınları 2.bs., İstanbul 2005.
- Garaudy Roger, İsrail Mitler ve Terör, Çev: Cemal Aydın, Pınar yayınları,3.bs. İstanbul 1997.
- Garaudy Roger, Amerikan Efsanesi, Çev: Cemal Aydın, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Gerger Haluk v.d., Büyük Ortadoğu Projesi ve Sosyalist Strateji ‘Büyük Ortadoğu Projesi’ne Karşı İşçi Sınıfının ve Halkların Stratejisi Ne Olmalıdır’ Sempozyumu İstanbul, Araf yayıncılık, 2005.
- Heykel Muhammed, 3.Petrol Savaşı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.
- Karadağ Raif, Petrol Fırtınası , Emre Yayınları, İstanbul, 2002.
- Lapidus Ira M., Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası Çev.:İ.Safa Üstün, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Lewis Bernard, Ortadoğu, Çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2005
- Perle, Frum, Şeytana Son Terörde Savaş Nasıl Kazanılır, Çev: Gökçe Kaçmaz, Truva Yayınları, İstanbul 2004.
- Sandıklı, Dağcı, Büyük Ortadoğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler , Tasam Yayınları, İstanbul 2006,
- Setzer Martin, Ekonomik Küreselleşme: Küreselleşmenin Ekonomi Ve Teknoloji Üzerindeki Etkileri, SODEV Yayınları, Ankara, 1997.
- Soros George, Amerikan Üstünlüğü Hayali Çev: Doğan Selçuk Öztürk, Truva Yayınları, İstanbul, 2005.
- Şahin Abdullah, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Truva Yayınları, İstanbul, 2004,
- Turan Ömer, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, Yeni Şafak Gazetesi Yayını, İstanbul, 2003.

Said Edward, 'Emperyal Perspektifler', Al-Ahram, 24-30 Temmuz 2003

Said Edward, 'Şarkiyatçılık'a Önsöz', Al – Ahram, 7-13 Ağustos 2003

Büyük Ortadoğu Girişimi Taslak Metni; Al-Hayat, 13 Şubat 2004

Amin Galal, 'Colonial echoes', Ahram Weekly, 7 April 2004

İNTERNET KAYNAKLARI

Dursun Davut, 'Ortadoğu neresi?Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi',
www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01html

Büyük Ortadoğu Projesi; Siyasi, Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Değerlendirme', Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Raporu, Temmuz 2004, s, 5 www.turksae.com.tr.

Ersoy Nuri, 'İran-Irak Savaşından Günümüze ABD'nin Irak Politikası',
<http://www.bgst.org/keab/ne20051114.asp>

Ignatieff Michael, "The Burden", the New York Times Magazine, 5 Ocak 2003.
Achcar Gilbert ,Olmayan Bölgenin Fantezisi, Büyük Ortadoğu: ABD Planı,
<http://mondediplo.com/2004/04/04world> Le Monde Diplomatique, Nisan 2004

G8 Plan of Support for Reform, <http://www..g8.utoronto.ca/summit/2004seaisland/reform.html>

http://www.turksae.com/face/index.php?text_id=94

<http://www.mfa.gov.tr/groupa/ai/middleeast.gul.htm>

www.eia.doe.gov.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi 05.07.1969

Doğum yeri Kayseri

Lise 1984-1987 Niğde Lisesi

Lisans 1987-1995 Erciyes Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü

Yüksek Lisans 1996-2006 Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü
Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı

Çalıştığı kurum

1996-Devam ediyor İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
Ticaret İşleri Daire Başkanlığı